

En ny tilgang til *Rhetorica ad Alexandrum*

af Steffen Lund Jørgensen

Resumé

Denne artikel giver en grundig nærlæsning af teksten *Rhetorica ad Alexandrum* (på dansk: *Alexanderretorikken*) og giver et bud på, i hvilken retning fremtidens forsøg på at sætte teksten ind i en historisk sammenhæng kan bevæge sig. I indledningen præsenterer og begrundes jeg min overordnede tilgang til teksten, og jeg viser, hvordan den på afgørende punkter afviger fra tidligere læsningers tilgang.

Størstedelen af artiklen forsøger at klarlægge tekstens struktur og at vise, at den har en overvejende konsistent komposition, fremgangsmåde og begrebsbrug. En læser uden særlig interesse i den overleverede teksts historie og de problemstillinger, der knytter sig hertil, kan udmærket springe over de to første kapitler "Teksthistorie, papyrus og testimonier" og "Det indledende brev". Da 1. og 2. del af *Alexanderretorikken* i mine øjne er så tæt forbundne, at 2. del sandsynligvis bør ses som et appendix til 1. del, vil jeg anbefale, at man læser de to dele sammen.

I kapitlet om 3. del argumenterer jeg imod det synspunkt, at delen er skrevet af en anden forfatter, på et andet tidspunkt og i en anden tradition end 1. og 2. del. Læsere med særlig interesse i denne generelle debat bør først og fremmest læse dette kapitel.

Artiklens sidste kapitel skitserer den græske retoriske tradition, som er vokset frem siden 1990'erne, og som jeg tilslutter mig, og giver et bud på, hvordan man kan placere *Alexanderretorikken* i denne kontekst. For at gøre det lettere at finde de enkelte kapitler er en indholdsfortegnelse tilføjet nedenfor.

Indholdsfortegnelse

Resumé	1
Indholdsfortegnelse	1
Indledning	2
Teksthistorie, papyrus og testimonier	9
Det indledende brev	19
Indledning (1.1-1.2)	29
1. del (1.2-5.5)	37
2. del (6.1-28.5)	44
3. del (29.1-38.11) og de tilføjede noter (38.12-38.25)	52
Prolegomenon til en ny kontekstualisering af <i>Rhetorica ad Alexandrum</i>	73
Bibliografi	90

Indledning¹

Blandt de overleverede græske tekster fra klassisk tid er skriftet *Rhetorica ad Alexandrum*² – målt på antallet af publikationer – uden tvivl et af de mest forsømte, ikke bare i Danmark.³ De fleste af de relativt få publikationer vedrørende *Rh.Al.*, der har set dagens lys inden for de seneste 50 år, samler ikke for alvor opmærksomheden om skriftet selv. De tildeler det ofte kapitelstatus i en genrehistorisk undersøgelse eller gør det – gerne i artikelform – til genstand for en tematisk sammenligning med Aristoteles' *Retorik*.⁴

Arbejdet med skriftet har aldrig været mere produktivt end i det 19. århundredes Tyskland. Her etablerede Spengel i 1844 den første grundige tekstkritiske udgave, der ledsagedes af en latinsk kommentar. Foruden Spengel var de to betydeligste bidragsydere til eftertidens diskussioner af *Rh.Al.* Campe, der i to artikler tog stilling til Spengels og andre samtidiges vurderinger af tekstkritiske, dateringsrelaterede og kompositoriske spørgsmål, og Wendland, der omkring århundredskiftet præsenterede nye vinkler på det indledende brev og dermed på spørgsmålet om ophavsmanden eller ophavsmændene til den foreliggende teksts indhold.⁵ I tyskernes og særligt i Campes tilgang, interesser og konklusioner mærker man tydeligt tidens Quellenforschung, en metodisk tilgang, som de færreste nutidige forskere vil gøre sig til talsmænd for. Man må dog anerkende, at de har leveret koncise sproglige og kompositoriske analyser, som stadig er nyttige. Dette er ingen Forschungsbericht i streng forstand og de relevante publikationer vil først og fremmest blive fremhævet på de steder, hvor de synes at bidrage med udfordrende argumentation. Dog kan en mere generel pointe i hele denne artikels

-
1. Denne artikel er i det store og hele identisk med den prisopgavebesvarelse, som jeg indleverede til *Filologisk-Historisk Samfund* i august 2007. Opgaven blev belønnet med samfundets pris. Mogens Herman Hansen og Chr. Gorm Tortzen bedømte prisopgaven, og Sten Ebbesen og David Bloch tog sig tid til at komme med en række rettelser og ændringsforslag. Når man læser artiklen, er det en god idé at have en udgave af Alexanderretorikken ved hånden. Pierre Chirons Budé-udgave fra 2002 er den bedste til dato; den har tilmed en grundig indledning, en udmærket oversættelse og et omfattende noteapparat, der i praksis fungerer som kommentar.
 2. Teksten er i aristoteliske middelalderhåndskrifter overleveret under navnet *Rhetorica ad Alexandrum*. Den traditionelle titel skyldes den overleverede teksts uægte, indledende brev. Selvom titlen altså ikke har noget at gøre med den oprindelige tekst, anvender jeg i det følgende for nemheds skyld en forkortelse (*Rh.Al.*) af den overleverede titel.
 3. Hastrup (1976), pp. 71-78, er, såvidt jeg ved, det eneste danske værk, der behandler *Rh.Al.* i mere end en fodnote. I den internationale litteratur om *Rh.Al.* bemærkes det ofte, hvor lidt opmærksomhed *Rh.Al.* har fået de seneste mange år. Således fx Buchheit (1960), p. 189: 'Wer heute sein Augenmerk auf die RaA richtet, bekommt mit Recht den Eindruck, sich einem völlig vergessenen Gegenstand zuzuwenden.' Cf. Kennedy (1994), p. 49 og Mirhady (1994), p. 54.
 4. Af nyere værker, der har inddraget *Rh.Al.* i et genrehistorisk studie, kan nævnes Buchheit (1960) p. 189-231, og Fuhrmann (1960), p. 11-28 og 122-144. Mirhadys artikler (1991) og (1994) er nok de grundigste sammenligninger af bestemte fællestræk i Aristoteles' *Retorik* og *Rh.Al.*
 5. Campe (1854a) og (1854b); Wendland (1904) og (1916).

tilgang og opbygning indledningsvis illustreres ved en lille sammenfatning af Campes analyser og konklusion.

Siden Erasmus af Rotterdam har den fremherskende mening været, at *Rh.AL.* ikke er af Aristoteles. Kort herefter tilskrev Pier Vettori Anaximenes af Lampsakos forfatterskabet med henvisning til en passage i Quintilians *Institutio Oratoria* (III.4.9). På Campes tid var der stadig en heftig debat om, hvorvidt *Rh.AL.* kunne være af Anaximenes, Aristoteles eller af en eller anden med tilknytning til Lykeion. Campes kommentar til hele denne debat var:

‘Ich bin gegen den einen wie gegen den andern, halte überhaupt die Frage nach dem Autor für sehr untergeordnete, weil ich, um mit offenem Bekenntnis aufzutreten, unsere Rhetorik für zusammengesetzt aus sehr verschiedenen Bestandtheilen halte.’⁶

Dette er helt på linie med tidens Quellenforschung. I sin analyse af værkets fremstilling af *προτροπή* og *ἀποτροπή* (kap. 1.3 ff.)⁷ bemærker Campe, at “die Definition selber ist nicht etwa hergeleitet oder gerechtfertigt, wie es bei Aristoteles in so bündiger, lichtvoller, überzeugender Weise geschieht” (109). Campe anser manden bag teksten for at være en ‘Anordner oder Zusammensteller’ (107), og han er ikke sen til at bemærke dennes ‘Gedankenlosigkeit’ eller ‘Einsichtslosigkeit’ (110, 112). Han må dog samtidig indrømme, at der indtil flere steder er ganske gode og sammenhængende passager, men helt i tidens ånd anfægter dette ikke hans overordnede tese. Forklaringen på denne ‘Widerspruch’ er i Campes perspektiv indlysende. Forholdet forklares simpelthen med, at den i øvrigt uduelige og sene kompilator ‘aus guter Quelle schöpfte’ (117).

For Campe er der altså ingen tvivl om, at *Rh.AL.*, sådan som vi kender teksten i dag, er et sammensat og ujævnt produkt af (mindst) to kilder. Værket stammer dels fra en blomstrende og temmeligt veludviklet, systematisk retorisk teori i 4. årh. f.v.t. og dels fra en meget senere og åndeligt fattigere tid, hvor kompilatoren også selv har hjemme (120).

Grenfell og Hunt udgav i 1906 *Papyrus Hibeh 26*, på hvilken dele af de første fire kapitler af *Rh.AL.* kan læses. Hermed sikredes en *terminus ante quem* på ca. 300 f.v.t. (i det mindste for disse fire kapitlers oprindelige tilstand).⁸ Som følge heraf måtte en del af det 19. århundredes konklusioner revideres. Spengel og Wendland havde allerede forsøgt at levere argu-

6. Campe (1854), p. 107.

7. Jeg anvender i denne artikel samme kapitel- og afsnitsinddeling som i Chiron (2002b). ‘1.3’ henviser således til kapitel 1, afsnit 3 i Chirons tekstudgave. Når andet ikke er anført, citerer jeg ligeledes fra denne udgave. Bekker-pagineringsen benyttes ved præcise henvisninger.

8. Dateringen af den fundne papyrus er hos Chiron (2002b), p. CLXI, fastsat til ca. 285-250, men hvis man dertil lægger distribueringsstiden, er ca. 300 f.v.t. en nogenlunde sikker *terminus ante quem*, cf. Mirhady (1994), p. 55.

menter for, at skriftet i alt væsentligt måtte hidrøre fra tiden omkring 340. Men med den nyfundne papyrus blev det klart for enhver, at man i sine undersøgelser måtte tage udgangspunkt i sidste halvdel af 4. århundrede. Det interessante ved hele denne ændring i grundlaget for den videnskabelige beskæftigelse med *Rh.Al.* er imidlertid, at de mest fundamentale antagelser i fortolkningen af *Rh.Al. – mutatis mutandis* – er forblevet de samme fra midten af det 19. århundrede og frem til i dag.

Campe anså *Rh.Al.* for et *produkt* af en lang tradition inden for retorisk teori, et produkt der – set i lyset af denne lange og efterhånden veludviklede teoretisk-systematiske tradition – må være sammensat af så forskelligartede dele, at man ikke meningsfuldt kan tale om én forfatter, ligesom når man læser en dialog af Platon eller en tale af Demosthenes.⁹ Campe begrundet ikke denne påstand med henvisning til *Rh.Al.s* åbenlyst apokryfe dele, såsom det indledende brev og de tilføjede noter i slutningen af sidste kapitel. Han henviser derimod til selve teksten (= kap. 1-38.11). Denne teori om *Rh.Al.* som et *sammensat produkt* af en lang, kontinuerlig tradition, som rækker tilbage til sofisterne i 5. århundrede, har i de seneste 50 års forskning overordnet set ytret sig i to forskellige varianter. Begge disse tolkninger kan med en vis ret betegnes *produkt-analytiske*. Med disse ord betegnes en tolkning, som anser *Rh.Al.* for et *produkt* af en lang metaretorisk tradition. Den væsentligste antagelse forbundet med denne tolkning af *Rh.Al.* er, at man kan – og, hvis man vil forstå skriftet ordentligt, bør – *analysere Rh.Al.* i mindre dele, kompositoriske eller indholdsmæssige, der kan føres tilbage til den sofistisk-retoriske tradition fra 5. århundrede.

Den ene og mindre radikale udgave af denne *produkt-analytiske* tolkning repræsenteres af forskere som Fuhrmann og Chiron. Udover at lægge vægt på skriftets direkte plads i den “sofistiske tradition” betoner de, at man i skriftets idiosynkratiske stil og systematik faktisk kan identificere en selvstændig forfatter. En stor del af grundlaget for denne tolkning findes allerede hos Wendland. Fuhrmann og Chiron følger da også traditionen fra ham (og Spengel) og navngiver forfatteren Anaximenes fra Lampsakos.¹⁰ Ligesom Wendland anser Fuhrmann og Chiron imidlertid skriftets indhold (og dets formale og metodiske fremstillingsform) for stærkt forbundet med, hvis ikke direkte hentet fra, sofisterne i 5. århundrede. Fuhrmann formulerer sit synspunkt således:

‘So zeigt denn die Sophistik mannigfache Tendenzen, die den Typus rhetorischer Lehrbücher geprägt haben mögen, wie ihn die Τέχνη des Anaximenes repräsentiert: dieses Werk weist sich somit nicht nur durch seinen Inhalt als echtes

9. Campe (1854b), p. 279.

10. De få overleverede antikke beretninger om denne Anaximenes er samlet i Radermacher (1952), p. 200-202.

Erzeugnis des sophistisch-rhetorischen Unterrichtsbetriebes aus, sondern stimmt auch in einer Reihe formaler und methodischer Eigentümlichkeiten mit Erscheinungen überein, die sich bis auf Protagoras, Prodikos und Gorgias zurückverfolgen lassen[...]Da sich nun den Quellen sowohl Einteilungsinhalte wie Dispositionsformen aus sophistischer Zeit entnehmen lassen, so darf vermutet werden, dass man schon damals beides miteinander verbunden hat, und zwar in den rhetorischen Τέχναι. Die Einprägsamkeit der gorgianischen Übungsreden ist evident; da die Schüler der Beredsamkeit sicherlich [sic!] theoretische Anweisungen ebenso auswendig lernen mussten wie Beispiele, so lag es nahe, hier wie dort auf eine die Gedächtnisarbeits erleichternde Schematisierung des Stoffes bedacht zu sein.¹¹

Chirons opfattelse af skriftet minder meget om Fuhrmanns. Stoffet og terminologien er ganske vist 'sensiblement hétérogènes' og afslører 'une appropriation inégalement "digérée" d'influences extérieures'. Ikke desto mindre er Chiron ligesom Fuhrmann af den opfattelse, at man ikke – selv i dens mangler – kan nægte teksten 'une véritable unité de pensée et de style'.¹²

Det væsentlige i denne sammenhæng er, at Chiron, ligesom Fuhrmann, forbinder denne antagelse om én forfatter med den historisk-analytiske tilgang til skriftet. Allerede i sin introduktion til værket placerer Chiron *Rh.Al.* '[dans] deux traditions, empirique et sophistique, qui se sont développées depuis les premiers rhéteurs siciliens, Corax et/ou Tisias, jusqu'à Isocrate, antérieurement à la réforme représentée par la *Rhétorique* d'Aristote'. Chiron anser altså *Rh.Al.* for at være det eneste overleverede eksemplar af en mængde 'sans doute abondante' af 'traités de rhétorique'.¹³

Fuhrmann og Chiron indskriver således *Rh.Al.* i en praktisk retorisk undervisningstradition og en mere teoretisk retorisk tradition. De er også enige om, at den bedste beskrivelse af en stor del af stoffet i *Rh.Al.* er, at det er sofistisk. Sofistisk, vel at mærke, i den forstand, at væsentlige dele af *Rh.Al.* er direkte sammenlignelige med teoridannelserne i det 5. århundrede.

Hvad der imidlertid adskiller disse to forskere fra den anden overordnede udgave af den *produkt-analytiske* tolkning, repræsenteret af Patillon og Kennedy, er, at de to sidstnævnte radikaliserer det analytiske element. De mener sig ikke alene i stand til at identificere tanke-mønstre og fremstillingsformer fra henholdsvis 5. og 4. århundrede. De går skridtet videre

11. Fuhrmann (1960), p. 131-2.

12. Chiron (2002b), p. LII-LIII.

13. Chiron (2002b), p. VII-VIII. Se også, p. CIV og CVLL.

og argumenterer for, at den overleverede tekst består af to afhandlinger skrevet af to forskellige personer, der befinder sig i to forskellige traditioner.¹⁴ Patillon fremsætter en teori om to 'familles d'arts rhétoriques', der angiveligt skulle gå sideløbende med hinanden helt fra Korax og ned til de senantikke lærebøger.¹⁵ Den ene bogtradition er mere praktisk og går tilbage til Korax' undervisning, mens den anden er mere teoretisk og muligvis kan forbindes med sofisterne. Patillon identificerer disse to "traditioner" med konkrete dele af skriftet. Kap. 1-28 tilskrives Theodektes eller Anaximenes, mens kap. 29-37 skal være skrevet af Korax eller en af hans elever. Sammensætningen af de to tekster skulle ifølge Patillon være et eksempel på senantik (6. årh. e.v.t.) kompilationspraksis.¹⁶ Pointen i denne sammenhæng er, at Patillon ikke alene anser den nuværende tekst for at være af så forskelligartet materiale, at man nødvendigvis må antage mindst to forfattere i 5. og 4. århundrede. Han går simpelthen i Campos fodspor og relancerer hypotesen om en senantik kompilator. Senest har Kennedy tilkendegivet sin grundlæggende enighed med Patillon.¹⁷ En lidt mere moderat udgave af den radikale *produkt-analytiske* tese, som går helt tilbage til Campe, nyder således anerkendelse fra den største autoritet inden for forskning i antik retorik i de sidste 50 år.

Når jeg i det følgende foreslår en anderledes tolkning af *Rh.Al.*, er det ikke mindst ud fra en mistanke om, at netop den fremherskende rekonstruktion af den græske (teoretiske) retorik i 5. og 4. århundrede har ført samtlige fortolkere af teksten til den *produkt-analytiske* tolkning og kontekstualisering. I mangel af en direkte fortolkningskontekst¹⁸ i form af skrifter fra samme tid og af samme indhold, omfang og metode har man således selv rekonstrueret denne kontekst med udgangspunkt i moderne, veletablerede, men også meget generelle og dermed gerne temmelig vage betegnelser. Fx har man ofte henvist til tre "strømninger" i den

14. Patillon (1997), p. 104.

15. Patillon (1997), p. 105.

16. Patillon (1997), p. 124. Vi vender tilbage til disse spørgsmål om tekstoverlevering i kapitlet 'Teksthistorie, papyrus og testimonier'.

17. Kennedy (2007), p. 269: 'The *Rhetoric for Alexander* is a composite work, consisting of a forged introductory letter, purporting to be by Aristotle writing to Alexander the Great, and two separate rhetorical handbooks by different authors, covering some of the same contents but differently organized...The two parts were probably combined by an editor who composed the introduction at some time during the later Roman Empire.'

18. Aristoteles' *Retorik* er på mange måder det bedste overleverede sammenligningsgrundlag, men selv her kan man kun dårligt tale om et direkte sammenligningsgrundlag, idet Aristoteles' tilgang og metode er langt mere abstrakt og almen end i *Rh.Al.* Den samme opfattelse findes hos Schiappa og Timmerman i det udkast til deres nye bog, som de har stillet til rådighed for mig.

“retoriske tradition” i 5. og 4. århundrede, nemlig en “teknisk”, “s sofistisk” og “filosofisk”.¹⁹ Når man således har konstrueret et billede af “græsk retorik” som et overskueligt og organisk (nærmest aristotelisk) hele, hvori forskellige strømninger indgår og indtager forskellige positioner (teknisk, sofistisk eller filosofisk) til “de samme spørgsmål”, er der ikke langt til Fuhrmanns vurdering:

‘...dieses Werk weist sich somit nicht nur durch seinen Inhalt als echtes Erzeugnis des sophistisch-rhetorischen Unterrichtsbetriebes aus, sondern stimmt auch in einer Reihe formaler und methodischer Eigentümlichkeiten mit Erscheinungen überein, die sich bis auf Protagoras, Prodikos und Gorgias zurückverfolgen lassen...’²⁰

Problemet med sådanne tilgange til rekonstruktionen af det intellektuelle landskab i 5. og 4. århundrede er, at de er anakronistiske og alt for generaliserende. Anakronismen ligger først og fremmest i anvendelsen af ordet “retorik” til betegnelse af en selvstændig disciplin i 5. århundrede. Derudover er den unægtelig meget hyppigt anvendte betegnelse “sofisterne” om en angiveligt nærmere definerbar gruppe af personer fra 5. (og 4.) århundrede mildest talt et problematisk hermeneutisk konstrukt. Men dette er bare et par eksempler på den traditionelle forsknings forkærlighed for “de store linier” og alle de terminologiske og fortolkningsmæssige problemer, en sådan tilgang – i hvert fald i mine øjne – kan føre med sig.

Inden for de seneste 15 år er en Havelock-inspireret revisionistisk aktivitet sat i gang inden for forskningen i klassisk græsk retorisk teori. Denne retning føres an af to amerikanske forskere, Thomas Cole og Edward Schiappa, der med en række publikationer har stillet spørgsmålstejn ved de mest grundlæggende – og derfor ofte uantastede – antagelser om bl.a. “sofisterne” og omstændighederne vedrørende fremkomsten af retorikken som en erkendt selvstændig disciplin.²¹ Med udgangspunkt i bl.a. Havelocks teorier om græsk sprog-, kultur- og mentalitetshistorie har de begge afvist tale om en afgrænset disciplin ved navn “retorik” i 5. århundrede.²² Derudover har særligt Schiappa i forlængelse heraf argumenteret for, at det er mere hensigtsmæssigt at fokusere på enkelte personligheder og deres intellektu-

19. I delen om græsk retorik i Kennedy (1980) er kapitelinddelingen foretaget med udgangspunkt i disse tre ‘strands’ i den græske retoriske tradition med følgende begrundelse, p. 16-17: ‘Out of the experience of conceptualization in fifth-century Greece there emerged three views of rhetoric...The first and most conceptualized of these strands may be called “technical” rhetoric in that it is the rhetorical theory of the *technai*, or handbooks of rhetoric...The second strand, also a development of the fifth-century B.C., is “sophistic” rhetoric, the rhetoric of great sophists like Gorgias, carried to full development by Isocrates in the fourth century...The third strand begins with Socrates’ objections to technical and sophistic rhetoric and may be called “philosophical” rhetoric...’

20. Fuhrmann (1960), p. 131.

21. Begge har samlet trådene i en monografi, henholdsvis Cole (1991a) og Schiappa (1999).

22. Se fx Havelock (1963) og (1982).

elle indsats i det 5. århundrede end på en gruppe af “retoriske sofister”. Inspireret af Havlocks teori om Platon som vandskellet i den græske begrebs- og mentalitetshistorie argumenterer Cole og Schiappa for, at billedet af de retoriske og moralsk relativistiske sofister i 5. århundrede sandsynligvis er en platonisk konstruktion projiceret mange dekader tilbage i tiden.²³ I sidste kapitel af denne artikel vender jeg tilbage til nogle af de vigtigste konsekvenser, som en sådan revision af standardfremstillingen medfører for kontekstualiseringen af *Rh.Al.*

Min vigtigste pointe her er, at Cole og Schiappa inspirerede mig til at gå til *Rh.Al.* med en anden tilgang end den traditionelle, en tilgang – eller hermeneutisk strategi, om man vil – , der ikke søger at analysere værket som et sammensat produkt, der i omfang, metode og indhold kan og bør føres tilbage til en “s sofistisk retorik” i 5. århundrede. Denne fortolkningsstrategi tager derimod udgangspunkt i tanken om, at retorikken som metodisk og teoretisk disciplin først tager form i 4. århundrede og stadig i midten af 4. århundrede befinder sig i en proces, hvor bestemte betegnelser, fremstillingsformer og metoder ikke var færdigudviklede og kanoniserede, men snarere etableredes af den enkelte forfatter som følge af hans formål og intellektuelle kapacitet. I denne artikel forfægtes således i opposition til den samlede moderne litteratur om *Rh.Al.*, men med baggrund i en ny, alternativ fremstilling af den klassiske græske retoriske tradition det synspunkt, at man gør *Rh.Al.* større ret ved at læse det *proces-unitarisk* end *produkt-analytisk*. Ved *proces-unitarisk* forstår jeg en tilgang, som ikke via sammenligninger med Aristoteles’ *Retorik* eller senere “færdigudviklede” retoriske systemer ser mangler og uoverensstemmelser overalt i *Rh.Al.* Denne tilgang søger derimod at forklare disse fænomener som resultaterne af en proces, hvori terminologi, fremstillingsformer og metoder stadig ikke var etablerede, men i høj grad skulle frembringes og appliceres af forfatteren. Jeg argumenterer endvidere for, at enheden i denne proces kan påvises i tematiske, konceptuelle og fremstillingsmæssige linier i teksten.

Jeg bør her sige et par ord om min skelnen mellem genlæsning og rekontekstualisering. Mit forsøg på en *genlæsning* af *Rh.Al.* beskæftiger sig i sagens natur med skriftet selv, og her er mine vigtigste modstandere Patillon og Kennedy, mens jeg for en stor del erklærer mig enig med Fuhrmann og Chiron. Derudover forsøger jeg i sidste kapitel at *rekontekstualisere* *Rh.Al.*, dvs. jeg forsøger at placere teksten i en anden historisk sammenhæng end den, Fuhrmann, Chiron, Patillon og Kennedy har placeret den i.

23. Ex Schiappa (1999), p. 65.

Artiklen indledes af kapitlet 'Teksthistorie, papyrus og testimonier'. Dette kapitel søger at vurdere, hvilke ændringer teksten har været udsat for siden affattelsen i anden halvdel af 4. århundrede f.v.t. Her lægges således en del af grundlaget for den følgende analyse og fortolkning. Derefter følger selve analysen af *Rh.AL.*, der er inddelt i kapitler, der følger de nuværende dele af teksten. Hensigten med denne analyse er at klarlægge *Rh.AL.*s samlede struktur og at demonstrere, at den *proces-unitariske* læsning af værket har et bedre fundament i teksten end den radikale *produkt-analytiske* tolkning, som Patillon og Kennedy er talsmænd for. Den vigtigste konsekvens af denne påvisning er, at værket bør læses og kontekstualiseres som én tekst af én forfatter. Det sidste kapitel er et prolegomenon til fremtidige kontekstualiseringer af *Rh.AL.* Kapitlet foregiver altså på ingen måde fuldstændighed. Det primære mål er at demonstrere, at den traditionelle kontekstualisering af *Rh.AL.* hviler på nogle implicite antagelser, som i lyset af Schiappa og Coles alternative rekonstruktion af den retoriske tradition i 5. og 4. århundrede ikke kan opretholdes. Afslutningsvis giver jeg et par forslag til nye retninger for en alternativ kontekstualisering af *Rh.AL.*²⁴

Teksthistorie, papyrus og testimonier

Rh.AL. tilhører den type tekster fra antikken, som udfordrer vort sædvanlige tekstbegreb og dermed vore fortolkningsmæssige metoder. I arbejdet med at konstituere en antik tekst er det et almindeligt udgangspunkt, at afskriverne af teksten kun har haft det uopnåelige ideal om en 100% korrekt afskrivning af originalen som mål; dermed inddrages alle andre typer fejlkilder end skriverens *intention* om selv at omskrive værket. Antagelsen er med andre ord, at hvis skriveren har rettet i teksten, er det ikke for at ændre i den oprindelige tekst som sådan, men derimod – med rette eller urette – for at rense teksten for forgængernes fejl og give den så meget af dens oprindelige ordlyd tilbage som muligt.

Der kan ikke herske tvivl om, at en person i *Rh.AL.*s overleveringshistorie (med et muligvis pekuniært motiv) har tilføjet teksten et brev, der foregiver at være fra Aristoteles til Alexander den Store. Spørgsmålet er nu, om dette er personens eneste indgreb, eller om bestemte ord, passager eller ligefrem større dele af teksten er blevet ændret, fjernet eller føjet til senere end den oprindelige affattelse, som i hvert fald for den oprindelige tilstand af de fire

24. Da jeg arbejdede på prisopgaven i 2007, var Edward Schiappa og David Timmerman så venlige at sende mig et udkast til deres kapitel om *Rh.AL.* i deres kommende bog *The Disciplining of Discourse: Terms of Art in Rhetorical Theory in Classical Greece*. Udkastet er et manuskript til et foredrag fra 2002. Derfor har jeg kontaktet Schiappa i september 2008 og fået bekræftet, at Schiappa og Timmerman stadig står inde for de synspunkter vedrørende *Rh.AL.*, som jeg tillægger dem her i artiklen.

indledende kapitler kan fastlægges til sidste halvdel af 4. århundrede f.v.t. Desuden kan man ikke *a priori* udelukke, at der har fundet andre ændringer sted end dem, som denne skriver måske er manden bag. Som det vil fremgå i de følgende kapitler er disse spørgsmål tæt forbundne dels med opfattelsen af den oprindelige affattelseskontekst og dels med valget af fortolkningsmæssige principper.

Som vist i indledningen nærede allerede Campe tvivl om den overleverede teksts oprindelige enhed, en tvivl som i dag især deles af Patillon og Kennedy. Med fundet af den omtalte papyrus (fremover: Π) fra Hibeh må Patillon og Kennedy bygge deres synspunkter på et andet og mere konkret fundament end Campe. Allerede i 1969 i sin anmeldelse af Fuhrmanns udgave gav Kennedy udtryk for den holdning, som senere skulle lede Patillon frem til sine mere detaljerede resultater og Chiron til sine udgivelsesprincipper:

‘...an editor must decide what text he will seek to recover: that of Anaximenes or that of the revision of later antiquity, which is the basis for the archetype of the MSS...In practice it would have been impossible to reconstruct Anaximenes’ version throughout with any certainty; all in all, logic seems to call for a consistent text of the edition which stands behind the MSS, with the evidence for the first version relegated to apparatus or appendix. The papyrus is no evidence at all for any reading in the later edition, once we admit such existed, for the editor could have changed anything he pleased.’²⁵

Patillon bygger videre på denne tese og forsøger at give den et mere empirisk fundament gennem sine sammenligninger af Π og middelaldermanuskripterne (fremover MSS), men i alt væsentligt deler han Kennedys synspunkt.²⁶ Denne kritik, som Kennedy og senere Patillon vendte mod bl.a. Fuhrmann, blev taget til efterretning af Chiron i Budé-udgaven, som udkom i 2002. Her er læsemåderne fra Π og MSS opstillet i kolonner ved siden af hinanden på de steder, hvor Π lader sig læse og – ifølge Chiron og Patillon – afviger så markant fra MSS, at man ikke meningsfuldt kan tale om samme tekst.²⁷

Hvis Kennedy (og Patillon og Chiron) har ret i denne påstand, står vi med usædvanligt besværlige, ja ifølge Kennedy helt umulige, tekstkonstitueringsvilkår, hvis målet er at rekonstruere en tekst fra 4. årh. f.v.t og ikke fra senantikken eller middelalderen, hvor en skriver/forfatter i princippet kan have ændret, tilføjet og fjernet ‘anything he pleased’. Det synes imidlertid at være en rimelig kritik af de to, at de ikke tager konsekvensen af deres eget synspunkt. De behandler på den ene side skriftet som et eksempel på en middelalderlig tekst, hvis

25. Kennedy (1969), p. 371-372.

26. Patillon (1997), p. 105-107.

27. Chiron (2002b), p. CLXII-CLXIII.

forlæg er antikt, men ikke længere med nogen sikkerhed kan rekonstrueres. På den anden side undlader de ikke at behandle skriftet som en (i hvert fald for Kennedys vedkommende) uproblematisk kilde til græsk retorik i 4. eller ligefrem 5. århundrede f.v.t.²⁸

Som man muligvis har kunnet fornemme på det ovenstående deler jeg ikke Kennedys (og til dels Patillon og Chirons) opfattelse af værkets tekstuelle tilstand som essentielt senantik eller middelalderlig. Den resterende del af dette kapitel koncentrerer sig om den del af kilde-materialet, som ligger uden for teksten selv, men som kan bidrage til en bedre forståelse af, hvilken udvikling skriftet *sandsynligvis* har gennemgået. Disse ekstratekstuelle kilder er tekststykker eller passager, der forekommer at have en vis affinitet med den overleverede udgave af *Rh.Al.* Sådanne tekststykker består dels af det ovenfor omtalte papyrusfragment og dels af antikke testimonier (eller hvad nogle forskere har ment er testimonier).

Patillon (1997) søgte at give Kennedys meget løse udsagn ('the editor could have changed anything he pleased') substans ved at sammenligne delene af den fundne Π med MSS. De fleste variationer i de udvalgte eksempler skyldes ifølge Patillon 'des habitudes stylistiques' hos den sene editor, som Patillon kalder forfatter 2. Der er dog i 4 ud af de 5 tilfælde, som Patillon fremhæver, tale om, at et enkelt ord i samme form uden nogen gennemgående systematik er placeret et eller to ord tidligere eller senere i MSS end i Π. For eksempel læses på Π: τοὺς ἐπιεικέεις τῶν πολιτῶν τιμᾶν, mens MSS lyder: τοὺς ἐπιεικέεις τιμᾶν τῶν πολιτῶν (1422b 39-40). Det femte eksempel viser en lidt større variation, idet ἀναγκαῖον...διαφυλάττειν i Π paralleliseres af gerundiven διαφυλακτέον i MSS. Det kunne da synes sandsynligt, at den påståede forfatter 2 havde en forkærlighed for gerundiver, men lidt senere i samme sætning finder man netop en gerundiv i Π, som ikke står i MSS. Trods Patillons erfaring inden for området forekommer hans materiale mig i det hele taget ikke at kunne understøtte påstanden om, at forskellene skulle være resultatet af 'des habitudes stylistiques', en påstand der følgelig skulle underbygge tesen om en tekst A og B og en forfatter 1 og 2.²⁹ Patillon mener derudover, at det er muligt at identificere en gennemgående 'volonté de clarification' i nogle af forskellene mellem Π og MSS. Blandt de 6 eksempler, som Patillon gennemgår, kan nogle af læsemåderne i MSS måske siges at være lidt klarere formuleret, men for det meste

28. Kennedy (1963), p. 115, omtaler fx *Rh.Al.* med ordene: '...it represents better than anything else the tradition of sophistic rhetoric', mens Kennedy (2007), p. 270, beskriver kap. 29-38 således: 'The second treatise has a few similarities to teachings attributed to Isocrates, suggesting that the author may have studied with him' og videre, p. 304: 'This is an important document in the history of Greek rhetoric, for it shows a development in detail, especially in treatment of invention, far beyond what was contained in the earlier handbooks and parallels Aristotle's approach.' Patillons brug af den overleverede tekst som kilde til 5. og 4. århundrede f.v.t er langt mere påpasselig, men se alligevel hans konklusion (1997), p. 125, hvor han ikke kan nære sig for 'en toute hypothèse' at forbinde kap. 29-37 med 'la tradition coraxienne' og kap. 1-28 med 'la tradition sophistico-rhétorique.'

29. Patillon (1997), p. 106, se også note 9.

befinder forskellene sig på detaljeniveau. Det er mig fx en gåde, at Patillon kan mene, at den følgende variation ‘relève d’une volonté de clarification’:

Π: εἰ γὰρ οἴεσθε οὐ συμφέρον εἶναι τὸ μόνους ἡμᾶς πρὸς Θηβαίους πολεμεῖν, συμφέρον ἂν εἴη Λακεδαιμονίοις συμμαχίαν ποιησαμένους οὕτω Θηβαίοις πολεμεῖν.

MSS: εἰ γὰρ οἴεσθε ἀσύμφερον τὸ μόνους ἡμᾶς πρὸς Θηβαίους πολεμεῖν, συμφέρον ἂν εἴη τὸ Λακεδαιμονίους συμμάχους ποιησαμένους ἡμᾶς οὕτω Θηβαίοις πολεμεῖν (1422b41-1423a2).

Nogle af Patillons andre eksempler viser større variation, men intetsteds er påstanden om en bevidst intention eller stilistiske vaner hos en forfatter 2 rigtigt overbevisende. Dertil kommer det relativt snævre tekstuelle grundlag, som Patillon bygger på. Man må medgive, at der er enkelte eksempler på store forskelle på læsemåderne i Π og MSS, men det virker ikke holdbart, at Patillon på baggrund heraf konkluderer, at der er tale ‘une nouvelle présentation’ af den såkaldte forfatter 2.³⁰ Det vigtigste for vurderingen af værdien af *Rh.Al.* som kilde til 4. årh. f.v.t. er, at der højst ét sted kan identificeres en indholdsmæssig forskel af en vis betydning.

Π: Διέλθωμεν δὲ πάλιν ὁμοιοτρόπως τούτοις τό τε κατηγορικὸν καὶ τὸ ἀπολογικὸν εἶδος <αὐτά τε>³¹ ἐξ ὧν συνέστηκε καὶ ὡς δεῖ αὐτοῖς χρῆσθαι

MSS: Διέλθωμεν δὲ πάλιν ὁμοιοτρόπως τούτοις τό τε κατηγορικὸν καὶ τὸ ἀπολογητικὸν εἶδος ὃ περὶ τὴν δικανικὴν ἐστὶ πραγματεῖαν αὐτά τε ἐξ ὧν συνέστηκε καὶ ὡς δεῖ αὐτοῖς χρῆσθαι (1426b24).

Denne passage har længe været omdiskuteret, fordi den berører spørgsmålet om, hvorvidt forfatteren fra 4. århundrede f.v.t. anvendte begrebsparret γένος-εἶδος eller kun εἶδος i sin fremstilling, mens anvendelsen af γένος (1421b7 & 1441b31) evt. kunne være indføjet i teksten af en interpolator eller forfatter 2. Denne variation er efter min mening for lidt til at antage, at en senere afskriver har omarbejdet værket indholdsmæssigt.³² For det første må en egentlig omarbejdelse af fx indledningen bevises på andre måder, fx ved sammenligning med testimonier og ved en undersøgelse af den generelle anvendelse af begreber i skriftet. Hvis man da mener sig i stand til at bekræfte, at en omarbejdelse har fundet sted, står det stadig fast, at denne passage er det eneste eksempel på, at interpolatoren eller forfatter 2 skulle have indføjet noget, der kunne minde om en γένος-betegnelse i forbindelse med to εἶδη (bemærk

30. Patillon (1997), p. 107.

31. *αὐτά τε* står kun i MSS, og derfor medtager Patillon det ikke i sin sammenligning, men Chiron (2002b), p. 134, note 206, antager – ganske plausibelt set med mine øjne –, at ‘Leur absence dans Π s’explique sans doute par une omission du copiste du *PHib.* 26.’

32. Som fx Patillon (1997), p. 107.

iøvrigt, at forfatteren her skriver *πραγματεία δικανική* og ikke *γένος δικανικόν*). Det er for mig at se mere sandsynligt, at en afskriver skulle have glosseret de to *εἶδη* med en overordnet *πραγματεία δικανική*, der efter alt at dømme må referere til indledningens *γένος δικανικόν*. Som nævnt er en af grundene til at opfatte dette som en glosse, at ingen systematik i en eventuel omarbejdelse lader sig påvise.

Hvis man vil påvise en omarbejdelse af *Rh.AL.*, må man som nævnt ovenfor bl.a. tage udgangspunkt i de få relevante testimonier. Det første testimonium blev fundet af Pier Vettori i 1548. Vettori fremhævede Quintilians omtale af en doktrin, der også indeholdt den tilsyneladende særegne *εἶδος ἐξεταστικόν*. På baggrund heraf sluttede Vettori, at doktrinenes ophavsmand, Anaximenes fra Lampsakos, måtte være *Rh.AL.s* forfatter. Fortolkningen af testimonierne har alle dage været tæt forbundet med spørgsmålet om forfatterskabet, og Vectors tese om Anaximenes' forfatterskab har siden da nydt stor anerkendelse. Den er tilmed blevet styrket særligt af Spengels og Wendlands studier, og siden har bl.a. Fuhrmann og Chiron med forskellige forbehold anerkendt den.

I resten af dette kapitel følger en præsentation af de fire testimonier, som normalt forbindes med *Rh.AL.*, samt en diskussion af deres betydning for rekonstruktionen af *Rh.AL.s* tekstuelle tilstand i 4. århundrede f.v.t. Det må understreges, at man i højere grad end normalt må stille sig tilfreds med sandsynligheder i disse anliggender. Dette hænger sammen med, at samtlige testimonier på nogle punkter viser en slående lighed med *Rh.AL.*, mens de på andre punkter afviger markant fra den. Stort set alle, der har beskæftiget sig med *Rh.AL.*, har tilskrevet disse varierende udsagn en eller flere omarbejdelser af teksten.³³ Man kan næppe afvise, at der har fundet en eller anden form for tilføjelse eller omarbejdelse sted, men det følgende viser forhåbentligt, at en sådan foreteelse sandsynligvis har været af et noget mere begrænset omfang end normalt antaget.

Det testimonium, som har spillet den største rolle i alle behandlinger af *Rh.AL.*, er Quintilians omtale af Anaximenes fra Lampsakos. I en gennemgang af de forskellige doktriner om antallet af *genera causarum* siger Quintilian om Anaximenes:

‘Anaximenes iudicalem et contionalem generalis partes esse voluit, septem autem species: hortandi, dehortandi, laudandi, vituperandi, accusandi, defendendi, exquirendi – quod ἐξεταστικόν dicit – quarum duae primae deliberativi, duae sequentes demonstrativi, tres ultimae iudicialis generis sunt partes’ (*Inst. Or.* III.4.9).

33. Fx Buchheit (1960), p. 211, note 2. For en generel og i mine øjne berettiget kritik af denne fremgangsmåde, se Patillon (1997), p. 110, note 19: ‘...Pourquoi ce texte aurait-il souffert plus qu’un autre? Le fait qu’il nous est parvenu sans *marginalia* indique au contraire qu’il a été peu utilisé.’

To informationer falder umiddelbart i øjnene. For det første findes her de eneste ord, der er årsag til, at stort set alle fortolkere af *Rh.Al.* siden Pier Vettori har tilskrevet Anaximenes forfatterskabet, nemlig omtalen af den syvende *species* ('exquirendi – quod ἐξεταστικόν dicit'). For det andet beretter Quintilian kun om to *genera* og ikke tre, ligesom han ikke nævner noget om πολιτικοὶ λόγοι. Dette kunne man ellers have ventet ud fra middelaldermanuskripterne τρία γένη τῶν πολιτικῶν εἰσι λόγων, τὸ μὲν δημηγορικόν, τὸ δὲ ἐπιδεικτικόν, τὸ δὲ δικανικόν (1421b7-8). Udeladelsen af πολιτικοὶ λόγοι kunne skyldes Quintilians ærinde i denne sammenhæng, som angår antallet af *genera* og ikke nogen indholdsbestemmelse af disse. Forskellen i antallet af *genera* er imidlertid påfaldende, og ingen simpel forklaring virker sandsynlig.³⁴ Dertil kommer, at Quintilian inddeler de forskellige *genera* i tre kategorier, hvor 'tres ultimae [herunder τὸ ἐξεταστικόν] iudicialis generis sunt partes'. En sådan inddeling optræder ikke i den overleverede udgave af *Rh.Al.* Her konstateres det alene, at πολιτικοὶ λόγοι kan inddeles i γένη og εἶδη, og dertil nævnes det eksplicit, at τὸ ἐξεταστικόν 'enten anvendes alene eller i kombination med en anden (sic εἶδος)'.³⁵ Som Patillon rigtigt observerer, viser dette sandsynligvis 'combien il était tentant à cette époque [dvs. på Quintilians tid] de se situer par rapport à la doctrine des trois genres, qui faisait alors autorité'.³⁶ Omvendt kunne man også med rette nære en vis tvivl om, hvorvidt Quintilian faktisk refererer til det skrift, vi i dag kender som *Rh.Al.*³⁷ Det eneste virkelig tungtvejende indicium for Anaximenes-hypotesen er omtalen af εἶδος ἐξεταστικόν, en betegnelse som ikke kendes fra andre overleverede antikke kilder. Det er imidlertid ikke umuligt, at en sådan betegnelse kunne være dannet af andre enten før eller efter, at forfatteren til *Rh.Al.* anvendte den. En sådan mulighed underbygges af det faktum, at verbet ἐξετάζειν er et hyppigt anvendt ord blandt folk, der beskæftigede sig med λόγος i 5. og især 4. århundrede.³⁸ Det er ikke min hensigt at afvise Quintilian-testimoniet som sådan, men alene at gøre opmærksom på, at man generelt bør være påpasselig med at drage vidtgående konklusioner på baggrund af disse kilder.

34. Pier Vettori (1548) erkendte allerede dette problem, men mente, at det måtte skyldes en lakune i den overleverede udgave af *Institutio Oratoria*. En løsning, som ikke har overbevist eftertiden, se fx Chiron (2002b), p. LXXVI, note 172: 'Si tel était le cas, l'opposition établie par Quintilien entre Aristote et Anaximène perdrait beaucoup de sa pertinence.' Se også Chiron (2002b), p. LXXVI-LXXXIII.

35. 1421b10-11: ἢ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἢ πρὸς ἄλλο. Cf. 37.1 (1445a30-32): τὸ δ' ἐξεταστικὸν εἶδος αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐ πολλάκις συνίσταται, τοῖς δὲ ἄλλοις εἶδεσι μίγνυται καὶ μάλιστα πρὸς τὰς ἀντιλογίας χρήσιμον ἔστιν.

36. Patillon (1997), p. 109.

37. Buchheit har som stort set den eneste i det 20. og 21. århundrede argumenteret for, at Quintilian beskrev et andet værk. Se Buchheit (1960), p. 189-207.

38. Fx Antiphon 5.37, Isokrates 9.34, Demosthenes 2.20 og 45.82. Dertil kommer den samme anvendelse hos filosofferne Platon (*Phdr.* 261a) og Aristoteles (*Rh.* 1354a5).

Hvis man imidlertid antager, at Quintilian gengiver indholdet af *Rh.AL.* korrekt i den form, som skriftet har i 1. århundrede e.v.t., betyder det, at man må overveje mindst to overordnede forhold: 1) Var der to og ikke tre γένη i den oprindelige udgave af *Rh.AL.* fra 4. århundrede f.v.t.? Og hvis ja, hvilke konsekvenser får det for opfattelsen af skriftet som helhed? 2) Var Anaximenes den oprindelige forfatter til *Rh.AL.*? Og hvis ja, hvordan er det gået til, at *Rh.AL.* er overleveret blandt de aristoteliske skrifter?

I forsøget på at besvare disse spørgsmål må man ty til de resterende testimonier. Spengel fandt som den første frem til Syrians omtale af et overordnet γένος-εἶδος-system, som minder meget om det, vi hører om hos Quintilian. Syrian var nyplatoniker i 5. århundrede e.v.t. og knyttet til Akademiet i Athen. Han udfærdigede kommentarer til Platons *Timaios*, til nogle af Aristoteles' skrifter og til værket *περὶ στάσεων* af Hermogenes fra Tarsos (2. årh. e.v.t.). I kommentaren til Hermogenes findes to passager, der er nærmest identiske. Den eneste forskel er, at den første passage tilføjer en begrebsbestemmelse af τὸ ἐξεταστικὸν εἶδος, der minder meget om den, der gives i *Rh.AL.* Endnu engang er blandingen af slående lighed og markante forskelle iøjnefaldende, og endnu engang må man være sig for at drage forhastede konklusioner.

Ἀριστοτέλης δὲ δύο γένη φησὶν εἶναι τῶν πολιτικῶν λόγων, δικανικὸν τε καὶ δημηγορικόν, εἶδη δὲ ἑπτα, προτρεπτικὸν ἀποτρεπτικὸν ἐγκωμιαστικὸν ψεκτικὸν κατηγορικὸν ἀπολογητικὸν ἐξεταστικόν. τὰ μὲν οὖν ἕξ ἐν τῷ λέγουσι φησι θεωρεῖσθαι, τὸ δὲ ἕβδομον ἐν τοῖς ἀκρωμένοις, οἵπερ τῶν λεγομένων ἕκαστον ἐξετάζουσιν, ὀρίζεται δὲ αὐτὸ οὕτως· ἐξεταστικόν ἐστι κρίσις προαιρέσεων ἢ λόγων ἢ πράξεων πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸν ἄλλον βίον ὁμολογούντων ἢ ἐναντιουμένων (Syriani in Hermogenem commentaria II, p. 11.7-12.2, H. Rabe).

Senere i værket gentager Syrian nærmest verbatim beskrivelsen, bortset fra udeladelsen af den afsluttende definition:

Ἀριστοτέλης δὲ δύο γένη τῶν πολιτικῶν λόγων, δικανικὸν καὶ δημηγορικόν· εἶδη δὲ ἑπτα, προτρεπτικὸν ἀποτρεπτικὸν ἐγκωμιαστικὸν ψεκτικὸν κατηγορικὸν ἀπολογητικὸν ἐξεταστικόν· ὁ μόνον, τὸ ἐξεταστικόν φημι, ἐν τοῖς ἀκρωμένοις ἐστίν· οἵπερ τῶν λεγομένων ἕκαστον ἐξετάζουσι· τὰ δὲ ἄλλα ἕξ ἐν τῷ λέγουσι (op. cit., *Rhetores Graeci*, IV, p. 60.9-15, Walz).

Den overordnede beskrivelse af γένη og εἶδη er i begge passager nærmest identisk med Quintilians. Den eneste undtagelse er, at Syrian nævner τῶν πολιτικῶν λόγων, men som tidligere omtalt kunne denne udeladelse hos Quintilian skyldes, at hans ærinde i den konkrete sammenhæng er at gennemgå antallet og ikke den nærmere beskaffenhed af *genera causarum*.

Derudover giver Syrian to informationer om den særegne ἐξεταστικόν, som Quintilian ikke nævner.

Inddelingen i seks εἶδη på den ene side og ἐξεταστικόν på den anden side synes i overensstemmelse med *Rh.Al.*, som vi kender den. Definitionsgrundlaget for denne inddeling er dog i bedste fald en (mis)fortolkning af beskrivelsen i *Rh.Al.* For i *Rh.Al.* instrueres alene ὁ λέγων, og alle syv εἶδη er møntet på ham, så de burde alle være ἐν τῷ λέγοντι. Der findes imidlertid gode grunde til at antage, at Syrians (eller hans kildes) opdeling kan forstås som en alternativ og nok fejlagtig læsning af *Rh.Al.*³⁹ I forbindelse med sin overordnede definition af ἐξεταστικόν i kap. 5.1 beskriver forfatteren til *Rh.Al.* opgaven for ὁ ἐξετάζων: Δεῖ δὲ τὸν ἐξετάζοντα ζητεῖν εἴ ποῦ ἢ ὁ λόγος ὃν ἐξετάζει ἢ αἱ πράξεις τοῦ ἐξεταζομένου ἢ αἱ προαιρέσεις ἐναντιοῦνται ἀλλήλαις (1427b14-16). Hvis man betragter denne opgavebeskrivelse isoleret, kunne man meget let forledes til at tro, at det faktisk er *tilhørerens* opgave som kritisk modtager, der beskrives, og ikke *talerens*. Ud fra konteksten står det imidlertid klart, at beskrivelsen henviser til taleren. Det kan jo netop i mange retoriske sammenhænge (men, som forfatteren selv formulerer det, især ved en direkte strid på ord mellem to parter (μάλιστα πρὸς ἀντιλογίας, 1445a32)) være nyttigt at undersøge, om modstanderen selv lever op til sine fine formuleringer, og hvis ikke han gør det, at udnytte dette til sin egen fordel ved at udpege disse svagheder, når man selv skal holde sin tale (jf. 5.2-5.4).

Sandsynligheden for en sådan (mis)fortolkning forøges, når man betragter Syrians ellers meget ordrette gengivelse af definitionen af ἐξεταστικόν i *Rh.Al.* Ét vigtigt ord adskiller Syrians gengivelse fra teksten i *Rh.Al.*, og dette ene ord viser, at Syrian har modtageren, tilhørerens, i tankerne, mens *Rh.Al.* henviser til afsenderen, taleren. Først Syrian:

ἐξεταστικόν ἐστὶ κρίσις προαιρέσεων ἢ λόγων ἢ πράξεων πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸν ἄλλων βίον ὁμολογούντων ἢ ἐναντιουμένων.

Syrians anvendelse af ordet κρίσις underbygger netop den udlægning af ἐξεταστικόν, som han lige har fremlagt. Dette ord betoner den modtagende parts opgave, nemlig at bedømme og undersøge det, som siges, og sammenligne det med, hvad der faktisk gøres eller er blevet gjort. Se nu definitionen i *Rh.Al.*:

ἡ ἐξέτασις ἐστὶ προαιρέσεων ἢ πράξεων ἢ λόγων πρὸς ἄλληλα ἢ πρὸς τὸν ἄλλων βίον ἐναντιουμένων ἐμφάνις (1427b12-13).

κρίσις og ἐμφάνις er begge dannet som verbalsubstantiver, men de har nærmest diametralt modsatte betydninger: ἐμφάνις oversættes bedst i denne kontekst som 'fremvisning' eller 'påvisning'. Det handler altså om talerens *påvisning* af uoverensstemmelser hos modstan-

39. Se et eksempel på denne tilgang hos Patillon (1997), p. 108-109. I det følgende præsenteres min egen version af, hvordan denne (mis)fortolkning kan være opstået.

deren, som påfølger hans kritiske undersøgelse af modparten (hvad man kunne kalde en κρίσις). Om Syrians beskrivelse skyldes hans egen eller en eventuel kildes læsning af *Rh.AL.*, er ikke klart, ligesom det heller ikke er klart, om Syrian selv tilskriver Aristoteles disse doktriner eller, om skriftet på dette tidspunkt var almindeligt kendt som Aristoteles'. Der synes dog at være én konklusion, som man med nogen sandsynlighed kan drage på baggrund af passagerne hos Quintilian og Syrian: Det er sandsynligt, at begge refererer til *Rh.AL.*, og at værket op til Syrians tid ikke indeholdt tre, men to γένη: τὸ δημηγορικόν og τὸ δικανικόν. Testimonierne giver os ingen grund til at antage, at kerneteksten (kap. 1-38.11) derudover skulle have gennemgået nogen ændringer.

Det andet spørgsmål, som blev stillet ovenfor, gik på forfatterskabet. Et påtrængende spørgsmål er nu: Hvordan er det gået til, at et skrift, som Aristoteles efter al sandsynlighed ikke har skrevet, er overleveret blandt hans skrifter?⁴⁰ Quintilian-passagen indikerer, at *Rh.AL.* (eller i det mindste doktrinen om syv εἴδη) var kendt som Anaximenes' i 1. århundrede e.v.t., mens Syrian referer til samme skrift i 5. århundrede som Aristoteles'. Derudover ved vi, at et uægte brev og den tredje γένος ἐπιδεικτικόν er blevet tilføjet på et tidspunkt. Den sidste del af dette kapitel undersøger, i hvilken rækkefølge og af hvilke grunde disse ting kan være sket.

Det er en interessant og vigtig detalje, at Syrian tilskriver Aristoteles doktrinen om de syv εἴδη, som kun kendes fra *Rh.AL.* og fra Quintilians omtale af Anaximenes, uden at antallet af γένη er ændret. Det betyder, at skriftet sandsynligvis først er blevet kendt som Aristoteles' og senere har fået tilføjet den tredje γένος som følge af dette.⁴¹ Wilamowitz var sammen med Grenfell og Hunt af den opfattelse, at både det indledende brev og tilskrivelsen af værket til Aristoteles allerede havde fundet sted før udgangen af 3. århundrede e.v.t.⁴² De nåede frem til denne opfattelse ved at sammenholde en passage fra Athenaios' *Deipnosophistai* med en fuldstændig identisk formulering i det indledende brev. Det handler om en definition af loven. Først i det indledende brev:

Καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐστὶν ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν λόγος ὠρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινῆν πόλεως, μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα.

Samme definition findes hos Athenaios, der ifølge Wilamowitz og Grenfell og Hunt må citere *Rh.AL.*:

40. Se den seneste indgående diskussion af spørgsmålet hos Chiron (2002b), p. LIII-LXVI. Ovenpå sammenligningen med Aristoteles' *Retorik* konkluderer Chiron, p. LX: 'L'impression que l'on retire de cette enquête est que les ressemblances notées entre les deux ouvrages sont superficielles.'

41. Cf. Chiron (2002b), p. CV-CVI.

42. Wilamowitz (1899), p. 618. Grenfell & Hunt (1906), p. 114.

νόμος γάρ ἐστιν, ὡς φησιν Ἀριστοτέλης, λόγος ὠρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινῆν πόλεως, μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα.

Ligheden er selvfølgelig umiskendelig, og for Wilamowitz og Grenfell og Hunt var der ingen tvivl om den interne relations beskaffenhed. Om stedet hos Athenaios siger Wilamowitz: 'Und wie sollte der Brief nicht gemeint sein, der doch allein die Verfasserschaft des Aristoteles begründet' (618). Wilamowitz' argumentation holder dog ikke rigtig vand, som Patillon på eksemplarisk vis har gjort opmærksom på: 'Ou bien en effet la *Rh.AL.* (dans sa version actuelle) cite Athénée, ou bien Athénée cite la *Rh.AL.*, ou bien tous deux indépendamment citent Aristote (*Περὶ νόμων*). Le contexte dans chacune de ces deux oeuvres rend plus vraisemblable la dernière hypothèse.'⁴³ Patillon har således demonstreret, at denne kilde ingen direkte relevans har for spørgsmålene: Hvornår blev værket tilskrevet Aristoteles? Hvornår blev det indledende brev tilføjet?

Den traditionelle opfattelse af det indledende brev har været, at det er et falskneri udført med henblik på at tjene penge.⁴⁴ Man har tilmed antaget, at det har været årsagen til, at Aristoteles fik tilskrevet værket.⁴⁵ Helt konkret har man vel simpelthen forestillet sig, at en pengeglad boghandler har set sit snit til at tjene lidt ekstra penge på en bog, der med lidt god vilje kunne gå for at være aristotelisk, ved at tilføje bogen et brev med ikke alene Aristoteles, men også Alexander den Store, Theodektes og retorikkens "grand old man" Korax. Det er bestemt ikke umuligt. Schiappa har imidlertid foreslået en alternativ fortolkning af brevet. Med henvisning til eksperter i oldtidens epistolære tradition argumenterer han for, at brevets ophavsmand og måske også hans samtid virkelig har opfattet værket som aristotelisk og har forventet, at brevet ville blive gennemskuet som fiktion.⁴⁶ Et argument for denne teori kunne være, at Syrian kunne opfatte *Rh.AL.* som aristotelisk uden, at det indeholdt de tre *γένη*, som han må have kendt fra *Retorikken*. Hvis dette er rigtigt, kunne brevet for så vidt være tilføjet efter Syrian. Ifølge Patillon er et af de bedste argumenter imod en sen datering af brevet, at brevet og titlen, *Rhetorica ad Alexandrum*, er overleveret i alle manuskripter.⁴⁷ Det tidligste manuskript er den latinske oversættelse i *Vaticanus Latinus* 2083 fra år 1284, der kun indeholder det indledende brev og de første 10 linjer af den efterfølgende tekst (1420a5-1421b16).

43. Patillon (1997), p. 105, note 6. Cf. Chiron (2002b), p. LIII.

44. Se den seneste udgave af denne teori hos Chiron (2002b), p. XLV-XLVII.

45. Rackham (1937), p. 259: 'The name of the book and its ascription to Aristotle are due to the preface; this is in the form of a letter from Aristotle to Alexander during the period of his campaign of conquest to the East...it reads like a particularly unconvincing forgery...'

46. I udkastet til Schiappa & Timmermans kommende bog. Se note 24.

47. Patillon (1997), p. 123, note 38: 'Cela montre que la lettre et le traité sont liés dès le début de la tradition représentée par les codices.'

Summa summarum: Efter alt at dømme er det skrift, vi kender som *Rh..Al.* (forstået som kap. 1-38.11) skrevet i sidste halvdel af 4. århundrede f.v.t. I 1. århundrede e.v.t. identificerede Quintilian doktrinen om syv *εἰδη* i *Rh.Al.* som Anaximenes'. Den eneste markante ændring af skriftet, som testimonierne vidner om (og Π indikerer), er tilføjelsen af den tredje *γένος: τὸ ἐπιδεικτικόν*. Derfor virker det også som en overdrivelse, når Kennedy taler om en 'revision of later antiquity', hvor 'the editor could have changed anything he pleased', og når Patillon beskriver teksten i MSS som 'une nouvelle présentation'.⁴⁸ Senest i 5. århundrede e.v.t. og måske allerede i 3. århundrede e.v.t. var skriftet kendt som aristotelisk. Det er ikke muligt med nogen sikkerhed at bestemme, hvornår brevet blev føjet til *Rh.Al.* På baggrund af disse informationer forekommer det lidt for dristigt at tilskrive Anaximenes værket. I virkeligheden er det alene Quintilian-testimoniet, som nævner Anaximenes, og selvom han kan være forfatteren, synes det klogere at omtale skriftet som anonymt.⁴⁹

Det indledende brev

Som nævnt i det foregående kapitel er det indledende brev traditionelt blevet læst som 'a particularly unconvincing forgery', udarbejdet af en boghandler eller lignende, der sandsynligvis havde en økonomisk interesse i at tilskrive Aristoteles værket. Man har således gerne forklaret de iøjnefaldende diskrepanser i brevets stil og indhold som en ret uvidende og ueffen falskners værk.⁵⁰ I det følgende vil jeg forsøge at demonstrere, at nogle stilistiske elementer i det indledende brev og en omvurdering af afsenderens mulige kontekst og motiv taler for en knap så hård dom over brevsriveren og hans produkt.

Brevet består af to tekstuelle modi, som adskiller sig fra hinanden på et stilistisk og indholdsmæssigt niveau, men som henimod slutningen af brevet sammenflettes. Den ene modus udgør en form for ramme, der både indleder og afslutter brevet. De karakteristiske træk ved denne modus er en stil, som er relativ ligefrem i forhold til den anden modus, og et indhold, som bærer afsenderens praktiske informationer til modtageren. Dette indhold udgør således brevets bærende struktur samt dets *raison d'être*. I den indledende og iscenesættende passage

48. Kennedy (1969), p. 371-372. Patillon (1997), p. 107.

49. Se fx Chiron (2002b), p. CV-CVI. I modsætning til Spengel og Fuhrmann, som tilføjede Anaximenes' navn til titlen på deres tekstudgaver.

50. Campe (1854a), p. 107, beskriver brevet som et 'Machwerk'. Wilamowitz (1899), p. 620, kalder afsenderen 'ein scrupelloser Buchhändler'. Rackham (1937), p. 259, hæfter sig særligt ved falsknerens manglende sans for den virkelighed, han skal tilpasse sit falskneri 'ignoring...the change of relation that had taken place between professor and pupil'. Alle tre kritikpunkter gentages af Chiron (2002b), XLV-XLVI. Følgelig bliver Chirons vurdering af afsenderens blanding af 'autentiske' detaljer og 'isokrateisk' stil streng (note 2, ad loc.): 'L'impression produite par ces détails "authentiques" est ruinée par les imprunts constants à Isocrate.'

fortæller “Aristoteles” “Alexander den Store”, hvorfor værket har været så længe undervejs: ‘Det var ikke af letsindighed, at jeg udsatte arbejdet dengang, men fordi jeg søgte at beskrive emnet så omhyggeligt for dig, som ingen anden fagmand på området har gjort.’⁵¹

Herefter formidles overgangen til den anden stilistiske og indholdsmæssige modus kort og en smule abrupt gennem sætningen: ‘Jeg havde denne opfattelse med rette.’⁵² Som begrundelse for denne opfattelse følger en lang række af sammenligninger og antiteser, der alle handler om og priser *λόγος* eller *δύναμις λόγων*. Indholdsmæssigt bevæger sætningerne sig på alle niveauer, fra individet “Alexander” over sociale grupper og de græske bystater til hele den kendte verden. Fælles for dem alle er, at der skelnes mellem de folk, som kan og vil betjene sig af *λόγος*, og de, som enten ikke kan eller ikke vil. Formuleringerne er meget stilerede, og moderne fortolkere har ikke været sene til at spore en mængde “gorgianske figurer”. Brugen af disse figurer har udgjort et af de faste kritikpunkter af denne falskner, der tilsyneladende ikke engang kunne producere et stilsikkert falskneri.⁵³

Men som Schiappa og Timmerman har foreslået, er det muligt, at afsenderen af dette tekststykke ikke havde til hensigt at snyde læserne i den forstand, at de skulle tro, at Aristoteles faktisk havde skrevet brevet. Man kan beskrive den type breve, som det indledende brev muligvis er et eksempel på, som fiktive tilføjelser. Afsenderen forventede, at folk gennemskuede fiktionen og satte pris på den form for avanceret kommunikation, som brevet var udtryk for. Jeg vil dog tillade mig at afvige lidt fra Schiappa og Timmermans fortolkning af brevet. Deres opfattelse er, at afsenderen af det fiktive brev så teksten som aristotelisk og ville have andre til at opfatte den som sådan.⁵⁴ I det følgende foreslår jeg en modifikation af denne alternative og – set med mine øjne – interessante tilgang til brevet. I modsætning til Schiappa og Timmermans udlægning foreslår jeg, at afsenderen på ret sofistikeret vis har udstyret sin tekst med to typer indholdsmæssige og stilistiske markører, der oprindeligt var udtænkt til at give modtagerne afsenderens egen oplevelse af teksten som dels filosofisk og dels sofistisk.⁵⁵ Noget kunne tyde på, at Quintilian allerede havde denne delte oplevelse, for

51. 1420a8-11: *ἐγὼ δὲ οὐ διὰ ῥαθυμίας ὑπερβαλόμην ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις, ἀλλὰ διὰ τὸ ζητεῖν οὕτως ὑπὲρ αὐτῶν γραφῆναι σοι διηκριβωμένως ὡς οὐδεὶς ἄλλος γέγραφε τῶν περὶ ταῦτα πραγματευομένων.*

52. 1420a11-12: *ταύτην δὲ εἰκότως τὴν διάνοιαν εἶχον.*

53. Wilamowitz (1899), p. 618, omtaler brevet, ‘dessen Stil so gorgianisch is wie nur möglich.’ Chiron (2002b), p. XLVI, om brevet, ‘qui entend faire passer pour de l’Aristote une série de poncifs rédigée dans un style “gorgianique” des plus voyants...’

54. Det ovenstående bygger på det udkast, som Schiappa og Timmerman har stillet til min rådighed.

55. Her benyttes ordene i deres traditionelle betydning, sådan som den efterklassiske oldtid selv – på ingen måde entydigt – konstruerede og anvendte dem, dvs. Isokrates og Gorgias opfattes som sofister, selvom fx Isokrates udarbejdede et skrift mod sofisterne og konsekvent benævnte sit eget pædagogiske program *φιλοσοφία*. For de filosofi- og idéhistoriske komplikationer, disse forhold medfører, se fx Schiappa (1999), p. 162-184.

han placerede doktrinen om de syv εἰδη i III. bog, dvs. i en aristotelisk kontekst,⁵⁶ men tilskrev den Anaximenes, en kendt sofist, der levede samtidig med Aristoteles.

I denne sammenhæng er den anden tekstuelle modus nok den mest interessante. Dens kendetegn er en mængde stilistiske figurer og en lovprisning af λόγος, der – som nævnt ovenfor – oftest har ledt tankerne hen på Gorgias og de såkaldte gorgianske figurer. Dette kan der både være noget rigtigt og forkert i. Som Noël har vist i sin undersøgelse af, hvordan, hvornår og hvorfor de såkaldte γοργίεια σχήματα opstod, var de figurer, som senere blev kendt som gorgianske *par excellence* (især antitese, homoioteleuton og paromoiosis), tidligere forbundet med Isokrates og ikke Gorgias. Selve begrebet γοργίεια σχήματα, med reference til en overdreven brug af bl.a. de ovennævnte figurer, blev sandsynligvis dannet så sent som sidste halvdel af 1. århundrede f.v.t. af Dionysios fra Halikarnassos i opgøret mellem asiater og atticister.⁵⁷ Denne stilistiske modus burde måske snarere kaldes isokrateisk end gorgiansk, men da brevet efter alt at dømme er udfærdiget efter Quintilian (dvs. efter at Dionysios har knyttet figurerne særlig tæt til Gorgias), kunne afsenderen måske ønske at alludere såvel til Gorgias som til Isokrates. Lad os først se på de stilistiske lighedspunkter mellem brevets og Gorgias' stil.

I en grundig undersøgelse af den gorgianske stil, som vi kender den fra *Palamedes*, *Helenas pris* og fragmentet af Gorgias' *Gravtale*, opregner Schiappa følgende karaktertræk som de mest markante: '[The stylistic features in Gorgias' prose] are alliteration, asyndeton, antithesis, isocolon, parison,⁵⁸ homoioteleuton, assorted types of assonance, epanalepsis, paronomasia, rhetorical questions, and the use of compound words, metaphors, and "poetic" terms.⁵⁹ I brevet kan man i hvert fald finde eksempler på alliteration, asyndeton, antitese, isokolon, parison, parisosis, paromoiosis (herunder homoioteleuton) og brugen af usædvanlige komposita og metaforer. Gorgias anvender dog nogle stilfigurer en del hyppigere end brevets afsender. Fx er alliteration et af Gorgias' mest anvendte og særegne stiltræk, hvad man bl.a. kan se ud fra de følgende to eksempler, først fra *Helenas pris*, derefter fra *Palamedes*:

56. I udkastet til deres kommende bog henledte Schiappa & Timmerman min opmærksomhed på konteksten hos Quintilian. Se note 24.

57. Noël (1999), p. 203.

58. Ved parison forstår Schiappa noget lidt andet end det, man normalt forstår ved parisosis. Schiappa definerer parison på følgende måde: '...parison refers to parallel constructions' (Schiappa (1999), p. 89). Parisosis er traditionelt og fx hos Smyth defineret således: 'parisosis is approximate equality of clauses as measured by syllables' (Smyth (1984), p. 681). Aristoteles (*Rh.* 1410a22-25 og 1410b1) ser ud til at bruge begreberne synonymt, cf. Kennedy (2007), p. 217, note 95 ad loc.: 'Parison is another name for parisosis'. I det følgende anvender jeg parison i Schiappas betydning af ordet og parisosis i Smyths.

59. Schiappa (1999), p. 87.

πλείστας δὲ πλείστοις ἐπιθυμίας ἔρωτος ἐνειργάσατο, ἐνὶ δὲ σώματι πολλὰ σώματα συνήγαγεν ἀνδρῶν ἐπὶ μεγάλοις μεγάλα φρονούντων...⁶⁰

στρατόπεδον γὰρ ἔστ' ἐν ὅπλοις, ἐν οἷς πάντες πάντας ὀρώσι καὶ πάντες ὑπὸ πάντων ὀρώνται. πάντως ἄρα καὶ πάντη πάντα πράττειν ἀδύνατον ἦν μοι.⁶¹

De eneste eksempler på alliteration, man støder på i brevet, er de følgende:

Ἐπέστειλάς μοι ὅτι πολλάκις πολλοὺς πέπομφας πρὸς ἡμᾶς...(1420a6).

τοὺς μὲν λόγῳ χρωμένους καὶ μετὰ τούτου πάντα πράττειν προαιρουμένους...(1420a28-29).

De andre stilfigurer optræder ofte sammen. Antitese er fx næsten altid indlejret i en mere omfattende stilfigur, fx parison og paromoiosis (i form af homoioteleuton):⁶²

Πολὺ γὰρ κάλλιόν ἐστι καὶ βασιλικώτερον
τὴν ψυχὴν ἔχειν εὐγνωμονοῦσαν
ἢ τὴν ἔξιν τοῦ σώματος ὀρᾶν εὐειματοῦσαν (1420a15-17).

Sætningens struktur (A-B-C) er i sig selv stiliseret, men når man kigger nærmere på den, opdager man, hvor meget afsenderen har gjort sig umage for at opnå denne effekt. Fx er den anden infinitiv (ὀρᾶν) syntaktisk set snarere (epexegetisk) adledt end verbal til εὐειματοῦσαν.⁶³ Dette gør den mildest talt undværlig, men alene i kraft af den opnåede A-B-C-effekten. Derudover har afsenderen anvendt to meget sjældne verber i forsøget på at gøre effekten af homoioteleuton så kraftig så mulig: εὐγνωμονοῦσαν-εὐειματοῦσαν.

Foruden brugen af alle disse figurer, som i sig selv leder tankerne hen på bl.a. Gorgias, er periodernes ofte korte længde og anvendelsen af usædvanlige, måske ligefrem til lejligheden dannede komposita og metaforiske udtryk også kendetegnende for Gorgias. I brevet består perioderne ofte af to kola, hvoraf det ene enten er sidestillet eller underordnet det andet. De sidestillede kola er sammenknyttede af de simple konjunktioner καὶ og μέν-δέ, mens underordningen oftest består af en ὥσπερ-sætning knyttet til en efterfølgende οὕτω-sætning.

60. Radermacher (1952), *Gorgiae Helena* 4 (p. 53).

61. Radermacher (1952), *Gorgiae Palamedes* 12 (p. 61).

62. Cf. Aristoteles, *Rh.* 1410a36-1410b1: ἔστι δὲ ἅμα πάντα ἔχειν ταυτό. καὶ ἀντίθεσιν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ πάρισον καὶ ὁμοιοτέλευτον.

63. Cf. Patillon (2002b), note 7, ad loc.

En del af den poetiske stil, som allerede Aristoteles beskrev hos Gorgias, er leksikalsk.⁶⁴ Gorgias har anvendt nydannede og mere højstemte komposita, som fx *εὐόργητος*, *ἐνόπιος* og *φιλόκαλος* i *Gravtalen*.⁶⁵ Brevets afsender giver flere prøver på samme leksikalske opfindsomhed. Foruden de virkelig sjældne forekomster af de to ovennævnte sammensatte verber *εὐγνωμονέω* og *εὐειματέω* er substantivet *ἀπομίμησις* (1420b16) blandt de ord, som brevets afsender enten selv har dannet til lejligheden eller lånt andetsteds, fordi de havde en usædvanlig og eksotisk klang. Selvom de få rester af Gorgias' samlede værk ikke vidner særligt derom, skulle Gorgias ifølge antikke testimonier have været en flittig producent af metaforer.⁶⁶ I denne sammenhæng er der dog en metafor, som er særlig slående. I begyndelsen af sin pris til *λόγος*, som fylder omkring en tredjedel (8-15) af *Helenas pris* (1-21), beskriver Gorgias i en slags programerklæring for resten af denne del af talen *λόγος* som en 'stor magthaver':

*Λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν, ὃς σμικρωτάτῳ σώματι καὶ ἀφανεστάτῳ <σχήματι> θειότατα ἔργα ἀποτελεῖ· δύναται γὰρ καὶ φόβον παῦσαι καὶ λύπην ἀφελεῖν καὶ χαρὰν ἐνεργάσασθαι καὶ ἔλεον ἐπαυξῆσαι.*⁶⁷

Her udtrykker Gorgias *λόγος'* magt metaforisk. Den er en magthaver, der på nærmest usynlig vis kan 'gennemføre de guddommeligste gerninger'. Disse 'guddommelige gerninger' kan fortolkes på to måder. Den ene mulighed er, at *λόγος* er i stand til at ændre den mentale tilstand hos et givent menneske, så personen ikke længere oplever frygt eller smerte, men i stedet glæde eller (i en anden situation) medlidenhed. Den anden mulighed er, at man ved at anvende *λόγος* kan undgå de situationer, som skaber frygt og smerte, såsom konflikt, indre splid og krig, og fremelske de situationer, som glæder en selv eller gør, at andre får medlidenhed med en.

Ser man nærmere på brevets pris til *λόγος*, opdager man, at den anden mulige fortolkning af passagen hos Gorgias finder genklang flere steder. Først i en sammenligning mellem *ὁ κοινὸς νόμος* og *ὁ σὸς* (dvs. "Alexanders") *λόγος*, hvor sidstnævnte: *τοὺς ὑπὸ τὴν σὴν βασιλείαν καθεστῶτας ἄγειν δύναιτ' ἂν ἐπὶ τὸ συμφέρον* (1420a24-25). Lidt senere har brevets afsender konstrueret en højt stiliseret sætning (med bl.a. isokolon, parison og homoio-teleuton), hvis udtryk ligger endnu tættere på den anden fortolkningsmulighed hos Gorgias.

64. *Rh.* 140424-26: ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τὴν δόξαν, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις, οἷον ἡ Γοργίου.

65. Cf. Schiappa (1999), p. 92. Aristoteles (*Rh.* 1405b37-1406a1) tillægger desuden Gorgias nogle lidt mere underfundige af slagsen, såsom *πτωχομουσοκόλακας* og *κατενορκήσαντας*.

66. Schiappa (1999), p. 92-93.

67. Radermacher(1952), *Gorgiae Helena* 8 (p. 54).

Οὕτω⁶⁸

καὶ τῶν μελλόντων κακῶν ἀποτροπὴν εὐρήκαμεν

καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν ὄνησιν ἔσχομεν (1420b8-9).

En lignende tankegang er altså i høj grad tilstede i brevet – også i form af metaforer. Jeg vil fremhæve to metaforer, som tematisk har det overførte plan tilfælles, nemlig et urbant centrum. En stor del af, hvad λόγος anvendes til, er forbundet med verbet βουλεύω ('overveje', 'stille forslag' eller 'rådslå'), så det er i direkte forlængelse af prisen af λόγος, når brevets forfatter skriver:

Ἔτι δὲ τὸ βουλευέσθαι τῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον θειότατόν ἐστιν, ὥστε οὐκ εἰς πάρεργα καὶ μηδενὸς ἄξια τὴν σπουδὴν ἐστὶ σοι καταναλωτέον, ἀλλὰ τὴν μητρόπολιν αὐτὴν τοῦ καλῶς βουλευέσθαι μαθεῖν βουλητέον.

Realplanet bag dette overførte geografiske centrum er selvfølgelig λόγος. Λόγος eller δύναμις λόγων er selve centeret for al overvejelse både i den private og politiske sfære, og det er denne δύναμις λόγων, som man bør bruge alle sine kræfter på at få lært. Nogle af de vigtigste fordele, der er forbundet med καλῶς βουλευέσθαι, er for enhver græker sikkerhed og nytte. Så det er derfor ikke overraskende, at brevets afsender benytter sig af den følgende metafor: ἀκρόπολις ἐστὶ σωτηρίας ἢ διὰ τοῦ λόγου γινομένη τοῦ συμφέροντος θεωρία (1421a1-2). Den bedste sikkerhed er altså nærmest ikke den faktiske akropolis, men derimod den undersøgelse, som finder sted gennem anvendelsen af λόγος, og som er i stand til at bestemme det, som er nyttigt i en given situation. Umiddelbart kunne metaforerne synes for svulstige og søgte, men som Chiron har vist, er anvendelsen af dem begge gammel og kurant.⁶⁹ Konklusionen er altså, at der er en række stilistiske og indholdsmæssige ligheder mellem den anden tekstuelle modus i det indledende brev og den del af Gorgias' prosa, som vi har kendskab til.⁷⁰ Det synes derfor ganske muligt, at brevskriveren har ønsket at alludere til Gorgias eller den gorgianske stil.

Vi vender os nu til den mulige relation mellem brevet og Isokrates. I dette tilfælde kan man efter alt at dømme bevæge sig videre fra spekulationer om eventuelle allusioner og undersøge, om en egentlig parafrase har fundet sted. Ligesom Gorgias forfattede Isokrates en pris til λόγος. Denne pris indgår ligesom Gorgias' i en større sammenhæng, nemlig den store

68. Dvs. διὰ τούτου, dvs. διὰ λόγου, cf. sætningerne ovenfor i teksten.

69. Chiron (2002b), p. 118, note 15: 'L'emploi métaphorique de "métropole" est ancien et courant'. Note 16 om brugen af metaforen "akropolis": 'Autre métaphore usée, cf. Platon, *Timée*, 70a...'

70. Det bør selvfølgelig nævnes, at Gorgias' placering i og vigtige bidrag til udviklingen af, hvad vi i dag kalder retorisk teori og terminologi, samt hans oprindeligt nyskabende og banebrydende stil adskiller ham markant fra den sene brevskriver, jf. Schiappa (1999), p. 115-132.

Antidosis.⁷¹ En passage herfra har påfaldende mange ligheder med den stil og det indhold, som udtrykkes i bestemte passager af det indledende brev. Passagen lyder som følger:

Τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις οἷς ἔχομεν, ἅπερ ἤδη καὶ πρότερον εἶπον, οὐδὲν τῶν ζώων διαφέρομεν, ἀλλὰ πολλῶν καὶ τῷ τάχει καὶ τῇ ῥώμῃ καὶ ταῖς ἄλλαις εὐπορίαις καταδεέστεροι τυγχάνομεν ὄντες· ἐγγενομένου δ' ἡμῖν τοῦ πείθειν ἀλλήλους καὶ δηλοῦν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ ὧν ἂν βουλευθῶμεν, οὐ μόνον τοῦ θηριωδῶς ζῆν ἀπηλλάγημεν, ἀλλὰ συνελθόντες πόλεις ὠκίσσαμεν καὶ νόμους ἐθέμεθα καὶ τέχνας εὖρομεν, καὶ σχεδὸν ἅπαντα τὰ δι' ἡμῶν μεμηχανημένα λόγος ἡμῖν ἐστὶν ὁ συγκατασκευάσας. Οὗτος γὰρ περὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων καὶ τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχυρῶν ἐνομοθέτησεν, ὧν μὴ διαταχθέντων οὐκ ἂν οἶοι τ' ἡμεῖς οἰκεῖν μετ' ἀλλήλων. Τούτῳ καὶ τοὺς κακοὺς ἐξελέγχομεν καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἐγκωμιάζομεν. Διὰ τούτου τοὺς τ' ἀνοήτους παιδεύομεν καὶ τοὺς φρονίμους δοκιμάζομεν.⁷²

På samme måde som hos Gorgias beskrives *lógos* som en selvstændig kraft, der er grundlaget for menneskelig civilisation. Blandt de mange ligheder mellem brevet og passagen hos Isokrates tiltrækker tre temaer sig særlig opmærksomhed.⁷³

For det første præsenteres *lógos* som det afgørende kriterium, der adskiller mennesket fra andre levende væsener. Nærmest verbatim præsenteres dels de mange punkter, som gør mennesket svagere end de andre levende væsener, og dels det ene fænomen, ved hvilket 'vi adskiller os fra de andre levende væsener' eller 'dyrene'. Her er den tilsvarende passage i brevet:

διόπερ ἀφήσω, ἐκεῖνα μόνον εἰπὼν περὶ ὧν [ἐν] ἐστὶ λέγειν εἰς ἅπαντα τὸν βίον, ὅτι τοῦτό ἐστὶν ᾧ διαφέρομεν τῶν λοιπῶν ζώων [τοῦτο οὖν καὶ ἡμεῖς διαφέρου τῶν λοιπῶν ἔξομεν ἀνθρώπων], οἱ μεγίστης τιμῆς ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τετυχηκότες.⁷⁴ Ἐπιθυμία μὲν γάρ καὶ θυμῷ καὶ τοῖς τοιούτοις χρῆται καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα πάντα, λόγῳ δὲ οὐδὲν τῶν λοιπῶν χωρὶς ἀνθρώπων (1421a6-12).

For det andet følges disse passager hos begge forfattere direkte af en beskrivelse af, hvor grundlæggende *lógos* er for samfundet og for samfundets lykke.

71. En tidligere version af samme passage findes i *Nikokles* 5-9.

72. Isokrates' *Antidosis* 253-255 (= Mathieu (1960), p. 165). Henvisningen til denne passage findes allerede i Fuhrmann (1966), men lighederne er behandlet mere indgående af Schiappa og Timmerman i deres kommende bog.

73. Schiappa & Timmermans udkast henledte min opmærksomhed på disse tre temaer. Se note 24.

74. Denne meget besværlige sætning lyder i sin helhed sådan i MSS: διόπερ ἀφήσω, ἐκεῖνα μόνον εἰπὼν περὶ ὧν ἐνεστι λέγειν εἰς ἅπαντα τὸν βίον, ὅτι τοῦτό ἐστὶν ᾧ διαφέρομεν τῶν λοιπῶν ζώων τοῦτο οὖν καὶ ἡμεῖς διαφέρου τῶν λοιπῶν ἔξομεν ἀνθρώπων, οἱ μεγίστης τιμῆς ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τετυχηκότες. Jeg følger Rackhams (1937) løsning. Selvom denne løsning er den mest radikale, er den for mig at se også den mest tilfredsstillende.

Ἀτοπώτατον οὖν ἂν εἴη πάντων εἰ τούτῳ μόνῳ τῶν λοιπῶν ζώων εὐδαιμονέστερον βιοῦντες τὸ αἴτιον τοῦ καλῶς εἶναι διὰ ῥαθυμίαν ἀφείμεν κατολιγωρήσαντες (1421a12-15).

For det tredje optræder en passage, som i skarp antitetisk form placerer dem, som forstår sig på λόγος, over for dem, som enten ikke vil eller ikke kan betjene sig af den. Foruden den indlysende indholdsmæssige lighed bør man her mærke sig, at brevet i den første halvdel bevæger sig over i en periodisk stil, der kunne minde om den isokrateiske. Desuden slutter både Isokrates og brevets afsender passagen af med to korte og parallelt konstruerede sætninger. Hos Isokrates har den første sætning (Τούτῳ καὶ...ἐγκωμιάζομεν) isokoli og den anden (Διὰ τούτου...δοκιμάζομεν) parisosis, mens de begge har parison og homoioteleuton. I brevet er de afsluttende sætninger (understreget) endnu mere parallelt konstruerede. De har isokoli og på nær den chiastiske omstilling af participiet og dets objekt en fuldstændig parison og paromoiosis:

Πρὸς δὲ τούτοις οὐκ ἄδηλον ὡς οἶμαί σοι τοῦτό ἐστιν ὅτι τοὺς μὲν λόγῳ χρωμένους καὶ μετὰ τούτου πάντα πράττειν προαίρουμένους ὡς ὄντας καλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς ἐπαινοῦμεν, τοὺς δὲ ἄνευ λόγου τι ποιῶντας ὡς ὄντας ὠμοὺς καὶ θηριώδεις μισοῦμεν. Διὰ τούτου καὶ <τοὺς> κακοὺς τὴν αὐτῶν κακίαν ἐμφανίσαντας ἐκολάσαμεν, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς δηλώσαντας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἐξηλώσαμεν (1420a27-1420b8).

På baggrund af disse undersøgelser og sammenligninger synes det rimeligt at antage, at afsenderen af brevet i sin anden tekstuelle modus generelt har søgt at alludere til en sofistisk, måske ligefrem gorgiansk stil, og at han meget vel kan have parafraseret Isokrates, sandsynligvis med henblik på at lægge bestemte spor ud til sine læsere.

Nu udgiver brevets første og bærende modus sig imidlertid for at være af Aristoteles, og brevet afsluttes (1421a26ff) da også med, at “jeget” vender tilbage og i samme stil som i begyndelsen henviser til de tidligere brevvekslinger mellem “jeget” og “Alexander”. Denne afsluttende passage har været årsag til en del spekulationer.⁷⁵ Den ene grund til dette er, at forfatteren selv bevæger sig ind på temaet om ægthed og plagiat. Dertil opfordrer han eksplícit “Alexander” til vogte sig for, at skriftet skal blive fordærvet af en, der kunne have penge som motiv.⁷⁶ Dette er en så raffineret leg med den mulige modtagelse af denne fiktion, at den for mig synes at udelukke den traditionelle teori om en skrupelløs og uduelig boghandler, der kun er ude på at tjene penge. Den anden og største grund til den megen diskussion, er de

75. For en kort diskussion af nogle af disse se Chiron (2007), p. 103-104.

76. *Rh.Al.* 1421a34-36: διὰ τούτο οὖν ἐγὼ σοι παρακελεύομαι διαφυλάττειν οὕτω τοὺς λόγους τούτους ὅπως νέοι καθεστῶτες ὑπὸ μηδενὸς χρήμασι διαφθαρήσονται...

afsluttende bemærkninger (1421a38ff) om skriftet, som brevet ledsager. Patillon diskuterer fx disse udførligt, men det er samtidig tydeligt, at han – ligesom alle os andre – læser disse vigtige linier ud fra sin egen hermeneutiske situation, og at han dermed stiller og diskuterer de spørgsmål, som følger af hans generelle læsestrategi. Det kan derfor heller ikke undre, at Patillon tyve sider inde i sin artikel, der argumenterer for, at det overleverede skrift er en sen og sammensat tekst, der består af af to dele (kap. 1-28 og 29-38.11), kommer frem til følgende måde at formulere problemstillingen på:

On a tenté diverses explications de la mention de ces deux ouvrages, y compris des raisons commerciales. Aucune ne répond de façon satisfaisante aux questions suivantes: Pourquoi associer Aristote et Corax? Pourquoi les *Theodecteia*? Pourquoi une partie seulement des *Theodecteia*? La mention des deux ouvrages est un fait brut qu'on ne peut évacuer.⁷⁷

Pointen er, at Patillons observationer og spørgsmål er indlejret i en bestemt hermeneutisk strategi, som kan styrkes ved at tage disse udsagn for gode varer. Men det forekommer mig, at man bør være varsom med at drage for håndfaste konklusioner om nogle faktiske værkers relation til dette skrift, når brevsriveren omtaler en 'bog' af Korax på linie med den anden 'bog' blandt nogle τέχνη til Theodektes. Flere forskere er i dag skeptiske overfor at tilskrive Korax nogen bog.⁷⁸ Dertil kommer, at opfattelsen af Korax som en mytisk figur snarere end en faktisk historisk person står stærkere end nogensinde.⁷⁹ Endnu mere usandsynligt virker det derfor, at en senantik kompilator skulle råde over et værk af en person, som tilsyneladende allerede på Platons tid blev opfattet som halvmytisk.⁸⁰ Det er derfor heller ikke underligt, at det er Theodektes, som optager Patillons opmærksomhed. I en grundig undersøgelse af den mulige affinitet eller ligefrem identitet mellem det, som er blevet kendt som *Theodekteia*, og *Rh.Al.* eller en del af *Rh.Al.*, har Chiron imidlertid demonstreret, at vi ikke har noget belæg for at antage nogen direkte relation.⁸¹ Man fristes derfor til at kalde det ønsketænk-

77. Patillon (1997), p. 123.

78. Se fx Cole (1991a), p. 24: 'One wonders whether skeptics (such as Kroll) are not right in rejecting the whole tradition about the content of Corax' handbook.'

79. Den traditionelle opfattelse af Korax fik sit grundskud af Cole med artiklen "Who Was Corax?" (= Cole 1991b). Se også Cole (1991a), p. 24-25, og Schiappa (1999), p. 37: 'Despite the durability of the Corax and Tisias origin myth, the earliest evidence for such a narrative virtually disappears into thin air: "Corax" vanishes into pseudonymity, and the earliest mention of "Tisias", already a century after the fact, cannot withstand scrutiny.'

80. Cf. Chiron, note 39 ad loc.: 'Cette assurance, à propos d'un auteur et d'une oeuvre semimythiques dès l'époque de Platon, est un indice de fausseté.'

81. Chiron (2002b), p. LX-LXVI.

ning, når Patillon tager brevskriverens udsagn for pålydende, især når man medregner brevs samlede fiktionskontekst, som jeg har argumenteret for ovenfor.

Hvad vi står tilbage med, er altså den fiktive Aristoteles' omtale af 'min bog blandt de τέχναι, som jeg har skrevet til Theodektes, og den af Korax.'⁸² Afsenderen betoner her så meget som muligt, at det værk, som omtales, er af "Aristoteles" selv (ἐμὸν...ὕπ' ἐμοῦ). Derudover henviser han til Korax, som på dette tidspunkt (efter 1. årh. e.v.t.) normalt betragtes som den sofistiske retoriks πρῶτος εὑρετής.⁸³ Brevskriveren slutter altså med en dobbelt henvisning til de personer, som på dette tidspunkt er blevet kendt som mændene bag og repræsentanterne for de to fundamentale former for retorik: filosofen Aristoteles vs. sofisten Korax. Det er vigtigt at pointere, at dette ikke har noget at gøre med historisk rekonstruktion af, hvordan det "virkelig var" i Hellas i 5. og 4. århundrede f.v.t. Derimod handler det om, hvordan den senere oldtid konstruerede den retoriske traditions begyndelse, og det er denne konstruerede fortid, som udgør brevskriverens og hans tiltænkte modtageres fælles kommunikationsgrundlag.

Således har brevskriveren via sit kommunikationsfællesskab med de primære modtagere udstyret brevet med forskellige typer koder, der alle giver indikation af, at han selv opfatter det følgende værk som både sofistisk og aristotelisk (filosofisk). De vigtigste koder er de to tekstuelle modi, som dels repræsenterer "Aristoteles" og dels "sofisterne" (fx Gorgias og Isokrates), og modstillingen af et aristotelisk værk, der måske allerede på dette tidspunkt ikke er kendt for meget andet end sin titel, og en "bog" af det modsvarende symbol på den sofistiske retorik, selveste Korax.

Hvad angår de tre spørgsmål, som Patillon fandt mest presserende, må svarene blive:

- 1) Pourquoi associer Aristote et Corax? Aristoteles og Korax er oplagte valg, hvis man senere i oldtiden gerne vil alludere til de to grundlæggende former for retorik. Aristoteles og Korax blev de mest velkendte repræsentanter for filosofisk retorik vs. teknisk/sofistisk retorik.
- 2) Pourquoi les *Theodekteia*? *Theodekteia* er sandsynligvis et tidligt skrift af Aristoteles, som vi ikke kender meget til foruden titlen, og det gjorde vor afsender måske heller ikke. Hvis han imidlertid på sofistikeret vis har villet kommunikere til sine modtagere, at *Rh.Al.* i hans øjne på nogle punkter virker aristotelisk, men også har noget 'sofistisk' over sig, er det oplagt *ikke*

82. *Rh.Al.* 1421b1-2: ὧν τὸ μὲν ἐστὶν ἐμὸν ἐν ταῖς ὑπ' ἐμοῦ τέχναις Θεοδέκτη γραφείσαις, τὸ δὲ ἕτερον Κόρακος.

83. Efter Cicero og sandsynligvis før var det god latin (fx hos Quintilian) at tilskrive Korax (og Teisias) rollen som πρῶτος εὑρετής. I de sene kommentarer til Hermogenes er det nærmest standard at fortælle denne historie om Korax (og Teisias). For en diskussion af disse kilder, se Schiappa (1999), p. 30-47. For en samlet oversigt over kilderne, der eksplicit omtaler Korax og/eller Teisias, se Radermacher (1952), p. 28-35.

at referere til Aristoteles' hovedværk, *Retorikken*, men derimod til et tidligere og ret ukendt værk, som dog stadig er forbundet med Aristoteles.

3) Pourquoi une partie seulement des *Theodecteia*? For det første er det ikke sikkert, at denne detalje fortjener så megen opmærksomhed, som Patillon tildeler den. Man kunne på samme måde spørge: Hvorfor nævne en person som Nikanor eller sofisternes fra Paros? Brevskriveren har generelt vist en forkærlighed for små detaljer, der givetvis skal bidrage til den generelle stemning i brevet. For det andet kan det meget vel være, at brevskriveren simpelthen bare har set et retorisk skrift af Aristoteles omtalt således i listerne over Aristoteles' værker.⁸⁴

Indledningen (1.1-1.2)

Det virker umiddelbart ret uskyldigt at kalde dette kapitel og dermed også den tilsvarende del af *Rh.Al.* 'Indledningen'. Men det er et kontroversielt valg i den forstand, at nogle forskere ikke mener, at teksten har nogen indledning. Blandt dem er Fuhrmann. Han noterer sig de væsentligste mangler: 'ihr Gegenstand wird weder genannt noch definiert; allgemeine Betrachtungen, etwa über Grundbegriffe der rhetorischen Theorie, sowie sonstige Vorbemerkungen fehlen.'⁸⁵ Det er imidlertid lidt underligt at hæfte sig ved alle disse såkaldte mangler, når man intet rimeligt sammenligningsgrundlag har. Den eneste overleverede samtidige tekst, der på nogen måde minder om *Rh.Al.*, er Aristoteles' *Retorik*, og man kunne fristes til at antage, at Fuhrmann netop savner en indledning, der svarer til den aristoteliske. Det burde imidlertid være klart, at vi ikke umiddelbart kan forudsætte, at teksten er blevet til og har været brugt på samme måde som Aristoteles.⁸⁶ Jeg vil i det følgende argumentere for, at afsnittene 1.1-1.2 (til og med *καὶ τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις*) har det indhold og den opbygning, som kunne kendetegne en indledning af vor forfatter. Derudover vil jeg forsøge at belyse denne indlednings forhold til resten af teksten, idet jeg diskuterer spørgsmål, der vedrører fremstillingsform, centrale begreber og tekstkritik.

84. Se fx Chiron (2002b), p. LX-LXI: 'Les listes anciennes des oeuvres d'Aristote enregistrent un ouvrage portant ce titre [*Theodecteia*] mais ne s'accordent ni sur le nombre de livres qu'il aurait comporté ni sur la nature de son contenu.'

85. Fuhrmann (1960), p. 11. Chiron (2002b), p. XIV, tilslutter sig denne opfattelse: 'Le traité ne comporte pas d'introduction à proprement parler.'

86. For en kort og klar oversigt over disse forhold vedrørende *Retorikken*, se Kennedy (2007), p. 17-20.

Fuhrmann har i det værk, som jeg har citeret ovenfor, beskrevet og analyseret *Rh.Al.*s dele, hovedbegreber og fremstillingsformer på eksemplarisk vis.⁸⁷ Her viser han, at 'die auffälligste logische Operation der Τέχνη ist die Einteilung', og at inddelingen næsten altid foretages ved anvendelsen af verbet *διαίρειν* (eller *διορίζειν*) eller ved en formulering, hvori verbalet *ἐστι/εἶσι* og en partitiv genitiv indgår som faste bestanddele.⁸⁸ Blandt sine eksempler nævner Fuhrmann netop den allerførste sætning: *τρία γένη τῶν πολιτικῶν εἶσι λόγων, τὸ μὲν δημηγορικόν, τὸ δὲ ἐπιδεικτικόν, τὸ δὲ δικανικόν.*⁸⁹ Hermed har Fuhrmann selv demonstreret en grundlæggende pointe: forfatteren indleder sit værk med de samme metoder, som resten af værket er struktureret med. Indledningen som helhed bruger faktisk mange af de væsentligste hovedbegreber, logiske operationer og fremstillingsformer, som kendetegner resten af værket.

Den anden sætning i *Rh.Al.* betjener sig af samme logiske operation, men nu med et andet inddelingskriterium (*εἶδος*), der viser sig at være det gennemgående referencepunkt i resten af *Rh.Al.* Fremgangsmåden her er identisk med forfatterens gennemgående metode: Først indkredses et begreb ved at opdele det i dets dele; derefter formidles overgangen til den næste logiske operation ved at opsummere den foregående; den næste logiske operation består enten i en *definition* af de enkelte dele af det overordnede begreb eller *en mere detaljeret inddeling* eller en overgang til *mulighederne for at anvende* de opregnede dele. I denne indledning går forfatteren fra disse inddelinger via en typisk overgangsformulering (*τὰ μὲν οὖν εἶδη τῶν λόγων τοσαῦτα ἀριθμῶ ἐστι*) over til anvendelsesmulighederne (*χρησόμεθα*) i de offentlige institutionelle kontekster (*ἐν τε κοιναῖς δημηγορίαις καὶ ταῖς περὶ τὰ συμβόλαια δικαιολογίαις*) og i private sammenhænge (*ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις*). Afslutningsvis nævner forfatteren forudsætningen for, at man kan beskrive disse *εἶδη* bedst muligt: En dækkende beskrivelse kræver, at man isolererer hver enkelt *εἶδος* (*καθ' ἐν ἑκάστων εἶδος ἀπολαμβάντες*) og opregner, dvs. katalogiserer, deres *δυνάμεις*, *χρήσεις* og *πράξεις*.

Fuhrmann nævnte tre punkter, som teksten angiveligt mangler: 1) en benævnelse og definition af værkets genstand, 2) almene betragtninger over grundbegreber samt 3) indledende bemærkninger. Genstanden nævnes imidlertid, blot ikke med det ord, som Fuhrmann efter at have læst den middelalderlige titel (*ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*) forventede. Forfat-

87. Fuhrmann (1960), p. 11-28. Se i øvrigt Patillon (1997), p. 112-117, for en meget detaljeret og nyttig oversigt over *Rh.Al.*s samlede kompositoriske struktur.

88. Fuhrmann (1960), p. 17.

89. Således hos Fuhrmann (1964) og Chiron (2002b), der begge har valgt læsemåden i MSS. Fuhrmann (1960) citerer imidlertid fra Spengel-Hammer-udgaven fra 1894: *δύο γένη τῶν πολιτικῶν εἶσι λόγων, τὸ μὲν δημηγορικόν, τὸ δὲ δικανικόν.* Denne forskel spiller ingen rolle for pointen i denne sammenhæng.

teren bruger på intet tidspunkt begrebet (τέχνη) ῥητορική, og det kan i virkeligheden ikke overraske. Med undtagelse af én tekst af Alkidamas,⁹⁰ er de eneste overleverede skrifter fra klassisk tid, der benytter ordet, af Platon eller Aristoteles.⁹¹ Meget tyder på, at Platon skabte det.⁹² Begrebet πολιτικός λόγος var, som Schiappa og Timmerman har gjort opmærksom på, i almindelig brug i 4. århundrede, fx hos Isokrates.⁹³ En definition af πολιτικοὶ λόγοι præsenteres her i indledningen i form af en analyse i γένη og εἶδη. Forfatteren går derefter hurtigt videre til de konstitutive elementer, som interesserer ham mest, nemlig de εἶδη, som det overordnede begreb πολιτικός λόγος kan inddeles i. Selvom indledningen er meget kortfattet, holder Fuhrmanns tredje punkt efter min mening heller ikke. For udover at give et eksempel på den analytiske metode, som gennemstrømmer hele værket, informerer den korte passage også sin læser om hensigten med dette værk, om de metodiske forudsætninger og om de strukturelle tematikker i resten af værket. Det erklærede mål med værkets analyse af πολιτικοὶ λόγοι er en optimering af den faktiske anvendelse (χρησόμεθα) af de forskellige εἶδη i konkrete sammenhænge.⁹⁴ Indledningens afsluttende sætning giver udtryk for den generelle metode og de overordnede strukturelle tematikker, som værket vil betjene sig af:

Οὕτω δ' ἂν ἐτοιμότατον λέγειν περὶ αὐτῶν δυνηθειήμεν, εἰ καὶ καθ' ἓν ἕκαστου εἶδος ἀπολαβόντες ἀριθμησαίμεθα τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις.

Den gennemgående metode i hele værket bruger de syv εἶδη som ordnende princip med henblik på at opregne (og katalogisere) deres funktioner, anvendelsesmuligheder og praksis. Her er hvert enkelt ord valgt med omhu. Fx bør man mærke sig den konkrete betydning af verbet ἀριθμῆναι, 'opregne', for som man oplever igen og igen, er forfatteren i sine analyser meget optaget af tal som en slags – måske mnemotekniske – fixpunkter. Siden Spengel har man diskuteret, om de tre sidste begreber i indledningen refererer 1) til værkets første del eller 2) til alle tre dele, muligvis således at 3) hvert begreb skulle beskrive hver sin del af værket. Spengel var så overbevist om den tredje mulighed, at han udskiftede πράξεις, som står i samtlige MSS, med sin egen konjektur, τάξεις. Således mente han, at δυνάμεις refererede til første del, χρήσεις til anden del og τάξεις til tredje del. Det er en fristende tanke, men som Fuhrmann

90. Radermacher (1952), p. 135-141. Teksten er overleveret med denne titel: περὶ τῶν τοῦς γραπτῶν λόγους γραφόντων ἢ περὶ σοφιστῶν. Se Schiappa (1999), p. p. 20-21, note 7, for en længere diskussion af, hvornår Alkidamas skrev sin tekst.

91. Isokrates anvender et par enkelte steder adjektivet ῥητορικός, men ikke (τέχνη) ῥητορική som substantiv.

92. Se særligt Schiappa (1989). Se også Cole (1991a), *passim*, men fx p. 2: '...the word *rhetoric* itself bears every indication of being a Platonic invention.'

93. Schiappa & Timmermans udkast henledte min opmærksomhed herpå. Se note 24.

94. 1421b12-14: χρησόμεθα δὲ αὐτοῖς ἔν τε ταῖς κοιναῖς δημηγορίαις καὶ ταῖς περὶ τὰ συμβόλαια δικαιολογίαις καὶ ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις.

har vist, kan den ikke accepteres. Spengels argumentation har det afgørende svage punkt, at det kun er hans egen konjektur, *τάξεις*, som passer præcist som overskrift til én af de tre dele.⁹⁵ Senest har Chiron argumenteret for den første mulighed,⁹⁶ men det forekommer mig mere overbevisende at fortolke de tre begreber som de vigtigste tematiske strukturer i *Rh.AL.* som helhed. Disse strukturer er i visse dele mere fremherskende end i andre, men begrænses ikke til en enkelt del.⁹⁷

Denne vigtige fortolkningsmæssige og tekstkritiske problematik er en oplagt lejlighed til at fremvise de principielle forskelle på en *produkt-analytisk* og *proces-unitarisk* tolkning af *Rh.AL.* For den radikale *produkt-analytiske* tolkning (repræsenteret her af Kennedy og Patillon) er kapitel 1-28 '*une synagogue technôn, regroupant des théories issues de la tradition sophistico-rhétorique*'.⁹⁸ De argumenterer altså for, at kap. 1-28 af *Rh.AL.* er en samling af en masse forskelligt tankegods, som oprindeligt blev udtænkt og nedskrevet af de 'retoriske sofister' i 5. århundrede og 4. århundrede, og som indsamleren ikke selv har bearbejdet selvstændigt, '*puisque l'auteur d'une συναγωγή τεχνῶν n'a pas en principe à intervenir sur le fond*'.⁹⁹ Det er klart, at man med en sådan tilgang ikke kan se indledningen som en præsentation af afsenderens eget valg af stof, tematikker og principper. Her er det materialet, der styrer ham, ikke omvendt. Man kunne da have en forventning om, at Patillon og Kennedy ville afvise Spengels forslag om, at de tre begreber skulle referere til hver sin del af værket, og dermed hans rettelse af *πράξεις* til *τάξεις*. Det er dog ikke tilfældet. Begge godtager konjekturen, dog uden at angive nogen anden begrundelse end, '*car πράξεις ne fait pas de sens*'.¹⁰⁰ En *proces-unitarisk* tolkning af forholdet mellem indledningen og resten af teksten vil i stedet betone *enheden* i teksten ved at forsøge at demonstrere, at disse tre begreber faktisk forekommer at være de styrende tematikker i en proces, hvor forfatteren til stadighed benytter sig af dem for at give sin analyse struktur.¹⁰¹ Som vist ovenfor medfører det på ingen måde en godtagelse af Spengels konjektur. De tre begreber refererer til og indgår i alle tre

95. Fuhrmann (1960), p. 12, note 1.

96. Chiron (2002b), p.120, note 53.

97. Fuhrmann (1960), p. 12, note 1: '*...die χρήσις und δύναμις der εἶδη stehen jedoch im ganzen Werk zu Erörterung*'.

98. Patillon (1997), p. 104.

99. Patillon (1997), p. 124, note 43.

100. Patillon (1997), p. 111, note 23. Kennedy godtager uden kommentar konjekturen i sin oversættelse (2007), p.271: '*their functions, uses and arrangements*'.

101. I de følgende tre kapitler vil dette være et tilbagevendende element i den overordnede vurdering af den pågældende dels forhold til resten af teksten.

dele og kan ikke fordeles på hver sin del. I øvrigt har Chiron vist, at *πράξεις* faktisk giver ganske god mening.¹⁰²

Resten af dette kapitel beskæftiger sig med nogle tilsyneladende uklarheder i indledningen. Den første er forholdet mellem *γένος* og *εἶδος*. Som vist ovenfor klassificerede Quintilian de syv *species* (*εἶδη*) efter det aristoteliske system om tre *genera* (*γένη*), som på Quintilians tid udgjorde et naturligt udgangspunkt. Meget tyder imidlertid på, at de tre *γένη* og de i par underordnede *εἶδη* er en aristotelisk konstruktion, som ikke uden videre kan overføres på *Rh.Al.* Blandt de vigtigste forhold, der taler imod en aristotelisk opfattelse af *γένος-εἶδος*-forholdet i *Rh.Al.*, er testimonierne, som enstemmigt beskriver *to* og ikke tre *γένη*, og de ofte implicitte bemærkninger om *γένος* og *εἶδος*, som findes i værket selv. Hvis man antager, at brevet er skrevet før 5. årh. e.v.t, kan vi ud fra Syrian-citaterne slutte, at *Rh.Al.* både før og efter affattelsen af det uægte brev indeholdt *to* og ikke tre *γένη*, og at den 'manglende' *γένος* var *τὸ ἐπιδεικτικόν*, som hverken omtales af Quintilian eller Syrian. I mine øjne er tilføjelsen af *τὸ ἐπιδεικτικόν* det eneste relativt sikre eksempel på en senere bevidst tilføjelse til teksten. Netop denne *γένος* indeholder i modsætning til *τὸ δημηγορικόν* og *τὸ δικανικόν* en grad af abstraktion, som kunne kendetegne en aristotelisk opfindelse. Det, som de *to* *γένη* (*τὸ δημηγορικόν* og *τὸ δικανικόν*) henviser til, er velafgrænsede og markante politiske institutioner i den græske (demokratisk) polis (*ἐκκλησία*, *βουλή*; *δικαστήριον*). Dertil kommer, at de *to* adjektiver tilsyneladende var veletablerede som begrebspar.¹⁰³ Endeligt har Schiappa og Timmerman leveret overbevisende argumenter for, at Aristoteles havde særligt gode grunde (filosofiske, epistemologiske og ideologiske) til at samle de tre adskilte oratoriske praksisformer (*τὸ ἐγκώμιον*, *ὁ πανηγυρικὸς λόγος* og *ὁ ἐπιτάφιος λόγος*) under *ét* i *τὸ ἐπιδεικτικόν* *γένος*.¹⁰⁴ Alt dette tyder altså på, at *Rh.Al.* oprindeligt beskrev *to* og ikke tre *γένη*. Det betyder

102. Chiron (2002b), p. 121-122, note 53: 'Fuhrmann lui donne le sens de *contenu*...Nous optons pour un sens different, celui de *mise en oeuvre*, *mise en pratique*. Il s'agirait de la *topique*, ou art de trouver quoi dire, qui occupe, dans la première partie, une place si importante.'

103. Fx Xen. *Mem.* 1.2.48: ἀλλὰ Κρίτων τε Σωκράτους ἦν ὁμιλητῆς καὶ Χαιρεφῶν καὶ Χαιρεκράτης καὶ Ἐρμογένης καὶ Συμμίας καὶ Κέβης καὶ Φαιδώνδας καὶ ἄλλοι, οἱ ἐκείνῳ συνῆσαν οὐχ ἵνα δημηγορικοὶ ἢ δικανικοὶ γένοιτο, ἀλλ' ἵνα καλοὶ τε κάγαθοὶ γενόμενοι καὶ οἰκῶ καὶ οἰκέταις καὶ οἰκείοις καὶ φίλοις καὶ πόλει καὶ πολίταις δύναιντο καλῶς χρῆσθαι. Se også Platons *Politeia* 365c-d: "Ἀλλὰ γάρ, φησί τις, οὐ ῥάδιον ἀεὶ λαυθάνειν κακὸν ὄντα." Οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν εὐπετές, φήσομεν, τῶν μεγάλων· ἀλλ' ὁμως, εἰ μέλλομεν εὐδαιμονήσειν, ταύτη ἰτέον, ὡς τὰ ἴχνη τῶν λόγων φέρει. ἐπὶ γὰρ τὸ λαυθάνειν συνωμοσίας τε καὶ ἑταιρίας συναξομεν, εἰσὶν τε πειθοῦς διδάσκαλοι χρημάτων σοφίαν δημηγορικὴν τε καὶ δικανικὴν διδόντες, ἐξ ὧν τὰ μὲν πείσομεν, τὰ δὲ βιασόμεθα, ὡς πλεονεκτοῦντες δίκην μὴ διδόναι.

104. Schiappa (1999), p. 185-206. Fx p. 198: 'Aristotle's *Rhetoric* is the first theoretical explication of a genre called epideictic. I contend that Aristotle's use of the term *epideiktikē* in *Rhetoric* redescribes and reconfigures a set of oratorical practices and turns epideictic discourse into what Foucault calls an "object of discourse" (1972).'

følgelig, at en streng systematisk inddeling af disse to γένη og syv εἶδη ville være noget uharmonisk.

Foruden disse tekststerner forhold understøtter teksten heller ikke selv inddelingen af γένη og εἶδη i et sådant strengt hierarkisk system.¹⁰⁵ Dette mærkes allerede i den anden sætning i indledningen. Denne sætning knyttes til den forrige via det anaforiske pronomen τούτων, men hvad refererer det til? Hvad er dets korrelat? Man kunne fristes til at tro, at τούτων viser tilbage til de tre (eller to) netop omtalte γένη.¹⁰⁶ Men hvis man læser et par linier videre, opsummerer forfatteren selv sin logiske operation: τὰ μὲν οὖν εἶδη τῶν λόγων τοσαῦτα ἀριθμῶ ἐστι. De syv εἶδη er altså en inddeling af οἱ (πολιτικοὶ) λόγοι, ligesom de tre (eller to) γένη. Hvis vi forudsætter, at den abstrakte τὸ ἐπιδεικτικόν er en aristotelisk konstruktion, som (meget) senere er blevet føjet til teksten, er *Rh.Al.s* kriterium for inddeling i γένη klar nok: de vigtigste politiske institutioner, hvori mundtlig kommunikation spillede en meget vigtig rolle for beslutningsprocessen. Kriteriet for inddeling i de syv εἶδη er mindre oplagt, men en bred formulering kunne være, at εἶδος betegner en idealtpe, som kendetegnes ved talens karakteristiske formål eller intention i en typisk kommunikationssituation. I sin oversigt over de syv εἶδη har forfatteren præsenteret en sådan typologi over de intentionelle idealtyper, som oftest er involveret i en given kommunikationssituation. Han tilføjer dog den vigtige bemærkning, ἢ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἢ πρὸς ἄλλο. Der lægges altså op til en form for kombination, som ser ud til retfærdiggøre betegnelsen 'idealtpe'. I indledningen står det ikke klart, om denne fleksibilitet kun gælder den sidstnævnte εἶδος ἐξεταστικόν eller alle syv εἶδη.¹⁰⁷ Når jeg tror, at det sidste er tilfældet, er det, fordi forfatteren formulerer sig mere eksplicit i konklusionen på 1. del:

Ἀπάντων δὲ τῶν εἰδῶν ἤδη διηρημένων δεῖ καὶ χωρὶς τούτων ἐκάστω, ὅταν ἀρμότῃ, χρῆσθαι καὶ κοινῇ, συμμιγνύντα τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ ἔχει μὲν διαφορὰς εὐμεγέθεις, ἐπικοινωνοῦσι μέντοι κατὰ τὰς χρήσεις ἀλλήλοις, καὶ ταῦτὸ πεπόνθασι τοῖς τῶν ἀνθρώπων εἶδεσιν· καὶ γὰρ οὗτοι τῇ μὲν ὅμοιοι, τῇ δὲ ἀνόμοιοι τὰς ὄψεις καὶ τὰς αἰσθήσεις εἰσὶν (1427b31-36).

105. Fuhrmann (1960), p. 21, note 4. Patillon (1997), p. 109-110.

106. Chiron (2002b) er, som teksten selv, ret uklar i sin oversættelse: 'Il y a trois genres de discours politiques: le démégorique, l'épidictique et le judiciaire. Il y en a sept especes...' Rackham (1937) er tilsvarende uklar, men ser ud til at referere til de netop omtalte γένη: 'Public speeches are of three kinds, parliamentary, ceremonial and forensic. Of these there are seven species...'

107. Chiron (2002b), note 49: 'Cette précision paraît porter sur l'examen, mais on ne saurait exclure qu'il s'agisse du principe général de combinaison des espèces.'

Klarere kan det næsten ikke siges. Det er den konkrete kommunikationssammenhæng, der afgør, om en bestemt εἶδος skal anvendes alene eller sammen med en eller flere andre, 'idet man kombinerer deres funktioner.' Helt i tråd med indledningen lægger forfatteren her vægt på anvendelsesaspektet (χρησθαι...κατὰ τὰς χρήσεις) og de særegne funktioner (δυνάμεις) ved hver εἶδος. Derudover kunne man hævde, at selve den situation, som den potentielle taler her står i, er den slags πράξις, som omtales i begyndelsen: Evnen til at handle selv, vurdere den rigtige kombination af εἶδη og finde de bedste argumenter frem.

Af dette kan vi konkludere følgende: 1) forfatteren opstiller ikke som Aristoteles et strengt γένος-εἶδος-hierarki;¹⁰⁸ han inddeler allerførst sprogbrug (λόγος) i offentlig (πολιτικός) og privat; hans næste træk er at opdele den politiske sprogbrug i henhold til den politiske kontekst, hvori den bruges. Det resulterer i to γένη: τὸ δημηγορικόν og τὸ δικανικόν. Når forfatteren derefter bevæger sig på εἶδος-niveau er hans inddelingskriterium et andet, dvs. det hører ikke eksklusivt under πολιτικός λόγος, men er det samme i privat sprogbrug. Her taler han nemlig om den måde, hvorpå man kan anvende sproget (jf. begreberne δύναμις, χρήσις og πράξις) såvel offentligt som privat;¹⁰⁹ 2) forfatteren er i højere grad end Aristoteles anvendelsesorienteret, idet han anskuer sin teoridannelse som noget, der forhåbentlig kan skabe overblik, men som taleren samtidig til enhver tid må tilpasse de faktiske behov, der måtte opstå i en konkret kommunikationssituation. Det bør også nævnes, at Isokrates ifølge Quintilian mente, at pris og dadel indgår i alle genera, en idé, som heller ikke ligger vor forfatter fjernt.¹¹⁰ Dette kunne underbygge det billede, som begynder at vise sig i sammenligningen af Aristoteles og vor forfatter: I 4. århundrede er konceptualiseringen af retorikken stadig i sin indledende fase. Hver forfatter befinder sig altså i en proces, hvor han selv må udvælge sine hovedbegreber, ordne dem indbyrdes og give dem indhold.

Den sidste vigtige problemstilling, som skal diskuteres her, er et tilsyneladende paradoks. Forfatteren indleder med at nævne den følgende behandlings overordnede genstand: οἱ πολιτικοὶ λόγοι. Få linier senere nævner han dog som ét af de tre centrale anvendelsesområder ἴδιαι ὁμιλῖαι, og i begyndelsen af den følgende gennemgang af προτροπή og ἀποτροπή

108. *Contra* Kennedy (2007), p. 46: 'The identification of two genres, deliberative and judicial, is attributed by Quintilian to Anaximenes of Lampsacus, and six of the seven species identified in *Rhetoric for Alexander*, chapter 1...easily fall into three larger categories.'

109. I *Ret.* 1.3 præsenterer Aristoteles sin opdeling (συμβουλευτικόν: προτροπή-ἀποτροπή; δικανικόν: κατηγορία-ἀπολογία; ἐπιδεικτικόν: ἔπαινος-ψόγος) og kriterierne for den (οἱ ἀκραταί, χρόνοι, τέλος).

110. Quintilian *Inst. Orat.* III.4.11: 'Isocrates in omni genere inesse laudem ac vituperationem existimavit.' Hvad angår vor forfatter, definerer han først både ἐγκωμιστικόν og ψεκτικόν som former for αὔξεις (1425b36-39) og i slutningen af samme kapitel (1426b18-20) siger han følgende: χρήσιμοι δὲ αἱ τῶν αὐξήσεων ἀφορμαὶ εἰσιν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις εἶδεσιν, ἀλλ' ἡ πλείστη δύναμις αὐτῶν ἐστὶν ἐν τοῖς ἐγκωμίοις καὶ ἐν τοῖς ψόγοις. Så på en måde formulerer vor forfatter samme idé som Isokrates.

dukker disse 'private sammenkomster' eller 'private sociale begivenheder' op igen (1421b18) – denne gang på linie med *αἱ κοινὰ δημηγορίαι*. Dette forekommer umiddelbart at udvide og måske gå ud over, hvad *πολιτικοὶ λόγοι* med rimelighed kan siges at dække. I en grundig kommentar til denne problemstilling præsenterer Chiron sin løsning på problemet. Denne løsning ligger i direkte forlængelse af den definition af *εἶδος*, som jeg har præsenteret ovenfor: 'il se peut...qu'il faille dissocier complètement les espèces des circonstances de leur emploi...des espèces définies dans une perspective "politique" pourraient avoir un usage privée'.¹¹¹ Dette er ganske givet rigtigt. Det afgørende kriterium i definitionen af de forskellige *εἶδη* er ikke deres anvendelse i de politiske institutioner. Det er alene op til brugeren at anvende dem i private eller politiske sammenhænge. Chiron forholder sig imidlertid ikke til det problem, at vores forfatter ikke desto mindre eksplicit bruger ordet *πολιτικοὶ λόγοι* som en overordnet beskrivelse af sit genstandsfelt.

Som det sidste i dette kapitel præsenteres en mulig løsning på dette problem. Denne løsning ville kunne retfærdiggøre forfatterens brug af *både γένος og εἶδος* og følgelig levere et solidt argument imod spekulationer om, at *γένος*-niveauet skulle være en senere interpolation.¹¹² Jeg foreslår kort og godt, at vor forfatter har set to fundamentale dimensioner i sit projekt og i begrebet *πολιτικοὶ λόγοι*. Den første dimension refererer til de konkrete og relevante politiske institutioner (*πολιτικοί*), mens den anden henviser til idealtyper inddelt efter, hvilken intention man som sprogbruger kan have i en given situation, ligegyldigt om den er politisk eller privat (*λόγοι*). Den første dimension analyseres i den første logiske operation, som involverer *γένος*, mens den anden dimension udskilles i inddelingen i *εἶδη*. Følgelig er forfatterens projekt dobbelt, og det som virker forvirrende, er, at han nogle gange adskiller disse to dimensioner (de politiske institutioner og de intentionelle idealtyper) og andre gange lader dem sammenflette. De to ovennævnte passager, hvor *ἴδαι ὁμιλίας* indgår, er eksempler på en sammenfletning. I det første eksempel har forfatteren netop opsummeret sin inddeling i *εἶδη* (bemærk, at han bruger ordet *λόγοι* og ikke *πολιτικοὶ λόγοι*). Forfatteren kan med god ret påstå, at *εἶδη* er universelle og findes både i offentlig og privat sprogbrug, selvom en pedant kunne indvende, at forfatteren burde holde sig inden for den politiske sfære, nu hvor han indledningsvis har annonceret sit genstandsfelt som *πολιτικοὶ λόγοι*. Det andet eksempel helt i begyndelsen af 1. del er af samme type. Det overordnede princip for kompositionen af hele 1. del er idealtyperne, og i den kontekst er der intet forkert i kort at nævne, at de selvføl-

111. Chiron (2002b), note 52.

112. En teori, som blev fremsat i Fuhrmann (1966), p. XL-XLI fx: 'Haec de trium generum doctrina, quam a posterioris aetatis librariis in Anaximenis artem inculcatam esse censeo'. Mirhady (1994), p. 61, støtter denne opfattelse.

gelig også fungerer uden for politiske sammenhænge. Dette betyder dog langt fra, at det overordnede genstandsfelt – *πολιτικοὶ λόγοι* – er uden betydning eller ligefrem misvisende. Som vi skal se i 1. del og i resten af værket, er det uden tvivl den politiske dimension, som er det styrende princip for valget af eksempler og for den kompositoriske struktur som helhed.

1. del (1.2-5.5)

Formålet med dette kapitel er at belyse 1. dels indhold og struktur samt klargøre forholdet mellem de centrale begreber, som forfatteren her anvender. Først præsenteres en kort oversigt over 1. dels struktur uden, at der er tale om et detaljeret referat.¹¹³ Som et forsøg på at give et bredt indblik i 1. del og samtidig bidrage til diskussionen om, hvorvidt værket skal forstås *produkt-analytisk* eller *proces-unitarisk*, følger en diskussion af muligheden for at identificere én gennemgående metode i 1. del.

Fire kapitler og en konklusion udgør 1. del. De tre første kapitler er inddelt i par af *εἶδη*, mens det fjerde kapitel alene behandler den syvende *εἶδος ἐξεταστικόν*. Det første kapitel definerer og analyserer *προτροπή* og *ἀποτροπή* på velstruktureret og omfattende vis.¹¹⁴ Kapitlet er inddelt i tre velafgrænsede afsnit, som er knyttet an til hinanden i korte opsummeringer og oversigter. Det første afsnit (1421b17-32) giver en generel definition af *προτροπή* og *ἀποτροπή* og formulerer kort talerens opgaver, hvis han skal rose eller kritisere et givent forslag. Her introduceres otte grundværdier (*τὸ δίκαιον, τὸ νόμιμον, τὸ συμφέρον, τὸ καλόν, τὸ ἡδύ, τὸ ῥάδιον, τὸ δύνατον, τὸ ἀναγκαῖον*), der også fungerer som referencepunkter for og kilder til ethvert argument. Det andet afsnit (1421b34-1423a12) behandler disse basale kilder eller referencepunkter meget grundigt i to underafsnit, hvis formål præsenteres aldeles glimrende af forfatteren selv: *ὀρίσασθαι δὲ πειράσομαι τούτων ἕκαστον τί ἐστὶ καὶ δεῖξαι πόθεν αὐτῶν εἰς τοὺς λόγους εὐπορήσομεν* (1432b34-35).¹¹⁵ Det første underafsnit (1421b35-1422a23) beskæftiger sig med, hvad hver af disse basale kilder er (*τί ἐστὶ*). Dette definitionsarbejde betjener sig meget af inddelingsmetoden, som vi kender fra indledningen, men der gives også et par ganske interessante, prædikative definitioner af de enkelte begreber. Det andet underafsnit (1422a24-1423a12) viser på fuldstændig stringent vis, hvordan man med tre forskellige typer variationer (*τὸ ὅμοιον, τὸ ἐναντίον, τὸ κεκρίμενον*) af de basale kilder kan mangfoldiggøre sine argumenter og dermed altid have de rette argumenter (*εὐπορήσομεν*) i enhver tænkelig situation. I begge underafsnit er forfatteren langt

113. For et udmærket referat med tilhørende diskussion af en del væsentlige punkter, se Chiron (2002b), p. XIV-XXII. Derudover henvises endnu engang til den skematiske oversigt i Patillon (1997), p. 112-117.

114. Første kapitel fylder ca. dobbelt så meget som de tre følgende kapitler tilsammen.

115. *τούτων* refererer her til de basale kilder eller referencepunkter, som er nævnt ovenfor.

mere interesseret i τὸ δίκαιον, τὸ νόμιμον og τὸ συμφέρον end i de fem resterende. I det første underafsnit giver forfatteren kun en meget kort definition af de fem andre, og i andet underafsnit henviser han dem til den samme fremgangsmåde, som han har demonstreret ved de første tre (ὁμοιοτρόπως τούτοις μέτιθι, 1423a11).¹¹⁶ I det tredje og sidste afsnit (1423a13-1425b35) af første kapitel giver forfatteren (1423a13-29) først nogle meget interessante metodologiske overvejelser og derefter en oversigt over de emner, som man behandler i rådene og på folkeforsamlingerne: 1) τὰ ἱερά, 2) οἱ νόμοι, 3) τὰ περὶ τῆς πολιτικῆς κατασκευῆς, 4) τὰ περὶ τῶν πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις συμμαχιῶν καὶ συμβολαίων, 5) τὰ περὶ πολέμου, 6) τὰ περὶ εἰρήνης, 7) τὰ περὶ πόρου χρημάτων. Den resterende del (1423a29-1425b31) af det sidste afsnit er en gennemgang af de syv emner. Det er bemærkelsesværdigt, at forfatteren i behandlingen af hvert af disse emner formidler viden af to typer eller på to niveauer. Den ene type information er en oversigt over de forskellige positioner, som man kan indtage i forhold til et givent emne. Disse positioner er ofte eksemplificeret med konkrete formuleringer, som efter alt at dømme er forfatterens eget værk. Den anden type information er en præsentation af en slags almenviden om det givne emne. Denne type præsentation kan til tider antage nærmest etisk-normativ karakter.¹¹⁷ En kort opsummering (1425b31-35) leder over til det næste kapitel.

Det andet kapitel indledes på nøjagtig samme måde som det foregående. Det første afsnit præsenterer først (1425b36-1426a3) en generel definition af τὸ ἐγκωμιαστικόν og τὸ ψεκτικόν og derefter (1426a3-19) en generel beskrivelse af talerens opgaver, hvis han vil rose eller kritisere nogen eller noget. Det andet og sidste afsnit (1426a19-1426b16) er helliget en temmelig teknisk og detaljeret beskrivelse af de to centrale instrumenter for disse to εἶδη: αὔξησης og ταπείνωσης. En bemærkning om mulighederne for at anvende disse to instrumenter ἐν τοῖς ἄλλοις εἴδεσιν afslutter kapitlet og leder over til det efterfølgende kapitel.

Det tredje kapitel indledes med de helt samme elementer som i de foregående kapitler. Efter en kort programmerklæring om at følge de samme metoder, som er blevet anvendt indtil videre (διέλθωμεν δὲ πάλιν ὁμοιοτρόπως τούτοις τό τε κατηγορικόν καὶ τὸ ἀπολογητικόν εἶδος etc., 1426b22-25), præsenterer det første afsnit (1426b25-36) en generel definition af τὸ κατηγορικόν og τὸ ἀπολογητικόν (1426b25-28). Det andet afsnit fremlægger en kort beskrivelse (1426b28-36) af anklagerens opgaver efterfulgt af en opfordring (1426b36-38) til altid at indhente generelle oplysninger om og tage hensyn til, hvem der udmåler straffen: οἱ νόμοι

116. Man kunne forestille sig, at den meget grundige behandling af disse tre basale kilder eller referencepunkter skyldes, at de udgjorde de mest anvendte og tungtvejende referencepunkter for den offentlige, politiske diskurs i Athen (og resten af Hellas). Usher (2007), p. 220-235, antyder dette.

117. Eksempler på begge typer præsenteres senere i dette kapitel.

eller οἱ δικάσταί. Resten af dette afsnit koncentrerer sig om de positioner, anklageren kan indtage i en given sag, illustreret med eksempler (1426b39-1427a21). Det tredje og sidste afsnit (1427a22-1427b8) er henvendt til forsvareren og består af samme dele som det foregående. Det bør dog nævnes, at forfatteren i stil med den detaljerede og ret subtile beskrivelse af *αὔξησης* og *ταπείνωσης* i det foregående kapitel giver nogle interessante overvejelser over forskellene mellem *ἀδικία*, *ἀμάρτημα* og *ἀτυχία* og mulighederne for at anvende disse forskelle på den mest overbevisende måde (1427a30-42). En kort opsummering og overgang (1427b8-11) leder over til det sidste kapitel.

Det fjerde og sidste kapitel er 1. dels korteste. Det er imidlertid struktureret på samme måde som de tre foregående. Kapitlet indledes med en generel definition af *ἐξέτασις* (1427b12-14), der efterfølges af en oversigt over talerens opgaver, hvis han vil undersøge og teste (*ἐξετάξειν*) en tale eller en person for uoverensstemmelser (1427b14-16). Det andet og sidste afsnit (1427b16-28) beskriver den metode (*μέθοδος*), som man anvender, når man undersøger nogen eller noget kritisk for uoverensstemmelser. Inddelingen af dette afsnit i tre dele stemmer overens med den generelle definition, som blev givet indledningsvis. Først (1427b17-21) gives eksempler på, hvordan man kan undersøge, om den pågældende person har handlet (*ἔπραξε*) på selvmodsigende vis (cf. *πράξεων...ἐμφάνισις*). Derefter (1427b22-24) illustreres det, hvordan man bør undersøge, om det, han siger nu (*νῦν λέγει*), er i strid med det, han tidligere har sagt (cf. *λόγων ἐμφάνισις*). Til sidst (1427b24-26) demonstreres det samme i forhold til den undersøgte ønsker og præferencer (*προείλετο*, cf. *προαιρέσεων...ἐμφάνισις*). En kort opsummering (1427b26-31) afslutter kapitlet.

I konklusionen (1427b30-38) spiller *δύναμις* og *χρήσις* som ventet en central rolle på det konceptuelle plan. Set fra en pædagogisk synsvinkel er det meget interessant, at det eksplicit siges, at disse *εἶδη* kun tjener som udgangspunkter. Alt efter den konkrete situation, man står i, må man vælge at bruge (*χρησθαι*) én af disse *εἶδη* alene eller at kombinere dem og dermed deres iboende funktioner (*δυνάμεις*) med hinanden. Det er indlysende, at en *χρήσις*-tematik løber gennem alle fire kapitler, og at det overordnede formål i hele 1. del er konkret anvendelse.¹¹⁸ Men hvad er metoden? Er der tale om *en* metode eller flere? Og måske vigtigst af alt

118. Begrebet anvendes som begrundelse for at begynde med *προτροπή* og *ἀποτροπή* (1421b17-20). En undersøgelse af mulighederne for anvendelse (*χρήσασθαι*) nævnes som formålet med gennemgangen af de forskellige *προθέσεις* (1423a28-29). Konklusionen på præsentationen af *αὔξησης* og *ταπείνωσης* er, at de er *χρήσιμοι...ἐν τοῖς ἄλλοις εἶδεσιν*. Indledningen til den efterfølgende gennemgang af *κατηγορικόν* og *ἀπολογητικόν* har det som det ene af sine to mål at vise *ὡς δεῖ αὐτοῖς χρησθαι* (1426b25).

for en overordnet *proces-unitarisk* genlæsning af *Rh.AL.*: Hvis en gennemgående metode kan identificeres, kan den også redegøre for stofvalget i gennemgangene af de forskellige εἶδη?¹¹⁹

Når vi gerne vil forstå, hvilken strategi eller metode, forfatteren anvendte eller mente at anvende, er en af de vigtigste passager at finde i 1. del. Den tjener som en begrundelse for den lange behandling af de emner (προθέσεις), som tages op i rådet eller på folkeformsamlingen. Passagen er interessant i sig selv, fordi den er et af de meget sjældne eksempler på, at forfatteren i *Rh.AL.* ekspliciterer sine metodologiske principper og dermed viser, at han arbejder bevidst metodisk. Der er imidlertid to andre forhold, der gør passagen rigtig interessant: 1) den begrundet inddragelsen af de sider i 1. del, der afviger mest fra 1. del almindelige fremstillingsform; 2) den tilgang, som her præsenteres, ser ud til at kunne overføres til resten af 1. del og således tjene som udgangspunkt for en rekonstruktion af værkets ofte implicite metode. Passagen lyder som følger:

Πάλιν διορισώμεθα καὶ περὶ πόσων καὶ ποίων καὶ <ἐκ> τίνων ἔν τε τοῖς βουλευτηρίοις καὶ ταῖς ἐκκλησίαις συμβουλευόμεν. Ἄν γὰρ τούτων ἕκαστα σαφῶς ἐπιστώμεθα, τοὺς μὲν ἰδίους λόγους αὐτὰ τὰ πράγματα καθ' ἑκάστην ἡμῖν συμβουλίαν παραδώσει, τὰς δὲ κοινὰς ἰδέας ἐκ πολλοῦ προειδότες ἐπιφέρειν ἐφ' ἑκάσταις τῶν πράξεων ῥαδίως δυνησόμεθα (1423a15-19).

Passagen indledes af en typisk overgangsformel, som kort angiver, hvad det næste afsnit skal handle om. Forfatteren viser her tydeligt, at hans overordnede interesse i 1. del er det offentlige rum, selvom de forskellige εἶδη i sig selv kan anvendes både offentligt og privat. Den følgende sætning giver en ret præcis beskrivelse af forfatterens billede af forholdet mellem den teoretiske undervisning og de konkrete situationer, som man altid står i som taler. Målet er tydeligvis, at man i enhver situation (καθ' ἑκάστην συμβουλίαν) kan blive forsynet med argumenter til lejligheden (τοὺς ἰδίους λόγους) af de konkrete omstændigheder (αὐτὰ τὰ πράγματα).¹²⁰ Forudsætningen for dette er imidlertid, at man har et præcist kendskab (σαφῶς ἐπιστώμεθα) til ethvert af disse emner (τούτων ἕκαστα). Herudover er det en forudsætning, at man altid har et omfattende arsenal af argumentatoriske udgangspunkter eller modeller (τὰς ἰδέας ἐκ πολλοῦ προειδότες), som man til enhver tid let kan overføre til konkrete situationer

119. Som tidligere nævnt anser Patillon kap. 1-28 for en συναγωγή τεχνῶν. Det karakteristiske ved denne type skrift er, at det alene samler allerede eksisterende doktriner og formuleringer uden at 'intervenir sur le fond'; cf. Patillon (1997), p. 124, note 43. En påvisning af en gennemgående metode og et deraf følgende stofvalg vil derfor være et stærkt argument for det proces-unitariske princip om én forfatter, der befinder sig i en situation, hvor han selv må vælge sine strukturerende principper og i forlængelse heraf applicere og ofte selv frembringe sit stof.

120. Denne idealtilstand, som en taler må stræbe efter, betegnes gennem hele 1. del med verbet εὐπορεῖν. Mod-sætningen til dette og skrækscepariet, som for alt i verden må undgås, er følgende (λόγων) ἀπορεῖν, cf. fx 1421b32.

(ἐπιφέρειν ἐφ' ἐκάσταις τῶν πράξεων ῥαδίως δυνησόμεθα). Det er vigtigt at bemærke, at forfatteren omtaler to niveauer eller typer af viden, nemlig a) viden om emnerne (προθέσεις) og b) forudgående kendskab til overordnede argumentatoriske modeller eller udgangspunkter (κοινὰς ἰδέας). Vi skal i det følgende kaste et blik på, hvordan disse to niveauer eller typer af viden er organiseret. Vi ser først på gennemgangen af emnerne og derefter på fremstillingen i 1. del som helhed.

Behandlingen af de syv emner er opdelt i fem afsnit: 1) τὰ ἱερά (1423a29-1424a8), 2) οἱ νόμοι καὶ ἡ πολιτικὴ κατασκευὴ (1424a8-1424b27), 3) συμμαχίαι καὶ τὰ πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις συμβόλαια (1424b27-1425a8), 4) ἡ εἰρήνη καὶ ὁ πόλεμος (1425a8-1425b18), 5) ὁ πόρος χρημάτων (1425b18-35). Afsnittene er af meget forskellig længde, men de har alle det tilfælles, at deres behandling af det givne emne er adskilt i to dele, der svarer til de ovennævnte to typer af viden, som en succesfuld taler må være i besiddelse af.¹²¹ De to første afsnit er de bedste eksempler på dette, fordi de er de mest udførlige og klarest opdelt. Når jeg i det følgende har valgt at illustrere mine pointer med det første afsnit, er det kun, fordi det klart viser, at den ene type viden (viden om emnerne) også skiller sig ud fra den anden type ved den umiskendeligt normative stilling, som forfatteren indtager ved denne type formidling af viden.

Afsnittet om τὰ ἱερά indledes med en grundlæggende tredeling af de mulige argumentatoriske tilgange, som man kan indtage vedrørende emnet: man kan enten argumentere for at bevare status quo eller for at gøre mere eller mindre ud af τὰ ἱερά end tidligere.¹²² Dette er altså en typologi over dette emnes mulige ἰδέαι. Kort herefter introduceres endnu en *terminus technicus*: ἀφορμή. Anvendelsen af begrebet ser ud til at betegne en mere konkret udgave af de overordnede ἰδέαι. Når man har indtaget en af de tre grundlæggende holdninger til emnet, skal man finde frem til de mere konkrete argumentatoriske udgangspunkter. De kan bygge på en eller flere af de syv grundværdier, som forfatteren gennemgik i det forrige afsnit.¹²³ Denne teoretiske del er suppleret med eksempler, der ligesom resten af det 'illustrative materiale' i *Rh.Al.* sandsynligvis er frembragt *ad hoc* af forfatteren selv.¹²⁴ Resten af

121. Sådan er fordelingen af de to typer i de fem afsnit: (a) angiver *viden om emnet*; (b) angiver *argumentatoriske modeller eller udgangspunkter*): 1. afsnit: **b**) = 1423a29-1423b34. **a**) = 1423b34-1424a6. 2. afsnit: **a**) = 1424a9-1424b14. **b**) = 1424b15-27. 3. afsnit: **a**) = 1424b28-1424b33. **b**) = 1424b35-1425a8. 4. afsnit: **b**) = 1425a10-20 + 1425a24-1425b18. **a**) = 1425a20-24. 5. afsnit: **a**) = 1425b18-28. **b**) = 1425b28-31.

122. Περὶ μὲν οὖν ἱερῶν τριπλῶς ἀναγκαῖον λέγειν· ἢ γὰρ ἐροῦμεν ὡς ἀναγκαῖον τὰ καθεστῶτα διαφυλακτέον ἢ ὡς ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον [πῶς] μεταστατέον ἢ ὡς ἐπὶ τὸ ταπεινότερον (1423a29-32).

123. εὐρήσομεν ἀφορμὰς ἐκ μὲν τοῦ δικαίου λέγοντες... (1423a33-34).

124. Cole (1991a), note 16 ad p. 129: 'All of its [dvs. *Rh.Al.*'s] numerous and extensive illustrative materials are, as far as one can tell, the work of the author himself.' Den eneste sikre undtagelse er uddraget af Euripides' *Philoktet* (1433b12-14).

denne del er inddelt i tre underafsnit, der hver giver eksempler (*ἀφορμαί*) på, hvordan man kan argumentere for et af de tre standpunkter (*ιδέαι*). Overgangen til den anden del formidles med den typiske formel, der dels konkluderer den netop afsluttede behandling og dels giver et omrids af det følgende. Herudover udmærker denne overgangspassage sig ved, at forfatteren endnu engang begrundet sine valg eksplicit:

Ἀφορμὰς μὲν οὖν ταύτας καὶ τὰς ὁμοιοτρόπους ταύταις ὑπὲρ τῶν περὶ τὰς θυσίας προθέσεων ἔξομεν· ἵνα δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν κρατίστην θυσίαν εἰδῶμεν εἰσηγεῖσθαι καὶ νομοθετεῖν, ὀριοῦμαι καὶ ταύτην (1423b32-36).

Her bevæger vi os fra én type vidensformidling til en anden. I modsætning til resten af 1. del og næsten hele *Rh.Al.* vender det følgende afsnit og de tilsvarende afsnit i de andre gennemgange af disse *προθέσεις* fokus væk fra kommunikationen og dens mange facetter mod de centrale genstande eller forhold, som kommunikationen handler om.¹²⁵ Når jeg lægger så meget vægt på dette, er det ikke for at sidestille eller sammenligne denne skelnen med Aristoteles' i 1. bog af *Retorikken*, men for at gøre opmærksom på et centralt forhold i *Rh.Al.*¹²⁶ Værket er undertiden meget mere teoretisk velfunderet og interessant, end nogen moderne autoriteter har villet indrømme.¹²⁷ Inden vi går videre og forsøger at vurdere, om den metode, som her kan identificeres, kan spores i hele 1. del, vil jeg sige lidt om de tilsvarende overgangspassager i de fire følgende afsnit om *προθέσεις*. Jeg hævder, at alle fem afsnit har samme grundlæggende skel mellem to typer viden og vidensformidling, og at de fleste og – vel at mærke – de første af dem viser dette skift tydeligt med en overgangsformel. I modsætning til den ovenfor citerede passage fra første afsnit bevæger andet, tredje og femte afsnit sig *fra* instruktionen i den grundlæggende viden om emnet *til* instruktionen i de specifikke kommunikative strategier, der viser de grundlæggende indgangsvinkler til det givne emne

125. Det mest iøjnefaldende eksempel på en lignende generel og normativ opfattelse af uddannelsen af taleren *in spe* ses henimod slutningen af *Rh.Al.* i den del, som ofte er blevet mistænkt for at være senere tilføjelser eller noter. Her (1445b ff.) udvides (ud)dannelsesperspektivet fra *οἱ λόγοι* til *ὁ βίος αὐτοῦ*, dvs. talerens eget liv.

126. Aristoteles i *Retorikken* før sin gennemgang af emnerne (her kaldt *προτάσεις*) ved en *συμβουλή*: *καθ' ἕκαστον μὲν οὖν ἀκριβῶς ἀριθμήσασθαι καὶ διαλαβεῖν εἰς εἶδη περὶ ὧν εἰώθασι χρηματίζειν, ἔτι δ' ὅσον ἐνδέχεται περὶ αὐτῶν διορίσαι κατὰ τὴν ἀλήθειαν, οὐ δεῖ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ζητεῖν διὰ τὸ μήτε τῆς ῥητορικῆς εἶναι τέχνης ἀλλ' ἐμφρονεστέρας καὶ μᾶλλον ἀληθινῆς, πολλῶ τε πλείω δεδόσθαι καὶ νῦν αὐτῇ τῶν οἰκείων θεωρημάτων...ὁσῶ δ' ἂν τις ἢ τὴν διαλεκτικὴν ἢ ταύτην [sic τὴν ῥητορικὴν] μὴ καθάπερ ἂν δυνάμεις ἀλλ' ἐπιστήμας πειρᾶται κατασκευάζειν, λήσεται τὴν φύσιν αὐτῶν ἀφανίσας τῷ μεταβαίνειν ἐπισκευάζων εἰς ἐπιστήμας ὑποκειμένων τινῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μὴ μόνον λόγων (1.4.4 og 1.4.7).*

127. Se fx Fuhrmann (1960), p. 139: 'Das Lehrbuch des Anaximenes...repräsentiert eine träge Gesinnung, die möglichst am Überkommenen festhält und doch das Neue nicht unberücksichtigt lassen darf; so wird unentschlossen an dem Vorhanden geflickt und gebessert, und die sorgsam ausgeklügelten Schemata geraten in Unordnung.' Bemærk også Fuhrmann (1960), p. 13, mere specifikt om de fem *εἶδη* efter *προτροπή* og *ἀποτροπή*: 'Bei den übrigen *εἶδη* droht die Theorie in Einzelheiten zu zerbröckeln; die gliedernden Gesichtspunkte wechseln, und die Gedankenführung neigt zum sprunghaftem Hin und Her (Kap. 3-5).'

(ιδέαι) og giver eksempler på argumentatoriske udgangspunkter (ἀφορμαί). Det fjerde afsnit har den mest umarkerede overgang, og her er passagen med viden om emnet placeret midt i afsnittet. Overgangspassagerne i de fire andre afsnit er placeret i den samme rækkefølge, som de optræder i teksten, og begyndelsen til den anden del af afsnittet er understreget:

2. afsnit: Ὡν μὲν οὖν ὀρέγεσθαι δεῖ τοὺς νόμους καὶ τὴν πολιτικὴν κατασκευὴν, ἐκ τούτων οὐκ ἀγνοήσεις. Δεῖ δὲ τὸν συναγορεύειν ἐθέλοντα νόμῳ δεικνύειν τούτου ἴσον ὄντα τοῖς πολίταις...(1424b14-17).

3. afsnit: Αἰτίαι μὲν οὖν αὐταὶ καὶ παραπλήσια ταύταις ἄλλαι πλείους τοῦ ποιεῖσθαι συμμάχους εἰσὶ. Δεῖ δὲ, ὅταν συναγορεύειν βούληται τῇ γινομένην συμμαχίαν τῶν καιρῶν τούτων τοὺς ὑπάρχοντας ἐμφανίζειν καὶ δεικνύειν τοὺς τὴν συμμαχίαν ποιουμένους μάλιστα μὲν δικαίους ὄντας...(1424b33-38).

4. afsnit: Ὅταν μὲν οὖν ἐπὶ τὸ πολεμεῖν παρακαλῶμεν, τούτων τε τῶν προφάσεων ὅτι πλείστας συνακτέον καὶ μετὰ ταῦτα δεικτέον <ὡς> ἐξ ὧν ἔστι περιγενέσθαι τῷ πολέμῳ τούτων ὅτι πλείστα τοῖς παρακαλουμένοις ὑπάρχοντά ἐστιν. Περιγίνονται δὲ πάντες πολεμοῦντες ἢ διὰ τὴν τῶν θεῶν εὐνοίαν, ἢν εὐτυχίαν προσαγορεύομεν, ἢ διὰ σωμάτων πλήθος καὶ ῥώμην ἢ διὰ χρημάτων εὐπορίαν ἢ διὰ στρατηγού φρόνησιν ἢ διὰ συμμάχων ἀρετὴν ἢ διὰ τόπων εὐφυΐαν...(1425a16-24).

5. afsnit: Ἄν δὲ μηδὲν ἢ τοιοῦτον, ἀπὸ τιμημάτων ἀναγκαῖον ποιήσασθαι τὰς εἰσφοράς, ἢ τοῖς μὲν πένησι τὰ σώματα παρέχειν εἶναι προστεταγμένον εἰς τοὺς κινδύνους, τοῖς δὲ πλουτοῦσι τὰ χρήματα, τοῖς δὲ τεχνίταις ὅπλα. Συλλήβδην δὲ δεῖ περὶ πόρων εἰσηγούμενον φάναι αὐτοὺς ἴσους τοῖς πολίταις καὶ πολυχροῖους καὶ μεγάλους ὄντας... (1425b24-30).

Som det fremgår af de citerede passager, indeholder hvert afsnit et klart skifte mellem en del, der instruerer i bestemte argumentatoriske strategier, og en anden del, som beskæftiger sig udelukkende med emnet som vidensobjekt i sig selv. Forfatterens pædagogiske projekt involverer altså ikke alene specifikke instruktioner i kommunikation. Der er en yderligere pædagogisk dimension. Målet med denne definerer han selv præcist i forbindelse med den bedst tænkelige offerfest i en sætning, der må antages at kunne overføres til alle relevante politiske områder: *ἵνα δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν κρατίστην θυσίαν εἰδῶμεν εἰσηγεῖσθαι καὶ νομοθετεῖν* (1423b33-34). Metoden til at opnå dette mål er en indføring i en form for almenviden, der inkluderer viden om kultiske, politologiske, udenrigspolitiske, militærstrategiske og økonomiske forhold. Denne formidling af almenviden skelner ikke skarpt mellem videnskabelig beskrivelse (fx de politologiske overvejelser over politisk stabilitet) og etisk-normative vurderinger (fx beskrivelsen af den bedst tænkelige offerfest).

Hvis man skal sammenfatte den metode, som lader sig observere i afsnittet om *προθέσεις*, kan man sige, at den omfatter en praktisk, analytisk og ekstrakommunikativ dimension. Som annonceret allerede i indledningen (*χρησόμεθα...*) er den praktiske dimension den væsentligste og i høj grad hele værket *raison d'être*. Men som indledningen også viser, er værket baseret på den antagelse, at den effektive praksis sikres gennem et analytisk kendskab til kommunikationens redskaber (*εἰ καὶ καθ' ἕν ἕκαστον εἶδος ἀπολαμβάντες ἀπαριθμησαίμεθα...*). Hertil kommer den ekstrakommunikative dimension i form af almenviden, som er essentiel, både hvis man skal være en succesfuld taler og en god forslagstiller og lovgiver (*...εἰδῶμεν εἰσηγεῖσθαι καὶ νομοθετεῖν*). Ser man nærmere på resten af 1. del, kan man med fordel se ekskurser som den om juridiske bestemmelser (1426b36-1427a21 og 1427b1-8) som udtryk for pædagogiske eller didaktiske ambitioner, der ligger i forlængelse af den ekstrakommunikative dimension.

Hensigten med dette kapitel var at anvende en *proces-unitarisk* tilgang til teksten i stedet for den traditionelle *produkt-analytiske*. Det siger sig selv, at min læsning kun kan danne udgangspunkt for mere grundige studier af 1. del. Ikke desto mindre vil jeg vove den påstand, at en stor del af 1. del og i særdeleshed det lange underafsnit om *προθέσεις* er velstruktureret og indordnet i tre dimensioner, som forfatteren selv skelner imellem: den praktiske, den analytiske og den ekstrakommunikative dimension. De eksplicite metodologiske begrundelser for disse valg og konsekvensen, med hvilken de følges, taler for, at vi i 1. del hverken har at gøre med en *συναγωγή τεχνῶν*¹²⁸ eller 'eine träge Gesinnung, die möglichst am Überkommenen festhält.'¹²⁹

2. del (6.1-28.5)

Dette kapitel præsenterer på samme måde som det foregående en kommenteret oversigt over og analyse af indholdet af de kapitler, afsnit og underafsnit, som udgør 2. del. Derudover forfølges ét spor i dette kapitel. Dette spor undersøger relationerne mellem 2. del og resten af *Rh.Al.*, især i lyset af værket indledende disposition. I dette kapitel præsenteres i hovedsagen to argumenter for, at forfatteren i sin disposition også refererede til 2. del. I løbet af analysen af 2. dels indhold forsøger jeg at vise, at de karakteristiske konceptuelle, tematiske og fremstillingsmæssige linier fra 1. del fortsætter i 2. del. Dette sammenfattes i en diskussion i den efterfølgende del af kapitlet. I denne diskussion forsøger jeg også at vise, at der er gode

128. Patillon (1997), p. 104 og 123-124, cf. note 43 ad loc.

129. Fuhrmann (1960), p. 139.

grunde til at anskue 2. del som et appendix til 1. del. Med andre ord argumenterer jeg her for, at kap. 1-28 skal ses som en helhed.

En indledning, to kapitler, nogle overgangspassager og en konklusion udgør 2. del. Indledningen (1427b39-1428a14) er en fortsættelse af overgangen i slutningen af 1. del (1427b36-38). I slutningen af denne annonceres overgangen fra definitionerne af de forskellige *εἶδη* (οὕτω δὲ τῶν εἰδῶν διωρισμένων) til en gennemgang af de elementer – lad os kalde dem fællestyper –, som alle *εἶδη* har tilfælles udover de allerede nævnte (*ὧν προσδέονται κοινῆ*). Som det sidste i overgangen slås *χρήσις*-temaet an endnu engang (*ὡς δεῖ χρῆσθαι*), og det er netop forholdet mellem de parvise *εἶδη* og anvendelsesmulighederne i de fællestyper, som er gennemgået i 1. del, og som skal gennemgås i 2. del, som er det altoverskyggende emne i indledningen til 2. del. Forfatteren har inddelt indledningen i fire afsnit (*πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, πρὸς δὲ τούτοις*), der hver tager udgangspunkt i én slags fællestype og denne types generelle og specifikke anvendelsesmuligheder. Mønstret i de tre første passager er ens: en bestemt fællestype fremhæves, derefter nævnes muligheden for at anvende denne fællestype i alle *εἶδη* og sluttelig anbefaler forfatteren, i hvilke par af *εἶδη* denne fællestype oftest eller bedst anvendes.¹³⁰ Det fjerde afsnit (1428a7-11) minder om de tre første, men her nævner forfatteren alene, at denne fællestype kan anvendes i alle *εἶδη* (*ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις ὁμοία κοινὰς ἔχει πᾶσι τοῖς εἶδεσι τὰς χρήσεις*). Som forfatteren gør opmærksom på (1428a11-14), før han går over til første kapitel i 2. del, har han allerede i 1. del behandlet to af de fire fællestyper, som er fremhævet i indledningen til 2. del.¹³¹

Det første kapitel indledes af nogle overordnede definitioner og en oversigt over de tematiske linier, som vil blive fulgt i de følgende gennemgange (1428a15-25). Allererst annoncerer forfatteren dog, at han i dette første kapitel vil beskrive det tredje punkt (*πίστεις*) i indledningen (*πρῶτον ἀπὸ τῶν πίστεων ἀρξάμενος*, 1428a15-16). Herefter følger en skelnen mellem to typer *πίστεις*, som man kunne kalde ‘de almindelige *πίστεις*’ og ‘de supplerende (*ἐπίθετοι*) *πίστεις*’.¹³² Denne skelnen og den umiddelbart efterfølgende opregning af de konkrete *πίστεις* fungerer som et udkast til kapitlets komposition, som er delt i to afsnit. Første kapitels indledning slutter med en kort oversigt over de tre tematikker, som udgør ledetrå-

130. Fx 1427b4-7: Πρῶτον μὲν οὖν καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ νόμιμον καὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, καθάπερ ἐν ἀρχῇ διειλόμην, κοινὰ πᾶσι τοῖς εἶδεσίν ἐστι, μάλιστα δ’ αὐτοῖς τὸ προτρεπτικὸν προσχρήται. Måske retter Spengel med rette til *προτρεπτικὸν καὶ τὸ ἀποτρεπτικὸν*, men det er ifølge Chiron ikke nødvendigt, cf. Chiron (2002b), note 243 ad loc.

131. 1428a11-14: Περὶ μὲν οὖν τῶν δικαίων καὶ τῶν νομίμων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων πρότερον διωρισάμην καὶ τὴν χρήσιν αὐτῶν διεξήλθον καὶ περὶ μὲν τῶν αὐξήσεων καὶ ταπεινώσεων εἶπον.

132. 1428a16-19: εἰσὶ δὲ δύο τρόποι τῶν πίστεων γίνονται γὰρ αἱ μὲν ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἀνθρώπων, αἱ δ’ ἐπίθετοι τοῖς λεγομένοις καὶ τοῖς πραττομένοις.

dene i underafsnittenes gennemgang af hver *πίστις*. Disse tre kan beskrives som en *φύσις*-, *εὐπορία-χρήσις*- og *διαφορά*-tematik.¹³³

I det første afsnit om 'de almindelige *πίστεις*' (1428a26-1431b8) følges de tre tematikker i de syv underafsnit, der hver behandler en af de syv *πίστεις*. Hvert underafsnit indledes med en *φύσις*-beskrivelse af den pågældende *πίστις*.¹³⁴ Denne efterfølges af eksempler eller beskrivelser, som er *εὐπορία-χρήσις*-relaterede.¹³⁵ *διαφορά*-tematikken er samlet i det afsluttende underafsnit (1431a24-1431b4), hvor alle de 'almindelige *πίστεις*' behandles under ét. Afsnittet afsluttes med en kort opsummering (1431b4-8), som gentager de tre tematiske omdrejningspunkter fra kapitlets indledning.

Det andet afsnit (1431b9-1432b4) i første kapitel behandler *ἐπίθετοι πίστεις* eller 'de supplerende *πίστεις*'. Afsnittet er ligesom det forrige inddelt i et antal underafsnit, her fire, svarende til det antal *πίστεις* (*ἡ δόξα τοῦ λέγοντος, μαρτυρία, βάσανος, ὄρκος*), som skal gennemgås. 'De supplerende *πίστεις*' er i modsætning til 'de almindelige *πίστεις*' ikke inden for talerens område *per se*. Ifølge forfatterens egen meget generelle definition i indledningen til hele kapitlet er de 'tilføjet det, som siges og gøres' (*αἱ δ' ἐπίθετοι τοῖς λεγομένοις καὶ τοῖς πραττομένοις*, 1428a18-19). Det er ikke værkets klareste definition, men meningen kunne være, at denne form for *πίστεις* tilføjes talerens formuleringer og argumenter (*λεγομένοις*) om de gerninger eller hændelser (*πραττομένοις*), som er genstand for talen.¹³⁶ Det andet afsnit indledes med en gennemgang af den første supplerende *πίστις*: *ἡ δόξα τοῦ λέγοντος* (1431b9-19). Inddelingen af dette underafsnit og de følgende tre er foretaget efter samme principper som i det foregående afsnit, der behandlede de almindelige *πίστεις*: Først er der en kort definition af den pågældende *πίστις* (*φύσις*-tematikken) og derefter følger en beskrivelse af, hvordan man kan bringe denne *πίστις* i anvendelse med eksempler på eller en slags typologi over konkrete situationer (*εὐπορία-χρήσις*-tematikken). I modsætning til de længere beskrivelser i det foregående afsnit består *φύσις*-delen i hvert af disse fire underafsnit kun af

133. 1428a23-25: *Δεῖ δὲ τούτων ἑκάστην αὐτὴν τε συνιέναι ποία τίς ἐστι, καὶ πόθεν τῶν εἰς αὐτὴν λόγων εὐπορήσομεν, καὶ τί ἀλλήλων διαφέρουσιν*. I to underafsnit (1428a35 og 1429b25) bruger forfatteren eksplicit begrebet *φύσις* om det første punkt.

134. *φύσις*-tematikken: *εἰκός* (1428a25-1428b10), *παράδειγμα* (1429a21-1429b24), *τεκμήριον* (1430a14-18), *ἐνθύμημα* (1430a23-24), *γνώμη* (1430a40-1430b8), *σημείον* (1430b30-38), *ἔλεγχος* (1431a6-10).

135. *εὐπορία-χρήσις*-tematikken (som synonyme til *εὐπορεῖν* bruges ofte *πολλὰ λαμβάνειν/ποιεῖν*): *εἰκός* (1428b11-1429a20), *παράδειγμα* (1429b24-1430a11), *τεκμήριον* (1430a18-22), *ἐνθύμημα* (1430a24-37), *γνώμη* (1430b8-28), *σημείον* (1430b38-1431a5), *ἔλεγχος* (1431a10-20).

136. Aristoteles giver en lignende definition på forskellene mellem *ἄτεχνοι* og *ἔντεχνοι πίστεις* (*Re. 1.2.2*): *τῶν δὲ πίστεων αἱ μὲν ἄτεχνοὶ εἰσὶν αἱ δ' ἔντεχνοι. ἄτεχνα δὲ λέγω ὅσα μὴ διὰ ἡμῶν πεπόρισται ἀλλὰ προϋπήρχεν, οἷον μάρτυρες βάσανοι συγγραφαὶ καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἔντεχνα δὲ ὅσα διὰ τῆς μεθόδου καὶ δι' ἡμῶν κατασκευασθῆναι δυνατόν· ὥστε δεῖ τούτων τοῖς μὲν χρῆσασθαι τὰ δὲ εὐρεῖν* (1355b35-40). For en kort oversigt over de juridiske bestemmelser vedrørende anvendelsen af *ἐπίθετοι* (med undtagelse af *ἡ δόξα τοῦ λέγοντος*) eller *ἔντεχνοι πίστεις* i retten, se Hansen (1999), p. 200-202.

en almen definition i den indledende sætning. Man kan også observere et skift i fokus i *εὐπορία-χρήσις*-delen,¹³⁷ som her fokuserer særligt på, hvordan man kan gøre en given vidneafgivelse (*μαρτυρία*) mere eller mindre troværdig¹³⁸ eller tillægge en ed (*ὄρκος*) eller en slaves vidneafgivelse under tortur (*βάσανος*) mere eller mindre vægt.¹³⁹ Det første kapitel afsluttes med en konklusion og en overgang til 2. dels andet og sidste kapitel:

Συλλήβδην δὲ τὰς πάσας πίστεις ἤδη, καθάπερ ὑπεθέμεθα, διεξέληλύθαμεν καὶ δεδηλώκαμεν οὐ μόνον ἦν ἐκάστη αὐτῶν δύναμιν ἔσχηκεν, ἀλλὰ καὶ τί ἀλλήλων διαφέρουσι καὶ πῶς αὐταῖς χρηστέον. Νῦν δ' ὑπὲρ τῶν ὑπολοίπων, ἃ τῶν ἐπὶ εἰδῶν ἐστὶ καὶ περὶ πάντας τοὺς λόγους χρήσιμα γίνεται, διδάσκειν ἐπιχειρήσομεν (1432b4-10).

Efter gennemgangen af de tre veldefinerede fællestyper, som hver passer bedst til ét af de tre par af *εἶδη* fra 1. del, men som også kan anvendes i forhold til alle syv (cf. indledningen til 2. del), vender forfatteren sig her mod de resterende (*τὰ ὑπόλοιπα*), som tilhører alle syv *εἶδη*.¹⁴⁰ Inden vi går videre til indholdet af det andet kapitel, bør man mærke sig, at forfatteren her igen opsummerer sin gennemgang i tre gennemgående tematikker, dog i en lidt ændret form. De to vigtigste variationer ligger dog fuldstændig i forlængelse af de træk ved forfatterens gennemgang, som vi allerede har bemærket. Den første variation er en mere specifik definition af, hvilket fremtrædende træk ved den enkelte *πίστις*, som mentes med undersøgelsen af *ποία τίς ἐστὶ* (1428a23-24), nemlig dens *δύναμις*.¹⁴¹ Den anden variation er et skifte fra et fokus på *εὐπορία* (*πόθεν τῶν εἰς αὐτὴν λόγων εὐπορήσομεν*, 1428a24) til *χρήσις* (*πῶς αὐταῖς*

137. Tilstedeværelsen af en *εὐπορία-χρήσις*-tematik er ligeså klart markeret som i afsnittet med de almindelige *πίστις*. I dette afsnit er de eksplicite referencer til denne tematik at finde i slutningen af hvert underafsnit: *ἡ δόξα τοῦ λέγοντος: ταῖς μὲν οὖν δόξαις τοῦ λέγοντος οὕτω χρησόμεθα...*(1431b17-18); *μαρτυρία: μάρτυσι μὲν οὖν καὶ μαρτυρίαῖς ἐκ τούτων ἴσμεν ὡς δεῖ χρήσασθαι* (1432a10-11); *βάσανος: τὰς μὲν οὖν βασάνους ἐκ τῶν τοιούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπως πιθανὰς καὶ ἀπιθάνους καταστησομεν* (1432a30-32); *ὄρκος: καὶ περὶ μὲν τῶν ὄρκων ὁμοιοτρόπως τοῖς προειρημένοις μετιόντες λέγειν εὐπορήσομεν [ὑπὲρ αὐτῶν]* (1432b2-4).

138. *μαρτυρία: τοὺς μὲν οὖν μάρτυρας οὕτω πιστοὺς ποιήσομεν* (1431b32-33); *τοὺς μὲν οὖν μάρτυρας οὕτως ἀπιθάνους ποιήσομεν* (1432a1-2).

139. *ὄρκος: δεῖ δ' αὐτὸν [sic ὄρκον] ὅταν μὲν αὔξειν θέλωμεν, λέγειν οὕτως...*(1432a34-35); *ὅταν δὲ οἱ ἐναντίοι καταφύγωσιν εἰς ὄρκον καὶ βουλώμεθα ταπεινοῦν αὐτόν, δεικτέον ὡς...*(1432a38-39). *βάσανος: ὅταν μὲν οὖν συμφέρῃ ἡμῖν αὐτὴν (sic ὁμολογία, cf. linien ovenfor) ποιεῖν ἰσχυράν, λεκτέον ὡς...*(1432a13-14); *ὅταν δὲ βούλη τὰς βασάνους ἀπίστους ποιεῖν, πρῶτον μὲν λεκτέον ὡς...*(1432a19-20).

140. *ἐπὶ τὰ* er Spengels konjektur i stedet for *τριῶν* (MSS). Det er et alvorligt tekstkritisk problem. Jeg tilslutter mig konjekturen af to grunde: 1) Siden indledningen til *Rh.Al.* har omdrejningspunktet ubetinget været de syv *εἶδη* og i indledningen til 2. del er det tydeligvis de forskellige *εἶδη*, der henviser til i omtalen af denne fjerde type elementer. 2) I mine øjne er den tredje *γένος ἐπιδεικτικόν* den eneste bevidste tilføjelse til *Rh.Al.* foruden brevet. Det betyder, at *Rh.Al.* i 4. århundrede f.v.t. sandsynligvis kun har haft to og ikke tre *γένη*, hvilket vil afsløre *τριῶν* som en senere tilføjelse i forbindelse med tilføjelsen af *τὸ ἐπιδεικτικόν* eller som en senere tilpasning som følge af denne tilføjelse.

141. Cf. de tre nøglebegreber i indledningen til *Rh.Al.*: *δυνάμεις, χρήσις* og *πράξεις*.

χρηστέον). Dette nærmest umærkelige skift stemmer fuldstændig overens med den skiftende anvendelse af verberne *εὐπορεῖν* og *χρηῆσθαι* i hele første kapitel.¹⁴²

Det andet kapitel behandler som nævnt den fjerde fællestype, der i modsætning til de tre første ikke har nogen nærmere tilknytning til et bestemt par af *εἴδη*. De er netop *ὑπόλοιπα*, dvs. de er teknikker eller strategier, som kan bruges i alle *εἴδη*, og som ikke lader sig indordne i én af de tre første typer. Det siger derfor sig selv, at teknikkerne og strategierne her er langt mere forskelligartede end i de tre andre typer. Selve kapitlet og de enkelte afsnit er imidlertid meget velstrukturerede. Overordnet er de forskellige afsnit inddelt i tre temaer: de fire første (*προκατάληψις, αἰτήματα, παλιλλογία, εἰρωνεία*, 1432b10-1434a32) er alle en slags generelle strategier, som taleren kan anvende i bestemte situationer, fx hvis han står over for et uventligt indstillet publikum; de to næste (*ἀστεῖα λέγειν, τὰ μήκη τῶν λόγων*, 1434a33-1434b31) er en slags overordnede stilistiske strategier, mens de seks sidste afsnit (*σύνθεσις ὀνομάτων, εἰς δύο ἐρμηνεύειν, σαφῶς λέγειν, ἀντίθετον, παρίσωσις, παρομοίωσις*, 1434b31-1436a13) giver mere specifikke stilistiske instruktioner. De enkelte afsnit er i reglen mindst ligeså velstrukturerede. Et godt eksempel er det lange afsnit om *προκατάληψις* (1432b11-1433b16), som forfatteren har inddelt på en eksplicit og velbegrundet måde. Indledningsvis nævner han selv de to overordnede temaer (*τὰ τε τῶν ἀκούοντων ἐπιτιμήματα καὶ τοὺς τῶν ἀντιλέγειν μελλόντων λόγους*, 1432b11-12), som materialiseres i de to underafsnit. I det første underafsnit (1432b14-1433a31) tages der udgangspunkt i tilhørerne og de konkrete kontekster (*ἐν ταῖς δικαιολογίαις, ἐν ταῖς δημηγορίαις*), hvor *προκατάληψις* kan være relevant. I det andet underafsnit (1433a31-1433b16) er fokus vendt mod, hvordan man foregriber, hvad man forventer modstanderne vil sige (*τὰ ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἐπίδοξα λέγεσθαι*, 1433a31-32). Udover denne overordnede inddeling er hvert underafsnit inddelt i flere systematisk ordnede niveauer. Fx er strategierne i første underafsnit inddelt efter, hvor kommunikationen finder sted, hvornår i talen tilhørerne giver udtryk for deres modvilje, og hvor mange modstandere der er blandt modtagerne. På trods af de ret forskelligartede strategier og teknikker er det andet kapitel i 2. del altså på alle niveauer mindst ligeså velstruktureret som første kapitel og resten af *Rh.Al.*

Konklusionen (1436a14-32) tager tråden op fra indledningen. De fire fællestyper er igen i centrum (1436a14-22), selvom det kun er to af de fire, som optræder i det, vi kalder 2. del.¹⁴³ De to førstnævnte blev begge gennemgået i 1. del, men ligesom i indledningen til 2. del

142. Cf. de to tilsvarende og centrale formuleringer i indledningen til *Rh.Al.*: *χρησόμεθα* (= *χρηῆσις*) og *λέγειν δυνηθείμεν* (= *εὐπορία*).

143. Spengel, Fuhrmann og Chiron supplerer – uden tvivl med rette – alle opremsningen med *πίστεις*. Se Chiron (2002b), note 462 ad loc., for en diskussion af, hvor og hvorfor tilføjelsen er passende.

lægger konklusionen også megen vægt på disse fire fællestyper som en tematisk linie, der løber direkte igennem 1. og 2. del. I den følgende uhyre vigtige og interessante passage betoner forfatteren endnu tydeligere kontinuiteten mellem 1. og 2. del, og han fremhæver disse fire typer eller fælles funktionsområders (*τὰς κοινὰς δυνάμεις*) direkte forhold til alle *εἶδη*:

Ὡστε τὰς κοινὰς δυνάμεις ἀπάντων τῶν εἰδῶν καὶ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς χρήσεις αὐτῶν ἐκ τῶν προειρημένων εἰδότες, ἂν ἐθίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ γυμνάσωμεν ἀναλαμβάνειν αὐτὰς κατὰ τὰ προγυμνάσματα, [καὶ] πολλὴν εὐπορίαν καὶ γράφοντες καὶ λέγοντες ἔξ αὐτῶν ἔξομεν (1436a22-27).

Denne passage er ikke bare interessant, den eller dele af den har også længe været under mistanke for at være en senere tilføjelse.¹⁴⁴ Årsagen til denne mistanke er særlig substantivet *προγυμνάσματα*, der foruden i denne passage er attesteret første gang hos Aelius Theon i værket *προγυμνάσματα* fra 1. århundrede e.v.t. Den traditionelle opfattelse har været, at begrebet hos Aelius Theon betegner en pædagogisk praksis, som ikke kan have været etableret allerede i anden halvdel af 4. århundrede f.v.t.¹⁴⁵ Det er ganske givet rigtigt. Pointen er imidlertid, at objektet eller det betegnede, her en pædagogisk praksis, ikke skal forstås som identisk med den pædagogiske praksis, som omtales hos Aelius Theon, bare fordi ordet er det samme. Som vi skal vende tilbage til i det afsluttende kapitel, betyder dette imidlertid heller ikke, at man (i dette tilfælde Chiron) uden videre kan sidestille pædagogiske praksisformer i midten af 4. århundrede med dem, vi antager, har eksisteret i sidste halvdel af 5. århundrede.¹⁴⁶ Blandt de andre interessante aspekter af denne passage – fx omtalen af en skriftlig dimension i forfatterens pædagogiske projekt¹⁴⁷ – er det i denne sammenhæng værd at mærke sig formuleringen *τὰς κοινὰς δυνάμεις ἀπάντων τῶν εἰδῶν...εἰδότες*. Adjektivet *κοινὰς* leder uvilkaarligt tankerne hen på fællestyperne, men refererer denne beskrivelse til de to fællestyper i 2. del eller til alle fire fællestyper, som er nævnt i indledningen til 2. del? Man kunne –

144. Fuhrmann (1966) følger Kaysers fjernelse af ordene: *ἀναλαμβάνειν αὐτὰς κατὰ τὰ προγυμνάσματα*.

145. Dette er præcis begrundelsen i det tekstkritiske apparat i Fuhrmann (1966), ad loc.: *ἀναλαμβάνειν... προγυμνάσματα*] haec verba ab auctoris temporibus aliena sunt. Ordene *ἐθίξειν* og *γυμνάξειν* kan umiddelbart også synes en smule eksotiske. Hvis man imidlertid tager et kig på fx Alkidamas' *Om sofisterne* (afsnit 6 & 16) anvendes netop disse gloser i forbindelse med pædagogiske øvelser og indlæring.

146. Chiron (2002b), note 463 ad loc. om *προγυμνάσματα* i *Rh.Al.*: 'le rhéteur aurait en vue ici tout autre chose que la pratique codifiée des rhéteurs de l'époque impériale. Il s'agirait simplement d'exercices analogues à ceux que pratiquaient déjà les anciens sophistes et orateurs.'

147. Den skriftlige dimension i forfatterens pædagogiske projekt omtales kun tre gange. Alle tre steder, to i 2. del (1434b27, 1436a26) og et i 3. del (1445b24), er omdiskuterede, men i mine øjne ser de ud til at supplere hinanden. I næste kapitel vil jeg forsøge at vise, at overensstemmelsen mellem de to første steder i 2. del og stedet i 3. del sandsynliggør, 1) at det tredje sted tilhører den oprindelige tekst, og dermed 2) at 3. del med stor sandsynlighed er skrevet af den samme person, som har skrevet 1. og 2. del.

især med forfatterens eksplicitte henvisning til τὰς διαφορὰς – argumentere for, at forfatteren alene har 2. del i tankerne. De eneste steder, hvor forfatteren bruger ordene διαφορά og διαφέρειν i forbindelse med fællestyperne, er i 2. del.¹⁴⁸ Men som nævnt ovenfor, refererer forfatteren i passagen, der går umiddelbart forud for denne, til alle fire fællestyper og ikke kun til de to sidste. Desuden er det alene i afsnittet om de almindelige πίστεις, at en διαφορά-tematik gennemføres eksplicit og konsekvent. Forfatteren kan altså enten have refereret til denne ene gennemgang eller til alle fire i en mere generel forstand. Under alle omstændigheder må forfatteren med ordene τὰς κοινὰς δυνάμεις have refereret til alle fire fællestyper.

Denne konklusion er værdifuld for vurderingen af forholdet mellem værkets indledning og dets samlede kompositoriske enhed. Det ville uden tvivl være en styrkelse af (men imidlertid ingen nødvendig forudsætning for) den *proces-unitariske* tolkning af *Rh.AL.*, hvis det kan påvises, at forfatteren i det indledende tekststykke refererer til hele *Rh.AL.* og ikke kun til 1. del. De to første deles interne relation optager resten af dette kapitel, mens spørgsmålet om 3. dels forhold til de to foregående dele af *Rh.AL.* diskuteres i det følgende kapitel. Fuhrmann har argumenteret overbevisende for, at indledningens tre begreber (τὰς δυνάμεις, τὰς χρήσεις, τὰς πράξεις/τὰς τάξεις)¹⁴⁹ ikke svarer til hver af de tre dele af værket, således at τὰς δυνάμεις skulle henvise til kap. 1-5, τὰς χρήσεις til 6-28 og τάξεις (som er en nødvendig konjektur for denne teori) til kap. 29-38. Fuhrmann har i denne henseende en god sag mod Campe, Spengel et al. Fuhrmann fremfører imidlertid i samme sammenhæng den opfattelse, at 'die ersten Sätze [af *Rh.AL.*, dvs. det som jeg kalder indledningen] geben lediglich die Exposition des ersten Teiles (kap. 1-5)'.¹⁵⁰ I en tilhørende note uddyber Fuhrmann denne opfattelse i forhold til indledningens afsluttende sætning (καθ' ἑν ἑκάστων εἶδος ἀπολαμβάνοντες ἀπαριθμησαίμεθα τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις [eller: τάξεις]):

'diese Worte lassen sich zwar auf den ersten und auch auf den letzten Teil beziehen, für den Mittelteil jedoch gilt die Unterscheidung der sieben εἶδη nicht.'¹⁵¹

Fuhrmanns opfattelse er altså, at indledningen *kan* referere til både 1. og 3. del, men 'es beruht jedoch', som han siger, 'auf einer vielleicht unnötigen konjektur [τάξεις for πράξεις] Spengels' (ibid.). Ifølge Fuhrmann er indledningen altså kun en indledning til 1. del, fordi den

148. διαφορά bruges i det afsluttende underafsnit om forskellene mellem de almindelige πίστεις (1431a29): καὶ μὴν ἐνθύμημα τεκμηρίου ταύτην τὴν διαφορὰν ἔσχηκεν ὅτι... ; og i det andet afsnit med de 'resterende' fællestyper (1433b24-25): τὰ μὲν οὖν αἰτήματα ταῦτά ἐστι, διειλόμεθα δ' αὐτῶν τὰς διαφορὰς, ἴν'...; Den nuværende tekst indeholder ingen gennemgang af de omtalte forskelle, men denne del af underafsnittet må uden tvivl være faldet ud i overleveringen, cf. Chiron (2002b), note 382 ad loc.

149. τάξεις er som tidligere nævnt en konjektur, som går tilbage til Spengel, der netop her så en mulighed for at bringe de tre begreber i overensstemmelse med hver sin del af værket.

150. Fuhrmann (1960), p. 12.

151. Fuhrmann (1960), note 1, p. 12.

slet ikke stemmer overens med 2. del og kun med en unødvendig konjunktur kan bringes i entydig forbindelse med 3. del. Resten af dette kapitel forsøger kort at vise, at *Rh.Al.s* indledning refererer til kap. 1-28 (hvad vi i dag også kalder 1. og 2. del) og ikke kun kap. 1-5.¹⁵² Fuhrmanns primære argument er, at den inddeling i εἶδη (καθ' ἐν ἑκαστου ἀπολαβόντες), som forfatteren omtaler i indledningen, ikke gælder for 2. del. Herimod anfører jeg, at inddelingen i εἶδη faktisk også gælder for 2. del, og at kap. 6-28 for at undgå misforståelser måske mere hensigtsmæssigt kunne betegnes som et appendix til 1. del end som en selvstændig del. I indledningen til 2. del forklarer forfatteren, at han nu har gennemgået to af de fire fællestyper, og at 2. del er viet til en behandling af de resterende to. Som forfatteren selv siger flere gange, har fællestyperne det tilfælles, at de er κοινὰ πᾶσι τοῖς εἶδεσιν. Den yderligere inddeling i fire fællestyper er alene baseret på ét enkelt kriterium, nemlig tilstedeværelsen eller fraværet af et særligt tilhørsforhold til ét par af εἶδη. De tre første fællestyper er hver knyttet særligt tæt til ét par af εἶδη. Det betyder, at det første (om πίστεις) af de to afsnit i 2. del uden tvivl kan siges at være inddelt efter εἶδη på præcis samme måde, som den foregående behandling af de to fællestyper i 1. del. Den overordnede systematik er den samme, om end placeringen er anderledes. I mine øjne har Fuhrmann selv givet et godt svar på, hvorfor forfatteren ikke indføjede beskrivelsen af πίστεις i 1. dels afsnit om κατηγορία og ἀπολογία, men derimod tildelte det en separat placering: 'die Lehre von den πίστεις ist ziemlich umfangreich und hätte, wäre sie analog den Kategorien des δίκαιον usw. und der αὔξησις behandelt worden, den Abschnitt über die Gerichtsreden ungebürlich ausgedehnt.'¹⁵³ Hvad angår det andet afsnit (om τὰ ὑπόλοιπα), er det, der samler disse forskelligartede teknikker og strategier under ét netop, at de *ikke* er forbundet særligt tæt til ét par af εἶδη. De kategoriseres og defineres negativt ud fra princippet om inddelingen i εἶδη. Det andet og sidste afsnit i 2. del kommer altså så tæt på det fremstillingsmæssige princip om inddeling i εἶδη, som man med rimelighed kan forvente af den del af materialet, som kan anvendes i alle εἶδη. Man kan overveje, om en del af problemet ligger i den moderne inddeling af teksten i 1., 2. og 3. del. En sådan inddeling kunne signalere, at alle tre dele er lige selvstændige og befinder sig på samme fremstillingsmæssige niveau; at de hver hviler lige meget i sig selv. Hvis dette er tilfældet, kunne man måske gøre teksten mere ret ved at kalde kap. 6-28 et appendix til kap. 1-5 og dermed opfatte kap. 1-28 som én del. Som vist ovenfor tyder en del på, at forfatteren selv opfattede sin tekst således. Denne opfattelse signalerer han allerklarest ved eksplicit at inddrage alle fire fællestyper i sin konklusion i kap. 28. Han viser altså her ret entydigt, at han opfatter

152. I næste kapitel forsøger jeg tilsvarende at vise, at forfatteren i indledningen også kan have henvist til 3. del, og at han i sin fremstilling i 3. del under alle omstændigheder forudsatte 1. og 2. del.

153. Fuhrmann (1960), note 1, p. 14.

kap. 1-28 som en enhed, hvori gennemgangen af de fire fællestyper indgår som en af tematiske linier.

3. del (29.1-38.11) og de tilføjede noter (38.12-25)

I lighed med de foregående kapitler giver jeg i dette kapitel en kommenteret oversigt over denne dels indhold og struktur kombineret med korte diskussioner af særligt bemærkelsesværdige passager. Men herefter går jeg ind i en kompliceret og central diskussion om 3. dels forhold til kap. 1-28. Opfattelsen af forholdet mellem kap. 1-28 og kap. 29-37 (eller 29-38.11) er nemlig uden tvivl stridens kerne for den *produkt-analytiske* og den *proces-unitariske* tolkning af *Rh.Al.* Diskussionen tager udgangspunkt i Patillons artikel fra 1997, fordi det er den seneste udførlige udgave af den radikale *produkt-analytiske* tolkning.¹⁵⁴ Patillons grundlæggende påstand er, at *Rh.Al.* består af to forskellige tekster skrevet af to forskellige personer, som befinder sig i to forskellige traditioner, og at de to tekster er blevet kompileret i 6. årh. e.v.t. Patillon bygger dette synspunkt på de fire følgende punkter: '1) l'existence de fragments conservés sur papyrus; 2) une citation de Syrianus; 3) la nature composite de notre traité; 4) l'existence du texte de présentation qui l'accompagne.'¹⁵⁵ Tre af disse fire punkter er blevet behandlet tidligere i kapitlerne 'Teksthistorie, papyrus og testimonier' (punkt 1 og 2) og 'Det indledende brev' (punkt 4). Tilbage står punkt 3, hvormed Patillon alene refererer til forholdet mellem kap. 1-28 og 29-37.¹⁵⁶ Udsagnet 'la nature composite de notre traité' bygger Patillon altså på 'une rupture' mellem kap. 1-28 og 29-37. Dette brud kan ifølge Patillon påvises i tre henseender: 'On a notamment une rupture dans la doctrine, dans la méthode et dans le vocabulaire.'¹⁵⁷ I diskussionen, som følger gennemgangen af kapitlets indhold og struktur, forsøger jeg at tilbagevise Patillons påstande på disse tre punkter. Derefter forsøger jeg at vise, at udformningen af 3. del ligger i forlængelse af 1. og 2. del på et fremstillingsmæssigt (eller metodisk), tematisk og kompositorisk niveau. Hermed mener jeg at kunne vise, at 3. del ikke bare efter alt at dømme er af samme forfatter som 1. og 2. del, men at 3. del i en række passager eksplicit *forudsætter* 1. og 2. del.

154. Cf. den skelnen mellem en *produkt-analytisk* tolkning (Fuhrmann og Chiron) og en radikal *produkt-analytisk* tolkning (Patillon og Kennedy), som jeg foretog i indledningen. Kennedy har ikke bidraget med meget til den radikale tolkning, men slutter sig til den, fx i Kennedy (2007), p. 269-270.

155. Patillon (1997), p. 105.

156. Patillon (1997) behandler slet ikke kap. 38 med denne begrundelse (note 24, p. 112): 'Le chap. 38 soulève des difficultés que ce n'est pas le lieu d'aborder ici.'

157. Patillon (1997), p. 119.

En kort generel beskrivelse af *προοίμιον*, fire kapitler fordelt på de syv *εἶδη* efter samme princip som i resten af *Rh.Al.* og det afsluttende kapitel om forholdet mellem *λόγος* og *βίος* udgør 3. del. Nogle åbenlyst tilføjede noter, især til 1. del, afslutter den overleverede tekst. I overgangen fra 2. til 3. del fremlægger forfatteren formålet med denne 3. del:

Ἦς δ' ἐπὶ τοῖς εἵδεσι χρῆ τὰττειν τοὺς λόγους σωματοειδῶς, τίσι τε πρώτοις τῶν μερῶν χρῆσθαι καὶ πῶς τούτοις αὐτοῖς, ταῦτα πάλιν δηλώσω (1436a28-30).

Forfatterens mål er altså at vise, hvordan man komponerer en sammenhængende, nærmest organisk (*σωματοειδῶς*) tale.¹⁵⁸ Derudover vil han vise, hvordan man anvender hver enkelt af talens dele, dvs. hvilke strategier man kan anvende i hver enkelt af talens dele alt efter, hvilke særlige forhold der gør sig gældende i en given situation. Allerførst leverer forfatteren dog en generel beskrivelse af indledningens funktioner (1436a33-38). De kan sammenfattes i de tre samme punkter, som vi senere møder hos Cicero, nemlig at en indlednings formål er at gøre tilhørerne 'benevoli, dociles og attenti.'¹⁵⁹ Forfatterens generelle beskrivelse kunne synes en smule malplaceret i en fremstilling, som eksplicit har angivet de forskellige *εἶδη* som overordnet inddelingsprincip.¹⁶⁰ Selvom forfatteren i sin beskrivelse af de forskellige dele af talen tydeligvis fra tid til anden har svært ved at finde balancen mellem det generelle (som gælder for alle *εἶδη*) og det specifikke (som gælder særligt for det pågældende par af *εἶδη*),¹⁶¹ må man i dette tilfælde huske på, at forfatteren selv bemærker og begrundet denne indledende afvigelse fra fremstillingens sædvanlige struktur med ordene: *προοίμιον μὲν οὖν προτάττω· κοινὸν γάρ ἐστι τῶν ἐπτά εἰδῶν καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς πράγμασιν ἀρμόσει λεγόμενον* (1436a31-32).

Efter den indledende, generelle beskrivelse af prooimiet følger første kapitel (1436a41-1440b4) om talens dele i de to *εἶδη*: *προτρεπτικόν* og *ἀποτρεπτικόν*.¹⁶² Kapitlet er delt i seks afsnit, hvoraf hver af de fem første svarer til en af talens dele. Det sjette og sidste

158. Denne idé om at komponere talen som en organisk eller kropslig helhed vil lede Platonlæseres tanker hen på passagen i *Phaidros*, hvor Sokrates – måske med en indirekte, ironisk reference til Platons samtidige – siger til Phaidros: Ἀλλὰ τόδε γε οἶμαι σε φάναι ἄν, δεῖν πάντα λόγον ὡςπερ ζῶον συνηστάναι σώμα τι ἔχοντα αὐτὸν αὐτοῦ, ὥστε μήτε ἀκέφαλον εἶναι μήτε ἄπουν, ἀλλὰ μέσα τε ἔχειν καὶ ἄκρα, πρέποντα ἀλλήλοις καὶ τῷ ὄλῳ γεγραμμένα (264c). Som ironien antyder, behøver der ikke af denne grund være nogen særlig forbindelse mellem Platons dialoger eller akademi og forfatteren til *Rh.Al.* Det er mindst ligeså sandsynligt, at metaforen var i almindelig cirkulation, cf. Chiron (2002b), note 466 ad loc.

159. Den berømte formulering stammer fra Ciceros *Topica*, 97.

160. Aristoteles' behandling af *τάξις* (3.13-19) er anderledes inddelt. Her tager han udgangspunkt i delene og uddyber under hver af disse overskrifter (fx prooimiet) anvendelsen i de relevante *γένη*.

161. Cf. Chiron (2002b), p. XXXI, note 69.

162. Det er fristende at adoptere Spengels konjektur *ἐπὶ δημηγοριῶν καὶ προτρεπτικῶν καὶ ἀποτρεπτικῶν* for *ἐπὶ δημηγοριῶν καὶ προτρεπτικῶν* (MSS). Men Chiron (2002b), note 584, har et godt argument for at beholde teksten. Her henviser han til tre andre steder i *Rh.Al.* (1428a1, 1440b3, 1441b30), hvor forfatteren kun bruger ét af de to begreber, men uden tvivl har begge i tankerne. I resten af *προοίμιον*-afsnittet (1436a41-1438a2) af dette kapitel refererer forfatteren konsekvent til dette genstandsfelt med det overordnede *γένος*-begreb: *δημηγορία* (fx 1436b29, 1437a30, 1437b17, 1437b28, 1437b32-33, 1438a2).

afsnit (1439b15-1440b1) er snarere en række instruktioner i de strategier (især i forhold til manipulation af følelser), man kan anvende, når man anbefaler (*προτρέπειν; προτροπή*) eller fraråder (*ἀποτρέπειν; ἀποτροπή*) noget på en folkeforsamling eller lignende. De fem andre afsnit er arrangeret i samme rækkefølge, som deres genstand optræder i en tale: 1) *προοίμιον* (1436a41-1438a2), 2) *διήγησις*¹⁶³ (1438a3-1438b28), 3) *βεβαίωσις* (1438b29-1439b2), 4) *προκατάληψις* (1439b3-11), 5) *παλλογία* (1439b11-14). Det første afsnit er inddelt i fire underafsnit. I de tre første behandler forfatteren de tre funktioner af prooimiet, som kort blev nævnt i den indledende, generelle beskrivelse. Det fjerde afsnit giver kort nogle konkrete instruktioner i, hvordan man komponerer (*τάττει*) prooimiet i forskellige typiske situationer. De første to underafsnit er korte. Det første (1436a41-1436b3) giver to nærmest identiske eksempler på den funktion, som i den foregående, generelle beskrivelse benævntes <ή> τοῦ πράγματος ἐν κεφαλαίῳ μὴ εἰδόσι δήλωσις, og som her kaldes τὸ προεκτιθέναι τὸ πρᾶγμα τοῖς ἀκούουσι. Det andet underafsnit (1436b4-15) leverer nogle overvejelser i forbindelse med den anden funktion, som både i indledningen og her kaldes τὸ προσέχειν παρακαλεῖν. Disse overvejelser af subjektiv og generel art handler om, hvorfor man fatter interesse for en tale ved en folkeforsamling. Det tredje underafsnit (1436b15-1437b33) er mere end fem gange længere end de to andre tilsammen. Det behandler spørgsmålet om, hvordan taleren gør tilhørerne venligt stemte over for sig selv og den sag, han er fortaler for. Denne funktion af prooimiet kaldtes i indledningen ἀκροατῶν παρασκευή, og her beskrives den på en tilsvarende måde med ordene τὴν εὐνοίαν παρασκευασόμεθα (1436b16-17). Det altoverskyggende tema i dette afsnit er διαβολή. Det er således tilsvarende inddelt i tre underafsnit, der forsyner taleren med strategier alt efter, om han er vellidt (= første underafsnit: 1436b19-27), om folk er neutrale over for ham (andet underafsnit: 1436b28-36) eller, om han på forhånd har en ufordelagtig udgangsposition (tredje underafsnit: 1436b37-1437b32). Den tredje situation kræver selvsagt den langt mest grundige beskrivelse af de typiske situationer, man kan stå i, og af hvilke strategier, der er nyttige i hvert tilfælde. Forfatteren præsenterer her en typologi over, hvornår og hvorfor en διαβολή kan opstå, og hvilke strategier man i hvert tilfælde kan anvende for at fjerne den.¹⁶⁴ Det fjerde og sidste afsnit (1437b33-1438a1) i første kapitel giver nogle meget generelle retningslinier for, hvordan man bør komponere sit *προοίμιον*, hvis man

163. I indledningen til afsnittet bruger forfatteren ikke selve ordet *διήγησις*, men giver derimod en slags typologi over mulige *διηγήσεις* baseret på fortid, nutid og fremtid: τὰς προγεγενημένας πράξεις ἀπαγγέλλειν ἢ ἀναμνηστικῶς [fortid] ἢ τὰς νῦν οὕσας μερίζοντας δηλοῦν [nutid], ἢ τὰς μελλούσας γενήσεσθαι προλέγειν [fremtid]. Først i sin opsamling på hele afsnittet bruger han ordet *διήγησις*: καὶ τὰς μὲν διηγήσεις ἐπὶ τοῖς προοιμίῳις ὡς δεῖ τάττειν, οὕτως εἰσόμεθα (1438b27-28).

164. Hvornår?: ἐκ τοῦ παροισχυμένου χρόνου (1437a1-31) eller ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου (1437a31-1437b32). Hvorfor?: Under ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου har forfatteren inddelt årsagerne i tre: taleren selv (1437a31-1437b16), talens budskab (1437b18-27) eller talens form (1437b28-32).

1) ikke skal tage højde for nogen διαβολή (ἐὰν μηδεμίαν διαβολὴν ἔχωμεν, 1437b33-37) eller hvis man 2) skal tage højde for en διαβολή (ἐὰν διαβολή τις ᾗ, 1437b37-1438a1) af en af de tre ovennævnte årsager: αὐτοί (= taleren selv), λόγος (= talens form) eller πρᾶγμα (= talens budskab).

De to følgende afsnit om διήγησις (1438a2-1438b28) og βεβαίωσις (1438b29-1439b2) har samme overordnede struktur som det foregående.¹⁶⁵ Begge indledes med en beskrivelse af de strategier, som man kan anvende i den pågældende del af talen i de typiske situationer, som man kan komme ud for.¹⁶⁶ Og i begge afsnit følger en anden del, som beskæftiger sig mere entydigt med selve kompositionen (τάξις) af den pågældende del af talen, dvs. hvilke elementer man skal bruge, og i hvilken rækkefølge de skal optræde.¹⁶⁷ Det fjerde og femte afsnit om προκατάληψις (1439b3-11) og παλιλλογία (1439b11-13) er kapitlets korteste. Det fjerde afsnit består af en kort definition af, hvad det vil sige at 'foregribe' (προκαταλαμβάνειν) modstanderens kritikpunkter (1439b3-4), en henvisning til de tidligere beskrivelser af αὔξεισις og ταπεινώσις¹⁶⁸ (1439b5-6) samt en kort instruktion i, hvordan man vha. denne teknik får modstandernes kritik til at se betydningsløs ud (1439b6-10). Det femte afsnit om παλιλλογία ville ligesom det foregående være meget mangelfuldt, hvis ikke det også tydeligt refererede til den

165. Ifølge Aristoteles er hans samtidiges tale om en διήγησις i forbindelse med τὸ δημηγορικόν ganske enkelt latterlig: νῦν δὲ διαιροῦσι γελοίως· διήγησις γάρ που τοῦ δικανικοῦ μόνου λόγου ἐστίν, ἐπιδεικτικοῦ δὲ καὶ δημηγορικοῦ πῶς ἐνδέχεται εἶναι διήγησιν οἷαν λέγουσιν...;

166. διήγησις (1438a6-1438b13): 1) πρεσβείαν ἀπαγγέλλειν (1438a6-17), 2) alm. δημηγορία (1438a17-1438b13). Tre underafsnit for hvert af de tre formål for en διήγησις i alm. δημηγορία: a) σαφῶς δηλώσομεν (1438a26-37), b) συντόμως δηλώσομεν (1438a38-40), c) οὐκ ἀπιστῶς δηλώσομεν (1438b1-10). βεβαίωσις (1438b31-35): Der mangler tydeligvis en del af teksten, men hensigten synes at have været at vise, hvilke typer πίστεις der passer bedst til δημηγορία, cf. Chiron (2002b), note 545 ad loc. Overgangen til den anden del er under alle omstændigheder umiskendelig: τάττειν δὲ αὐτὰς ᾧδε δεῖ (1438b35-36).

167. διήγησις (1438b14-28): Heraf er der tre underafsnit, der korresponderer med de tre mulige situationer: 1) ὅταν μὲν γὰρ ᾧσιν ὀλίγα τὰ πράγματα περὶ ᾧν λέγομεν καὶ γνώριμα τοῖς ἀκουούσι... (1438b14-17), 2) ὅταν δὲ λίαν ᾧσιν αἱ πράξεις πολλαὶ καὶ μὴ γνώριμοι... (1438b17-22), 3) Ἄν δὲ ᾧσιν αἱ πράξεις μέτριοι καὶ ἀγνοοῦμεναι... (1438b22-27). βεβαίωσις (1438b35-1439a39): 1) De relevante πίστεις og deres rækkefølge (1438b36-7); 2) Hvis talens διήγησις ikke har brug for πίστεις, kan man gå direkte til begrundelsen for sit forslag, idet man anvender den første fællestype (τὸ δίκαιον, τὸ νόμιμον κτλ.) (1439a7-18); 3) Denne del af talen bør afsluttes med γνώμαι og ἐνθυμήματα (1439a18-39).

168. Patillon (1997), p. 122, noterer, at begrebet ταπεινώσις ikke optræder i 3. del, og bruger det som et eksempel på 'une rupture dans le vocabulaire'. Når Patillon ser dette som bekræftelse af, at kap. 1-28 og kap. 29-37 er to tekster uden intern sammenhæng, har han imidlertid en dårlig sag. For det første anvender forfatteren her andre formuleringer, som stemmer fuldstændig overens med beskrivelsen af teknikken i 1. del. Der er altså ikke nogen forskel i indholdet eller doktrinen. For det andet begrundes forfatteren sin kortfattedhed på dette punkt med ordene: 'Det er nødvendigt at gøre deres påstande betydningsløse og forøge dine egne påstandes vigtighed, sådan som du tidligere har hørt det i afsnittet "forøgelser"' (ὡς ἐν ταῖς αὔξεσι προακήκοας, 1439b4-5). For det tredje optræder det tilsvarende verbum ταπεινοῦν sammen med αὔξειν andetsteds i 3. del (1441b27).

tidligere beskrivelse af emnet.¹⁶⁹ Det sjette afsnit (1439b15-1440b1) afviger som tidligere nævnt fra de fem foregående, idet det behandler nogle generelle strategier, som man kan anvende, når man appellerer til nogle bestemte følelser hos tilhørerne. Selvom rationalet bag afsnittets opbygning ikke står helt klart,¹⁷⁰ er det tydeligt, at forfatteren har skelnet mellem tilskyndelse (*προτροπή*) og fråråden (*ἀποτροπή*).¹⁷¹ Begge strategier behandles her med henblik på, hvordan man kan vække følelser i tilhørerne, som enten er positive (*φιλία, χάρις, ἔλεος*) eller negative (*ἔχθρα, ὀργή, φθόνος*), og som tilhørerne føler over for taleren selv eller over for hans modstander(e). I det tredje kapitel om *κατηγορικόν* og *ἀπολογητικόν* har forfatteren placeret den tilsvarende behandling af følelserne til sidst i hvert af kapitlets to afsnit. I modsætning til de to afsnit, der eksplicit knyttes an til talens afsluttende del, *ἐπίλογος* eller *παλιλλογία*,¹⁷² kan det afsluttende afsnit i dette kapitel ikke siges at være særlig knyttet til nogen bestemt del.¹⁷³

-
169. Formuleringen *σχήματα διαλογισμοῦ λαβόντες ἢ ἀπολογισμοῦ ἢ προαιρέσεως ἢ [ἐξ] ἐπερωτήσεως ἢ εἰρωνείας* (1439b13-14) må uden tvivl henvise til beskrivelsen af *παλιλλογία* i 2. dels andet afsnit: *παλιλλογήσομεν δὲ ἐν κεφαλαίοις ἢ διαλογιζόμενοι ἢ ἀπολογιζόμενοι <ἢ προαιρούμενοι> ἢ προσερωτῶντες <ἢ εἰρωνεύομενοι>* (1433b31-33).
170. Særligt det sidste underafsnit, der vender tilbage til *ἡ προτροπή* har givet kommentatorer og udgivere panderynker. Fuhrmann (1966) sætter obeli om *ἐν μὲν ταῖς προτροπαῖς...ὑπάρχοντας* (1440a25-29). Chiron (2002b) beholder trods sine mange betænkeligheder teksten med begrundelsen: ‘...le texte tel qu’il est, n’est pas incompréhensible même si, il faut le reconnaître, il pose maints problèmes...’.
171. Afsnittet er inddelt i tre. Først en gennemgang af *προτροπή* (1439b15-36); derefter et tilsvarende afsnit om *ἀποτροπή* (1439b36-1440a25); til slut endnu et afsnit om *ἀποτροπή* (1440a26-1440b1), som er meget om-diskuteret, cf. den foregående note.
172. I det første afsnit om *κατηγορικόν* er instruktionen i manipulation af følelser direkte integreret i gennemgangen af *ἐπίλογος/παλιλλογία*: *ἀναλογιστέον ἐν κεφαλαίῳ τὸν λόγον ὅλον, καὶ συντόμως, ἐὰν ἐνδέχεται, πρὸς μὲν τοὺς ἐναντίους ἔχθραν ἢ ὀργὴν ἢ φθόνον τοῖς δικασταῖς ἐμποιητέον, πρὸς δὲ ἡμᾶς φιλίαν ἢ χάριον ἢ ἔλεον* (1443b15-18). I det andet afsnit om *ἀπολογητικόν* kan relationen mellem de to læses ud af forfatterens konkluderende ord: *ἐκ τούτων μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐπιλόγοις εὐμενῶς μὲν αὐτούς, κακῶς δὲ τοὺς ἐναντίους διαθήσομεν* (1445a26-27).
173. Forfatteren nævner tre gange prooimiet (*φροοιμαζόμενοι, ἐν τῷ προοιμίῳ, προοιμιάζεσθαι*, 1439b37-1440a7) i forbindelse med sin gennemgang af *ἀποτροπή*, før han i samme underafsnit går videre med ordene *μετὰ δὲ τὰ προοιμία* (1440a7-8). Der er altså ingen henvisninger til talens afsluttende del (*ἐπίλογος/παλιλλογία*), men derimod til indledningen og det, som følger derefter, hvilket sandsynligvis skal identificeres med *βεβαίωσις*.

Fremstillingsformen i det andet kapitel (1440b5-1441b29) af 3. del er den samme som i det foregående kapitel. τὸ ἐγκωμιαστικόν og τὸ κακολογικόν¹⁷⁴ gennemgås med udgangspunkt i talens dele og de strategiske overvejelser og instruktioner, som knytter sig hertil. Kapitlet består af en generel indledning og to afsnit. Den generelle indledning (1440b5-13) indeholder nogle meget kortfattede instruktioner i kompositionen (τάξις) af en tale af denne type. Disse instruktioners meget kortfattede natur skyldes, at forfatteren flere gange simpelthen henviser til det, som er blevet sagt i det foregående kapitel.¹⁷⁵ Efter denne korte indledning følger første afsnit om τὸ ἐγκωμιαστικόν (1440b13-1441b13). Dette afsnit indledes af en meget omdiskuteret passage:

Μετὰ δὲ τὸ προοίμιον δεῖ διελόμενον τὰ ἔξω τῆς ἀρετῆς ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρετῇ ὄντα ποιεῖν οὕτως· τὰ μὲν οὖν ἔξω τῆς ἀρετῆς εἰς εὐγένειαν καὶ ῥώμην καὶ κάλλος καὶ πλοῦτον, τὴν δ' ἀρετὴν εἰς σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν καὶ ἐπιτηδεύματα ἔνδοξα. Τούτων δὲ τὰ μὲν τῆς ἀρετῆς δικαίως ἐγκωμιάζεται, τὰ δ' ἔξω κλέπεται· τοὺς γὰρ ἰσχυροὺς καὶ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς πλουσίους οὐκ ἐπαινεῖν, ἀλλὰ μακαρίζειν προσήκει (1440b15-23).

Man har i mange år diskuteret, om denne passage er ægte, og hvad den betyder. Ægtheden er især blevet draget i tvivl pga. en del iøjnefaldende ligheder med Aristoteles *Retorik*. Buchheit og senest Chiron har dog vist, at disse ligheder først og fremmest er leksikalske og ikke doktrinære, og at passagen bl.a. derfor sandsynligvis ikke er en interpolation.¹⁷⁶ Blandt fortolkere synes der at være to forskellige opfattelser af passagens indhold: 1) Inddelingen i τὰ ἔξω τῆς ἀρετῆς og τὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρετῇ skal foretages i selve talen som en overgang fra προοίμιον til γενεαλογία. 2) Taleren bør foretage denne inddeling inden selve talen.¹⁷⁷ Chiron hælder til den anden mulighed, men er ikke sikker.¹⁷⁸ Buchheit, der som den første gjorde opmærksom på den anden mulighed, er derimod – med rette, tror jeg – ikke i tvivl: ‘Es handelt

174. Forfatteren anvender ψόγος og τὸ ψεκτικόν i 1. og 2. del, mens han bruger κακολογία og τὸ κακολογικόν i 3. del. Patillon (1997), p. 122, bemærker selvfølgelig denne forskel og bruger den som støtte for sin påstand om ‘une rupture dans le vocabulaire’. Man må anerkende, at der er en forskel (dog kun i anvendelsen af substantiver; både verbet ψέγω (1440b11-12) og κακολογέω (1441a11) optræder i 3. del), men i mine øjne har det ikke den store betydning. Betegnelsen dækker præcis det samme som i 1. og 2. del, og ændringen af betegnelsen er således et overfladefænomen sammenlignet med de ligheder i den dybereliggende struktur, som kan påvises: Fx den slående lighed mellem 1441a24-27 og 1426a3-7, som vi vender tilbage til senere i kapitlet.

175. ὥσπερ ἐν τοῖς προτρεπτικοῖς (1440b8); ἐπὶ τὸ προσέχειν δὲ παρακαλήσομεν ἕκ τε τῶν ἄλλων τῶν ἐν ταῖς δημηγορίαις εἰρημένων καὶ... (1440b8-10); τάξομεν δὲ πρῶτον τὰ προοίμια τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ ἐπὶ τῶν προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν (1440c13-15).

176. Buchheit (1960), p. 229-230. Chiron (2002b), note 592, for en grundig diskussion af hele passagen.

177. Begge opfattelser er diskuteret hos Chiron (2002b), note 592.

178. Chiron (2002b), note 592: ‘Pour ce qui nous concerne, d'accord pour l'essentiel avec Buchheit, et notamment sur l'authenticité, nous ne pensons pas qu'on doive éliminer l'hypothèse d'une division explicite.’

sich um einen Vorgang, der sich im Denken des Redners vollziehen soll, um eine Überlegung und Sondierung der einzelnen Güter der ἔξω τῆς ἀρετῆς und der ἐν τῇ ἀρετῇ.¹⁷⁹ Men udover at være en opfordring til og instruktion i en forudgående analyse, før selve talen holdes, er passagen også en slags disposition for resten af dette afsnit. Det første underafsnit (1440b23-1441a14) beskæftiger sig alene med slægtshistorien (γενεαλογία) hos den person, der prises. Målet med denne slægtshistorie er at sætte personen, som prises, i det allergunstigste lys i forhold til hans forfædre, dvs. demonstrere personens εὐγένεια. Lige forinden har forfatteren vist, at denne del af personens identitet hører til τὰ ἔξω τῆς ἀρετῆς ἀγαθά. I modsætning hertil behandler det andet underafsnit (1441a14-1441b13) τὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρετῇ ὄντα. Her viser forfatteren, hvordan man kan belyse personens gode egenskaber ved at beskrive personens forskellige faser i livet: først barndommen (1441a16-20), så ungdomsårene (1441a20-1441b1) og til sidst manddomsårene (1441b1-11). Det er tydeligt, at man ifølge forfatteren bør lægge særlig vægt på de sidste to faser: τοὺς γὰρ παῖδας οὐχ οὕτω δι' αὐτοὺς ὡς διὰ τοὺς ἐφεστῶτας οἴονται κοσμίους εἶναι καὶ σώφρονας (1441a16-18). Denne bemærkning illustrerer udmærket modsætningen til det foregående underafsnit, hvor det alene handlede om personens slægt, dvs. noget han ikke selv havde indflydelse på. Her handler det derimod om, hvad personen selv har udrettet (ἃ διεπράξατο ὁ ὑφ' ἡμῶν ἐγκωμιαζόμενος ἀνὴρ, 1441b3), og om han besidder δικαιοσύνη (1441b4), σοφία (1441b5) og ἀνδρεία (1441b7). Netop de tre egenskaber, som forfatteren i sin indledende gennemgang nævnte som karakteristiske for τὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρετῇ ὄντα. Efter disse to dele bør man slutte af på følgende vis: παλιλλογήσαντες ἐν κεφαλαίῳ τὰ προειρημένα ἐπὶ τελευτῇ ἤτοι γνώμην ἢ ἐνθύμημα παντὶ τῷ λόγῳ ἐπιθήσομεν (1441b9-11).

Det andet afsnit og sidste afsnit (1441b13-29) i det andet kapitel behandler den anden εἶδος i parret: τὸ ἐγκωμιαστικόν-τὸ κακολογικόν. Afsnittet støtter sig til det foregående (τὸν αὐτὸν τρόπον...συστήσομεν, 1441b13-15). Dette er nok en af grundene til, at afsnittet er relativt kort og ikke beskæftiger sig med talens forskellige dele. Derimod giver forfatteren en del råd til, hvordan man kan fremføre sin κακολογία mest effektivt: 1) Man skal ikke håne eller spotte personen, men gennemgå hans liv og foregive objektivitet: μάλλον γὰρ οἱ λόγοι τῶν σκωμμάτων καὶ τοὺς ἀκούοντας πείθουσι καὶ τοὺς κακολογουμένους λυποῦσιν (1441b16-18); 2) Man bør undgå at bruge skændige ord om de skændige gerninger ἵνα μὴ διαβάλλῃς τὸ ἦθος (1441b21), dvs. taleren risikerer at ødelægge billedet af sig selv ved at bruge skændige ord om de skændige gerninger, som man anklager modstanderen for at have begået; 3) Man bør altid gøre modstanderen til grin på baggrund af de ting, han anser for højtidelige og alvorlige

179. Buchheit (1960), p. 224.

(καταγελᾶν τοῦ ἐναντίου ἐφ' οἷς σεμνύεται, 1441b24-25), men derudover bør man være opmærksom på, om situationen finder sted privat (*ιδίᾳ*) eller offentligt (*ἐν τοῖς ὄχλοις*). Afsnittet slutter med endnu en henvisning til det foregående afsnit, denne gang vedrørende *αὔξειν καὶ ταπεινοῦν*. Denne henvisning bekræfter bare, at forfatteren netop havde begrebsparret fra 1. og 2. del (*αὔξησης-ταπεινώσις*) i tankerne i det foregående, selvom han ikke anvendte ordene *ταπεινώσις* og *ταπεινοῦν*.

Grundstrukturen og indholdet i tredje kapitel (1441b30-1445a29) minder meget om første kapitel. Kapitlet er inddelt i to afsnit, der hver er inddelt i et antal underafsnit svarende til talens dele. Derudover har forfatteren som afslutning på hvert afsnit vedføjet en afsluttende diskussion af, hvordan man vækker de rette følelser hos tilhørerne. I modsætning til behandlingen af følelserne i første kapitel er diskussionen her i tredje kapitel tilsyneladende alene møntet på talens afsluttende del. Det første afsnit (1441b32-1443b21) består af følgende underafsnit: 1) *προοίμιον* (1441b32-1442b32), 2) *βεβαίωσις* (1442b32-1443a5), *προκατάληψις* (1443a5-1443b14), 5) *ἐπίλογος* og herunder en diskussion af brugen af appel til dommernes følelser (1443b14-21).

Det første underafsnit om *προοίμιον* minder utroligt meget om det tilsvarende underafsnit i første kapitel. Hovedtemaerne er også her *εὐμένεια* og *διαβολή*, og en tilsvarende typologi over de forskellige former for *διαβολή* opstilles. Først (1442a6-21) behandles kort situationen, hvor tilhørernes opfattelse af taleren er neutral (*τοὺς μὲν γὰρ μήτε εὖ μήτε κακῶς διακειμένους*, 1442a7-8). Derefter (1442a21-1442b27) følger den situation, hvor taleren befinder sig i en ufordelagtig udgangsposition hos tilhørerne (*τῷ διαβεβλημένῳ*, 1442a21). Af indlysende årsager kræver denne situation ligesom i første kapitel den grundigste gennemgang. Typologiens struktur er den samme som i første kapitel bortset fra, at forfatteren her ikke nævner talens form (*λόγος αὐτός*) som en mulig årsag til *διαβολή*.¹⁸⁰ Efter denne typologi over årsagerne til *διαβολή* følger underafsnittets sidste del (1442b2-27), om *πῶς οὖν τὰς διαβολὰς τὰς προειρημένας ἀπολύσομεν* (1442b2-3). Strategierne er her inddelt efter årsagerne, som blev nævnt i typologien.¹⁸¹ Underafsnittet afsluttes med nogle bemærkninger (1442b27-32) om kompositionen (*τάξις*) af prooimiet.

Det andet underafsnit (1442b32-1443a5) om *βεβαίωσις* er struktureret på præcis samme måde, som det tilsvarende underafsnit i første kapitel. Forfatteren arbejder grundlæggende med to typer *βεβαίωσις*: 1) Hvis fremstillingen af sagens forløb modsiges af modparten (*ἄν*

180. Hvornår?: *ἐκ τοῦ παροικομένου χρόνου* (1442a21-23; kortheden skyldes sandsynligvis en lakune) eller *ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου* (1442a23-1442b2). Hvorfor?: Under *ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου* har forfatteren inddelt årsagerne i to: taleren selv (1442a24-38) eller sagens karakter (1442a38-1442b2).

181. *περὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν*: 1442b9-21; *περὶ τὸ πρᾶγμα*: 1442b21-27.

μὲν ἀντιλέγεται τὰ πράγματα ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων), skal man anvende de ‘almindelige *πίστεις*’, som blev gennemgået i første afsnit (1428a25-1431b7) af 2. dels første kapitel; 2) Hvis modparten accepterer fremstillingen af sagens forløb, bør man fremhæve sin påstands retfærdighed eller gavnlighed ved at anvende den første fællestype fra 1. del (ἐκ τῶν δικαίων καὶ ἐκ τῶν συμφερόντων καὶ ἐκ τῶν τούτοις ἀκολούθων, 1442b32-33). Det korte afsnit er i overensstemmelse med denne indledende skelnen, inddelt i to korte underafsnit (1442b35-1443a3; 1443a3-5), der uddyber henholdsvis punkt 1) og 2).

Det tredje underafsnit (1443a5-1443b14) om *προκατάληψις* fortsætter i samme spor som det foregående underafsnit. Hvis modparten vil benægte fremstillingen af sagens forløb (ἐὰν μὲν οὖν ἐξαρνῶνται τὸ πρᾶγμα), bør man foregribe denne benægtelse og betone de *πίστεις*, som man har anvendt (1443a7-10). Resten af underafsnittet (1443a10-1443b12) beskæftiger sig med de forskellige mulige scenarier, der kan opstå, når modparten medgiver fremstillingen af sagens forløb, men vil påvise, at gerningen var både retfærdig og i overensstemmelse med de skrevne love. Her må man tage forskellige strategier i brug alt efter den konkrete situation: 1. (= 1442b11-15) Man bør først og fremmest demonstrere, at de love, som man selv henviser til, er retfærdige og gavnlige for bystaten, og at mange har den samme opfattelse; 2. (= 1443a15-20) Hvis det ikke kan lade sig gøre, må man minde dommerne om, at de ikke stemmer om en lov, men om et bestemt sagsforhold (οὐχ ὑπὲρ τοῦ νόμου ἀλλὰ τοῦ πρᾶγματος δικάζουσιν); 3. (= 1443a20-31) Hvis den anklagedes gerning ser ud til at være lovlig, men kun ifølge en skændig lov, bør man omvendt gøre opmærksom på, at man gavner bystaten ved at gøre de ringe love ugyldige (τοὺς δὲ φαύλους νόμους ἀκύρους ποιεῖν εὐεργετεῖν τὴν πόλιν ἐστίν, 1443a28); 4. (= 1443a31-37) Hvis man i stedet har at gøre med tvetydige love (ἀμφίβολοι νόμοι), må man vise, at ens egen fortolkning af loven stemmer overens med, hvad lovgiveren havde i tankerne. Afslutningsvis (1443a41-1443b12) giver forfatteren nogle eksempler på den type argumenter, man kan anvende, hvis modparten tilstår alt, men beder om dommernes forståelse og tilgivelse (*συγγνώμη*). Det første afsnit afsluttes med et meget kort underafsnit (1443b14-21) om *ἐπίλογος* og med henvisninger til, hvor i teksten forfatteren gennemgår, hvordan man vækker dommernes følelser.¹⁸²

Det andet afsnit (1443b21-1445a29) om τὸ ἀπολογητικόν falder i fire underafsnit: 1) *προοίμιον* og *βεβαίωσις* (1443b23-1444a16), 2) *προκατάληψις* *λύειν* (1444a16-1444b7), 3) *ἐρωτήσεις* og *ἀποκρίσεις* (1444b7-20), 4) *παλιλλογία* og herunder strategier til følelsesmanipulation (1444b20-1445a29). Det første underafsnit berører *προοίμιον*-delen så kortfattet som muligt: τὸ μὲν προοίμιον ὁμοιοτρόπως τῷ κατηγοροῦντι συστήσομεν (1443b23-24). Gen-

182. ὅθεν δὲ ταῦτα (sic de forskellige følelser) γίνεται, ἐν τῷ δημηγορικῷ καὶ ἐπὶ τῶν προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν εἰρήκαμεν καὶ ἐν τῷ ἀπολογητικῷ εἶδει πάλιν ἐπὶ τελευτῆς διέξιμεν (1443b18-21).

nemgangen af *βεβαίωσις*-delen, som udgør resten af underafsnittet, er struktureret på samme måde som det tilsvarende underafsnit i gennemgangen af *τὸ κατηγορικόν*. Først gennemgås muligheden for at benægte fremstillingen af sagens forløb (1443b24-1444a5). Her må man både forsøge at underminere de *ἐπίθετοι πίστεις* (1443b27-33) og de almindelige *πίστεις* (1443b33-1444a5), som modparten har benyttet sig af. Derefter (1444a5-16) gennemgår forfatteren, hvad man kan gøre, hvis man ikke kan benægte modpartens anklage. Mere præcist gives der eksempler på, hvordan man kan forsøge at opnå forståelse og tilgivelse fra dommerne for sin lovovertrædelse. Ikke overraskende er disse eksempler netop dem, som forfatteren selv har givet modargumenter mod i det foregående afsnit (1443a41-1443b14). I det følgende underafsnit om at *προκαταλήψεις λύειν* forsyner forfatteren os med strategier, hvis modparten forsøger at sætte os i et dårligt lys med tre typiske “anklager”: 1) Hvis de siger, at man holder skrevne taler (1444a21-28); 2) Hvis de siger, at man øver sig i at holde taler (1444a28-34); 3) Hvis de siger, at man er medtaler mhp. en belønning (1444a34-1444b2).¹⁸³ Forfatteren tilføjer, at man bør forsvare sig på en lignende måde, hvis man “anklages” for at lære andre at føre en retssag eller skriver retstaler for andre.¹⁸⁴ Det efterfølgende underafsnit om *ἐρωτήσεις* og *ἀποκρίσεις* adskiller sig fra de andre underafsnit ved, at der ikke er en tilsvarende del i det foregående afsnit.¹⁸⁵ Forfatteren skelner mellem to typer svar: *ὁμολογία* og *ἄρνησις*. Strategien ved den første type (1444b10-16) er at indrømme handlingen, men at tilføje, at det skete i nødværge. Ved brug af den anden type (1444b16-19) benægter man at være ansvarlig for gerningen, eftersom loven foreskrev denne type handling.¹⁸⁶ Det karakteristiske ved den sidste type er vel, at man meget bekvemt ikke skelner mellem ret og pligt. Det fjerde underafsnit om *παλιλλογία* udmærker sig ved at bruge uforholdsmæssig megen plads (1444b22-29) på at omtale delens anvendelsesmuligheder i de forskellige *εἶδη* i stedet for at sige noget interessant om delens særlige karakter i forvarstalen. Forfatteren peger dog på én vigtig ting, som adskiller *κατηγορία* og *ἀπολογία* (og *προτροπή* og *ἀποτροπή*) fra *ἐγκώμια* og *κακολογίαι*, nemlig at *παλιλλογία* udover at sammenfatte talen også skal *πρὸς ἡμᾶς τοὺς κριτὰς εὖ διαθεῖναι καὶ πρὸς τοὺς ἐναντίους κακῶς* (1444b28-29). Forfatteren signalerer i den første linie af den følgende passage, at det er dette

183. *ἐὰν δὲ διαβάλλωσιν ἡμᾶς ὡς γεγραμμένους λόγους λέγομεν ἢ λέγειν μελετῶμεν ἢ ὡς ἐπὶ μισθῷ τινι συνηγοροῦμεν* (1444a18-20). I kontekstualiseringens kapitler vender jeg tilbage til denne passage.

184. *Τῷ αὐτῷ δὲ τρόπῳ καὶ εἰάν τις ἡμᾶς δικάζεσθαι τινὰς λέγειν διδάσκειν ἢ λόγους δικανικούς συγγράφειν* (1444b3-4).

185. I kilderne er der ellers rigelige eksempler på en anklagers forhør af modstanderen, fx Lysias XII, 12 og XXII, 5. Et eksempel på en forsvarers forhør er Sokrates' lange forhør af Meletos i Platons *Apologi* 24c ff.

186. Et godt eksempel på denne strategi, der dog ikke indgår som svar, men som indlagt direkte tale, kendes fra Lysias I, 26. Umiddelbart før drabet skulle den anklagede angiveligt have sagt til Eratosthenes: *οὐκ ἐγὼ σε ἀποκτενῶ, ἀλλ' ὁ τῆς πόλεως νόμος, ὃν σὺ παραβαίνων περὶ ἐλάττους τῶν ἡδονῶν ἐποιήσω...*

træk ved den afsluttende del, som han vil uddybe: *εὖ δὲ διαθήσομεν ἡμᾶς καὶ τοὺς ἐναυτίους κακῶς...* (1444b36). Den første del (1444b36-1445a12) af passagen giver råd til, hvordan man kan opnå medlidenhed fra publikum og således blive vellidt. I den anden del (144512-26) af passagen viser forfatteren med de samme råd – nu med omvendt fortegn –, hvordan man får sat modparten i et dårligt lys og vækker en følelse af *φθόνος* over for ham blandt tilhørerne.

Det fjerde kapitel om *τὸ ἐξέταστικὸν εἶδος* (1445a30-1445b22) er ligesom i 1. del det suverænt korteste af de fire. Kapitlet består af en kort indledning (1445a30-35) og tre afsnit om de tre dele, som indgår i kompositionen af en tale af denne *εἶδος*: *προοίμιον* (1445a35-1445b6), *ἐξέτασις* (1445b6-20) og *παλιλλογία* (1445b20-22). Indledningsvis gentager forfatteren – nærmest ordret – sine iagttagelser fra 1. del: *τὸ δ' ἐξέταστικὸν εἶδος αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐ πολλάκις συνίσταται, τοῖς δὲ ἄλλοις εἴδεσι μίγνυται καὶ μάλιστα πρὸς τὰς ἀντιλογίας χρήσιμόν ἐστιν* (1445a30-32).¹⁸⁷ Forfatterens behandling af prooimiet bygger eksplicit videre på en del af stoffet fra 3. del om *διαβολή* og *προφάσεις*. Formålet med prooimiet er det samme for *ὁ διαβεβλημένος* og *ὁ ἐξετάζων*, nemlig at fremføre et motiv eller påskud (*πρόφασις*), som i det ene tilfælde skal fjerne ens *διαβολή* og i det andet tilfælde begrunde den følgende fremgangsmåde (selve *ἐξέτασις*-processen).¹⁸⁸ Forfatteren giver kort nogle eksempler på, hvordan sådanne *προφάσεις* kan tage sig ud alt efter, om man befinder sig i en politisk forsamling (*ἐν τοῖς πολιτικοῖς συλλόγοις*) eller i en privat (*ἐν τοῖς ἰδίοις*) eller anden offentlig sammenhæng (*ἐν τοῖς δημοσίοις*). Derefter følger nogle instruktioner i, hvordan man griber selve *ἐξέτασις*-processen an. Da Patillons argument for 'une rupture dans la doctrine' er baseret på en sammenligning af denne passage med kap. 5 i 1. del, lader vi denne del af kapitlet ligge til den efterfølgende diskussion. Vi kan dog lige notere os, at forfatterens tilføjede bemærkninger om, hvilken *ἦθος* taleren bør udstråle, og hvilke fordele, der kan være forbundet hermed, er stærkt forbundne med de tanker, som han fremførte i afsnittet om *τὸ κακολογικόν*.¹⁸⁹ Kapitlet afsluttes med en instruktion i, hvordan man betoner vigtigheden af sine påstande (*ἀνξήσης αὐτά*) og et par linier om *παλιλλογία*, der ikke tilføjer noget nyt.

187. Cf. den følgende sætning fra *Rh.Al.*s indledning: *εἶδη δὲ τούτων ἑπτὰ, προτρεπτικόν, ἀποτρεπτικόν, ἐγκωμιαστικόν, ψεκτικόν, κατηγορικόν, ἀπολογητικόν καὶ ἐξέταστικόν, ἢ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἢ πρὸς ἄλλο* (1421b8-11). Og 1. del's afsluttende bemærkninger om anvendelsen af de syv *εἶδη*, der bl.a. indeholder formuleringen: *ἀπάντων δὲ τῶν εἰδῶν ἤδη διηρημένων δεῖ καὶ χωρὶς τούτων ἐκάστω, ὅταν ἀρμόττη, χρῆσθαι καὶ κοινῇ, συμμίγνυντα τὰς δυνάμεις αὐτῶν* (1427b30-32). Vedrørende betydningen af *ἀντιλογίας*, se Chiron (2002b), note 718.

188. Cf. 1437b37-40: *ἐὰν δὲ διαβολή τις ᾗ τῶν προειρημένων περὶ ἡμᾶς, προκαταλαμβάνοντες τοὺς ἀκροατὰς καὶ περὶ τῶν διαβολῶν τὰς ἀπολογίας καὶ τὰς προφάσεις συμτόμως ἐνεγκόντες, οὕτω προθήσομεν...*

189. Sammenlign *δεῖ δὲ πικρῶ τῷ ᾗθει μὴ ἐξετάζειν, ἀλλὰ πραεῖ· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον οἱ λόγοι γινόμενοι πιθανώτεροι φανήσονται τοῖς ἀκούουσιν, οἱ δὲ λέγοντες αὐτοὺς ἥκιστα διαβαλοῦσιν* (1445b16-19) med *δεῖ δὲ μὴ σκώπτειν ὃν ἂν κακολογῶμεν, ἀλλὰ διεξιέναι τὸν βίον αὐτοῦ· μᾶλλον γὰρ οἱ λόγοι τῶν σκωμμάτων καὶ τοὺς ἀκούοντας πείθουσι καὶ τοὺς κακολογουμένους λυποῦσιν* (1441b15-18).

I en vis forstand afsluttes 3. del her med forfatterens tørre, men meget rammende konklusion: τὰ μὲν οὖν εἶδη πάντα τούτου τὸν τρόπον τάττοντες ἐντέχνως αὐτοῖς χρῆσόμεθα (1445b22-23). Sætningen rummer de tre centrale interesser, som forfatteren udtrykte i begyndelsen af 3. del: Anvendelsen (χρησις) af de forskellige εἶδη mhp. komposition (τάξις).¹⁹⁰ Den overleverede tekst indeholder imidlertid to kapitler mere. Det første kapitel (1445b24-1446a35) kan meget vel være ægte, mens samtlige udgivere har dømt det andet kapitel (1446a35-1447b7) uægte.¹⁹¹ Det ægte kapitel kan ses som en slags appendix til 1., 2. og 3. del som helhed. Man bør dog mærke sig, at selve doktrinen om forholdet mellem λόγος og βίος netop bygger på en korrespondens mellem talens og livets dele, deres τάξις. Så man kan med en vis ret se kapitlet som tættest knyttet til 3. del. Da vi vender tilbage til dette usædvanlige kapitel eller appendix i kontekstualiseringen af *Rh.Al.*, vil jeg her begrænse mig til at give en oversigt over dets struktur.

Kapitlet består af en generel indledning og fire afsnit. Indledningen (1445b24-34) berører en del af det pædagogiske tankestof, som forfatteren har omtalt tidligere.¹⁹² Det nye her er den konkrete analogi mellem λόγος og βίος: χρῆ δὲ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι μὴ μόνον περὶ τοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν βίον τὸν αὐτοῦ, διακοσμοῦντα ταῖς ιδέαις ταῖς εἰρημέναις (1445b29-32). De følgende fire afsnit giver eksempler på, hvordan man kan overføre bestemte strategier og principper hentet fra talens forskellige dele til sin livsførelse. I det første afsnit (1445b34-1446a7) viser forfatteren, hvordan man kan overføre prooimiets funktioner (særligt *benevoli-* og *attenti-*funktionerne) til sit eget liv. Dertil kommer nogle råd til personens livsførelse, der er meget beslægtet med instruktionerne i gennemgangen af τὸ ἐξεταστικόν – blot nu med omvendt fortegn.¹⁹³ Det andet afsnit (1446a8-15) viser kort, hvordan man kan sørge for, at ens handlinger lever op til de samme kriterier som talens

190. Cf. sætningen, som danner overgang fra 2. til 3. del: Ὡς δ' ἐπὶ τοῖς εἵδεσι χρῆ τάττειν τοὺς λόγους σωματοειδῶς, τίσι τε πρώτοις τῶν μερῶν χρῆσθαι καὶ πῶς τούτοις αὐτοῖς, ταῦτα πάλιν δηλώσω.

191. Rackham (1937), Fuhrmann (1966) og Chiron (2002b) er alle enige om at anse det første kapitel for ægte og afvise det andet som en senere læsers noter, særligt til 1. del.

192. Fx idéen om, at målet med videnstilegnelsen og træningen er at kunne finde de rette ord og argumenter på stedet, dvs. improvisere: δεῖ...συνεθίζειν αὐτοὺς τούτοις ἅπασιν [sic λόγοις] ἐξ ἑτοίμου χρῆσθαι (1445b26); cf. (fra 1. del) ἂν γὰρ τούτων ἕκαστα σαφῶς ἐπιστῶμεθα, τοὺς μὲν ἰδίους λόγους αὐτὰ τὰ πράγματα καθ' ἑκάστην ἡμῖν συμβουλίαν παραδώσει...(1423a15-17) og (fra 2. del) ὥστε τὰς κοινὰς δυνάμεις ἀπάντων τῶν εἰδῶν καὶ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς χρήσεις αὐτῶν ἐκ τῶν προειρημένων εἰδότες, ἂν ἐθίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ γυμνάσωμεν ἀναλαμβάνειν αὐτὰς κατὰ τὰ προγυμνάσματα, [καὶ] πολλὴν εὐπορίαν καὶ γράφοντες καὶ λέγοντες ἐξ αὐτῶν ἔξομεν (1436a22-27). Forholdet mellem skrift og tale vender vi tilbage til i det kontekstualiserende kapitel.

193. Sammenlign Εὐμενῆ μὲν οὖν τὰ περὶ σεαυτὸν ποιήσεις, ἐὰν οἷς ὁμολογῆς ἐμμένης καὶ διαφυλάττης φίλους τοὺς αὐτοὺς διὰ παντὸς τοῦ βίου καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων φαίνη μὴ μεθιστάμενος, ἀλλ' αἰεὶ τοῖς αὐτοῖς χρώμενος (1445b38-1446a2) med (fra 1. del kap. 5) σκοπεῖν ἐν τῷ παροισχυμένῳ χρόνῳ, εἴ τῳ πρῶτόν τις φίλος γενόμενος πάλιν ἐχθρὸς ἐγένετο καὶ πάλιν φίλος τῷ αὐτῷ τούτῳ...(1427b17-19).

διήγησις, nemlig hurtighed, klarhed og troværdighed.¹⁹⁴ Det tredje afsnit forsøger at vise, hvordan anvendelsen af *πίστεις* kan overføres til beslutninger og valg i livet. Forfatteren foretager en generel skelnen mellem de situationer, som man har en viden om, og de situationer, hvor man må sætte sin lid til, hvad der plejer at ske (*κατὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβαίνον*), dvs. hvad der er sandsynligt. Det står imidlertid ikke helt klart, hvordan forfatteren forestiller sig, at funktionen af disse *πίστεις* kan overføres til mere konkrete situationer eller valg. Det fjerde og sidste afsnit (1446a25-32) behandler epilogen. Forfatteren fæster særligt sin opmærksomhed ved én egenskab ved en god epilog. Først og fremmest skal man sørge for, at det man siger (*περὶ τῶν λελεγμένων*) bliver husket (*μνημονικοὺς ποιήσομεν*). For når en tilsvarende situation opstår, kan man minde folk om, hvad man sagde og gjorde sidst, og således vinde troværdighed.¹⁹⁵ Forfatteren konkluderer kort dette appendix og hele sit værk med ordene:

Καὶ τοῦτου μὲν τὸν τρόπον χρῆ τὰ κατὰ τὸν βίον παρασκευάζειν, ἐκ δὲ τῆς προτέρας συντάξεως περὶ τοὺς λόγους γυμνάζεσθαι (1446a33-35).

Patillon har som nævnt i indledningen til dette kapitel argumenteret for, at den overleverede tekst, som vi i dag kalder *Rh.Al.*, i virkeligheden består af to tekster, skrevet af to forskellige forfattere, der tilhører to forskellige traditioner. Patillon anfører som sin begrundelse, at der mellem kap. 1-28 og kap. 29-37 er ‘une rupture dans la doctrine, dans la méthode et dans le vocabulaire’.¹⁹⁶ Jeg vil i det følgende forsøge at vise, hvorfor jeg ikke anser Patillons fortolkning for holdbar.

Det første punkt på Patillons dagsorden er at demonstrere ‘une rupture dans la doctrine’. Her sammenligner han fremstillingerne af *τὸ ἐξεταστικόν* i 1. del (kap. 5) og 3. del (kap. 37). Udgangspunktet for Patillon er, at begge fremstillinger bygger på en fælles kilde. Eksistensen af en sådan kilde skal for det første forklare de mange leksikalske overensstemmelser i de to fremstillinger.¹⁹⁷ Den skal for det andet forklare, at der også er ‘certaines rencontres sur le fond. Par exemple d’assimiler les revirements dans la conduite, ici à une perversion, là à une

194. Adjektivet, som benyttes til at beskrive det første kriterium, er her *ταχέως*, mens adjektiverne anvendt tidligere har været *σύντομος* og *βραχύς*, cf. fx 1438a19ff. Denne forskel synes ikke at skyldes andet end forsøget på tilpasning. En handling beskrives mere naturligt som ‘hurtig’ end som ‘sammenfattet’ eller ‘kort’.

195. Denne strategi leder tankerne hen på den lidt usædvanlige *ἐπίθετος πίστις*, nemlig *ἡ δόξα τοῦ λέγοντος* (cf. 1431b9-19). I *Rh.Al.* anvendes denne betegnelse om den overbevisende kraft, der kan ligge i, at taleren ytrer sin personlige vurdering. Her er det klart, at talerens tidligere gerninger og udtalelser bærer en stor del af troværdigheden.

196. Patillon (1997), p. 119.

197. Patillon (1997), p. 120: ‘L’origine de la théorie est la même dans les deux passages, comme le montrent certaines rencontres des mots: *ἐναντιοῦσθαι* (1427b14, 1445b10), bien entendu, mais aussi *τὰ ἔνδοξα ἐπιτηδεύματα* (27b28, 45b14), voire *σκοπεῖν* (27b17, 45b11) et aussi certaines rencontres sur le fond.’

malhonnêteté et à une inconvenance.¹⁹⁸ Oven på denne fremførelse af indicier, der alle peger på en både leksikalsk og doktrinær overensstemmelse mellem kap. 5 og kap. 37, må man forvente, at Patillon har meget tungtvejende grunde til at antage, at de to tekster ikke bare er skrevet af den samme person, men i stedet skal henføres til en fælles kilde. En kilde, vel at mærke, som vi aldrig nogensinde har set skyggen af.

Patillon præsenterer to grunde til at antage, at en sådan kilde nødvendigvis må have eksisteret. Den første af disse to er imidlertid ikke af doktrinær, men alene af leksikalsk art: Patillon noterer, at de tre gennemgående ord i kap. 5 (*ὁ λόγος, αἱ πράξεις, αἱ προαιρέσεις*) til betegne de tre forskellige 'undersøgelsesområder' ikke optræder i kap. 37. I stedet beskrives 'undersøgelsesområderne' således i kap. 37: *ἐφεξῆς ἕκαστου προτιθέμενοι τῶν ῥηθέντων ἢ πραχθέντων ἢ διανοηθέντων ἐξετάσομεν* (1445b7-8). Patillon ser ud til at være klar over, at denne forskel i ordvalg, der i forhold til ét af de tre områder alene er et spørgsmål om ordklasse (*πρᾶξις, πράττω*), på ingen måde kan beløbe sig til 'une rupture dans la doctrine'.¹⁹⁹ Indtil videre har Patillon ikke opnået andet end at vise, at forfatteren har beskrevet, hvad der synes at være den fuldstændig samme doktrin, på lidt forskellige måder.

Vi kommer nu til den anden og sidste grund til, at det ifølge Patillon ikke er muligt at opretholde den indtil videre meget tiltalende hypotese om en fælles forfatter til kap. 5 og kap. 37. Med henvisning til det første punkt af leksikalsk art lyder argumentet for 'une rupture dans la doctrine' som følger:

'Le choix de la forme verbale...n'est pas indifférent, car la théorie du chap. 37 n'envisage que l'examen du passé. La théorie du chap. 5...insiste au contraire essentiellement dans le premier thème sur la contradiction dans le temps et sur sa projection dans l'avenir.'²⁰⁰

Ifølge Patillon er der altså et doktrinært brud mellem kap. 5 og kap. 37, idet kap. 5 i sin fremstilling af *τὸ ἐξεταστικόν* inddrager '[la] projection dans l'avenir', mens kap. 37 alene beskæftiger sig med fortidige udtalelser, handlinger og valg. Jeg har to kommentarer hertil: 1) Selv hvis man på dette specifikke punkt kunne tale om 'une rupture dans la doctrine', ville dette 'brud' være af så begrænset omfang, at det ikke på nogen måde kan være tilstrækkeligt til at tilbagevise hypotesen om én forfatter. Der ville i bedste fald være tale om en udeladelse i kap. 37 og ikke om noget væsentligt brud på doktrinært niveau; 2) Patillons fortolkning synes at forudsætte, at det ikke har været indlysende for forfatteren af kap. 37, at formålet med *τὸ*

198. Patillon (1997), p. 120.

199. Patillon (1997), p. 120: 'Il s'agit bien des mêmes objets, mais sous une forme différente. Il n'y a pas loin en effet de *ἡ προαίρεσις* à *τὸ διανοήθην*: qu'on dise "je choisis de faire la guerre" ou "je suis d'avis de faire la guerre", la question est la même.'

200. Patillon (1997), p. 120.

ἐξεταστικόν altid er a) at påpege uoverensstemmelser i den undersøgte persons udtalelser, gerninger eller valg (i fortiden og nutiden) og således b) sandsynliggøre, at personen vil være upålidelig i *fremtiden*. I mine øjne er det indlysende, at b) må være selve formålet med τὸ ἐξεταστικόν. Hvis Patillon imidlertid vil fastholde, at man *kan* forestille sig, at forfatteren til kap. 37 faktisk havde en udgave af τὸ ἐξεταστικόν i tankerne, som af en eller anden grund alene beskæftigede sig med a), vil jeg påpege, at forfatteren til kap. 37 faktisk selv nævner tre sammenhænge, hvor ἐξέτασις finder sted: ἐν τοῖς πολιτικοῖς συλλόγοις...ἐν τοῖς ἰδίοις...ἐν τοῖς δημοσίοις. Selvom de enkelte betegnelser her er meget brede, kan man næppe komme udenom, at forfatteren bl.a. må have haft βουλή og ἐκκλησία i tankerne.²⁰¹ Disse institutioner fokuserer notorisk på beslutninger om fremtiden. Et oplagt eksempel på anvendelsen af ἐξέτασις i denne type af institutioner er dokimasi-processen.²⁰² Dette var en proces, som alle borgere skulle gennemgå, før de kunne påbegynde et embede. Foruden formaliteterne om at-hensk borgerskab, alder og straffeattest kunne den kommende embedsmand blive konfronteret med sine fortidige gerninger, udtalelser og valg.²⁰³ Hvis man var fjendtligt indstillet over for den pågældende person, var formålet med dette forhør at vise, at personen – fx pga. sine fortidige oligarkiske tendenser – var upålidelig og ikke kunne betros det pågældende embede i fremtiden.²⁰⁴ Det må således være indlysende, at selve *meningen* med τὸ ἐξεταστικόν må have været den samme i både kap. 5 og kap. 37, nemlig både a) at påpege uoverensstemmelser i den undersøgte persons udtalelser, gerninger eller valg og således b) sandsynliggøre, at personen vil være tilbøjelig til at skifte position i *fremtiden*. Det turde således være klart, at Patillons påstand om ‘une rupture dans la doctrine’ mellem kap. 1-28 og kap. 29-37 ikke kan opretholdes.

Patillons næste punkt er ‘une rupture dans la méthode’. De vigtigste forskelle på kap. 1-28 og kap. 29-37 er ifølge Patillon, at forfatteren til kap. 1-28 anvender definitioner meget oftere og strukturerer sit stof meget bedre end forfatteren til kap. 29-37. Patillon har udvalgt ‘un bon exemple’ til at illustrere sin overordnede vurdering. Det handler om den sidste del (1444b20-1445a29 = 36.45-51) af afsnittet om τὸ κατηγορικόν, der beskæftiger sig med den

201. Cf. Platons *Gorgias* 452e, hvor Gorgias siger: Τὸ πείθειν ἔγωγ’ οἶόν τ’ εἶναι τοῖς λόγοις καὶ ἐν δικαστηρίῳ δικαστὰς καὶ ἐν βουλευτηρίῳ βουλευτὰς καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκκλησιαστὰς καὶ ἐν ἄλλῳ συλλόγῳ παντί, ὅστις ἂν πολιτικὸς σύλλογος γίγνηται.

202. I Sokrates’ formaning til Lamprokleus om at behandle sin mor ordentligt (Xenophons *Memorabilier* II.2.) indgår begge nøgleord i sætningen: καὶ νῆ Δία εἰάν τις τῶν γονέων τελευτησάντων τοὺς τάφους μὴ κόσμη, καὶ τοῦτο ἐξετάζει ἡ πόλις ἐν ταῖς τῶν ἀρχόντων δοκιμασίαις (II.2.13).

203. Hansen (1999), p. 218-220.

204. Dette var præcis, hvad der skete for Theramenes ifølge Lysias XIII, 10: πεισθέντες δὲ ὑμεῖς εἴλεσθε ἐκείνον πρεσβευτὴν αὐτοκράτορα, ὃν τῷ προτέρῳ ἔτει στρατηγὸν χειροτονηθέντα ἀπεδοκιμάσατε, οὐ νομίζοντες εὖνουν εἶναι τῷ πλήθει τῷ ὑμετέρῳ. Denne opfattelse har efter alt at dømme været forbundet med Theramenes’ medvirken til indsættelsen af De 400 i 411.

afsluttende del af anklagetalen og med, hvordan man her kan appellere til dommernes følelser. Inden vi undersøger sagen nærmere, synes det rimeligt at gøre opmærksom på, at det i kraft af Patillons egen karakteristik af kap. 1-28 i selvsamme artikel er ganske selvmodsigende at antage, at det overhovedet giver mening at tale om én særlig velstruktureret metodisk fremstilling i kap. 1-28. Patillon gentager gennem hele sin artikel, at han anser kap. 1-28 for en *συναγωγή τεχνῶν*,²⁰⁵ dvs. ‘une synthèse à l’aide d’une structure unifiante de diverses théories existants vers 340-330’.²⁰⁶ Denne ‘structure unifiante’ var ifølge Patillon intet mindre end Aristoteles’ *Retorik*, mens kap. 1-28 var Aristoteles’ *Theodekteia*.²⁰⁷ Patillon foregriber eventuel kritik af tilskrivelsen af kap. 1-28 til Aristoteles ved at tilføje:

‘Se demander si on retrouve dans les chap. 1-28 la vigueur de la pensée aristotéli-cienne n’a pas de pertinence, puisque l’auteur d’une *συναγωγή τεχνῶν* n’a pas en principe à intervenir sur le fond.’²⁰⁸

Klarere kan det vist ikke siges. Kap. 1-28 er ifølge Patillon en blanding af diverse tekster, som eksisterede omkring 340-330, og som ikke fremviser nogen (aristotelisk) metodisk stringens, fordi forfatteren i princippet kun klippede og klistrede. Dette viser forhåbentlig i tilstrækkelig grad, at Patillons sammenligning af metoderne i kap. 1-28 og 29-37 er betænkelig, når den vurderes på hans eget grundlag.

Ikke desto mindre må en *proces-unitarisk* tolkning af *Rh.Al.* forholde sig til den angivelige ‘rupture dans la méthode’. Er fremstillingen i 36.45-51 på et metodisk plan forenelig med resten af *Rh.Al.*, og særlig kap. 1-28, eller er der tale om et brud mellem kap. 1-28 og 29-37? Der er unægtelig en stor mængde spekulation involveret her, og vi må derfor træde varsomt. Lad os først se på, hvilke kritikpunkter Patillon fremfører, og hvordan forfatteren til kap. 1-28 efter hans mening ville have fremstillet stoffet. Patillon synes at have to grundlæggende kritikpunkter: 1) Forfatteren bruger ordene *παλιλλογία* og *ἐπίλογος* uden at gøre deres interne forhold klart, fx vha. definitioner;²⁰⁹ 2) Pga. denne uklarhed er det ikke helt klart, om forfatteren mener, at *både παλιλλογία* og en appel til følelserne udgør sidste del af talen.²¹⁰ Heroverfor opstiller Patillon en skematisk oversigt over, hvordan han mener, at forfatteren til kap. 1-28 ville have struktureret kapitlet:

205. Patillon (1997), p. 104, 111, 117 og 123-125.

206. Patillon (1997), p. 124.

207. Patillon (1997), p. 123.

208. Patillon (1997), p. 124, note 43.

209. Patillon (1997), p. 122: ‘...l’exposé de l’auteur 2 est confus et ne permet même pas dire si la notion d’épilogue introduite à la fin inclut aussi la récapitulation.’

210. Patillon (1997), p. 121-122: ‘On a de la peine à démêler que la dernière partie dans la démégorique et le judiciaire se compose de deux éléments, la récapitulation et l’action sur les dispositions des juges.’

péroration [= ἐπίλογος]

A) récapitulation [= παλιλλογία]

B) éveil chez les juges de dispositions

1) favorables à l'orateur

a) exposé des mérites de l'orateur

b) appel à la pitié

2) défavorables à l'adversaire

a) exposé des torts de l'adversaire

b) appel à l'animosité et à la colère.²¹¹

Patillon kritisk synes at bygge på to antagelser, som efter min mening ikke har grundlag i *Rh.Al.* For det første antager han, at forfatteren eller forfatterne skulle have nogen grund til at skelne mellem παλιλλογία og ἐπίλογος (øjensynligt således at ἐπίλογος er betegnelsen for selve den afsluttende del, mens παλιλλογία er underordnet denne), og at de ord derfor ikke bare er to betegnelser for det samme. Hvis man imidlertid kigger nærmere på anvendelsen af de to ord i kap. 1-28 og 29-37, ser man, at den er fuldstændig den samme. Begge ord kan anvendes på to måder: enten 1) om afslutningen på en del af en tale eller 2) om afslutningen på hele talen. I kap. 1-28 er et særligt afsnit afsat til behandlingen af παλιλλογία, og her lyder definitionen:

Παλιλλογία δ' ἐστὶ μὲν σύντομος ἀνάμνησις, δεῖ δ' αὐτῇ χρῆσθαι καὶ περὶ τῶν μερῶν καὶ περὶ τῶν ὅλων λόγων τὰς τελευτάς (1433b29-31).

I kap. 29-37 er der eksempler på begge måder at anvende παλιλλογία på. I gennemgangen af βεβαίωσις i den demegoriske tale anvendes ordet til at betegne afslutningen på en del af talen.²¹² Den anden anvendelse af παλιλλογία finder vi i slutningen af det relativt korte kapitel om τὸ ἐξεταστικόν.²¹³ Det interessante punkt er nu, om det samme gælder for ἐπίλογος, eller om Patillon har ret, når han antager, at det ville være naturligt for forfatteren af kap. 1-28 at anvende ἐπίλογος om den afsluttende del af hele talen (cf. 'péroration') og ikke om afslutningen på hver del af talen. Det følgende uddrag fra kap. 22 er i denne sammenhæng ualmindeligt interessant. Her instruerer forfatteren i, hvordan man kan μέσως λέγειν:

211. Patillon (1997), p. 122. De kantede parenteser er mine tilføjelser.

212. Πάλιν δὲ περὶ τοῦ συμφέροντος ὁμοιοτρόπως τοῖς εἰρημένους ἐπὶ τοῦ δικαίου μειῶν καὶ ἐπὶ τῇ τελευτῇ <τούτου> τοῦ μέρους ἢ παλιλλογίαν ἢ ὀρισμὸν ἐπιτεθεῖς, πάλιν ἕτερον ὃ τι ἂν ὑπάρχη σοι προτίθει (1439a27-30).

213. ὅταν δὲ πάντα ἀκριβῶς ἐξετακῶς ἀυξήσης αὐτά, παλιλλογίαν ἐπὶ τῇ τελευτῇ σύντομον ποιήσαι καὶ τοὺς ἀκροατὰς περὶ τῶν εἰρημένων ἀνάμνησον (1445b19-22).

Χρῆ δὲ καὶ τοὺς ἐπιλόγους ἐκ τῶν ἀνὰ μέσον μερῶν μήτε παντελῶς ἐξαιρεῖν μήτε πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἐπιφέρειν, ἀλλ' ἄπερ ἂν μάλιστα βούλη κατανοῆσαι τοὺς ἀκούοντας, ἐπὶ τούτων μάλιστα παλιλλογεῖν ἐπὶ τῇ τελευτῇ.

Denne passage kan med god ret læses sådan, at forfatteren til 1-28 efter alt at dømme ikke ville have skelnet mellem παλιλλογία og ἐπίλογος. Patillons forventning om, at forfatteren nogetsteds ville skelne mellem de to, kan skyldes Patillons personlige definition af de to ord eller forvirringen, der kan opstå ved den konsekvente franske oversættelse af παλιλλογία til 'récapitulation' og ἐπίλογος til 'péroraison'.²¹⁴ Intetsteds i den overleverede tekst understøttes tanken om en sådan skelnen.

Vi kommer nu til den anden af Patillons to implicitte antagelser, som efter min mening ikke har noget grundlag i *Rh.Al.* Denne antagelse er forbundet med Patillons andet kritikpunkt. Det er ifølge Patillon ikke tilstrækkeligt klart, om 'la dernière partie dans la déme-gorique et le judiciaire se compose de deux éléments, la récapitulation et l'action sur les dispositions des juges'.²¹⁵ Denne sidestilling af de to dele bygger på Patillons første antagelse om, at παλιλλογία betyder 'récapitulation' og således ikke kan rumme 'l'action sur les dispositions des juges' i sig. Efter at det er blevet demonstreret, at forfatteren bruger både παλιλλογία og ἐπίλογος om den afsluttende del af talen som helhed, er der ingen uklarheder i fremstillingen. I øvrigt kan det kun være denne overordnede betydning af παλιλλογία, som forfatteren har i tankerne i den indledende passage:

...μάλιστα δ' ἀρμόττει [sic παλιλλογία] πρὸς τὰς κατηγορίας καὶ τὰς ἀπολογίας, ἔτι δὲ πρὸς τὰς προτροπὰς καὶ τὰς ἀποτροπὰς· οὐ γὰρ μόνον ἀναμνήσαι δεῖν φαμεν περὶ τῶν εἰρημένων ἐνταῦθα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων καὶ τῶν κακολογιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς κριτὰς εὖ διαθεῖναι καὶ πρὸς τοὺς ἐναντίους κακῶς.

Forfatteren forklarer her, at παλιλλογία er særlig velegnet til de εἶδη, hvor man ikke kun minder tilskuerne om, hvad man har sagt, men derudover forsøger at få dommerne på sin side. Allerede her har forfatteren således klargjort, at appellen til dommernes følelser er en del af παλιλλογία som helhed. Afslutningsvis vil jeg bemærke, at forfatteren har gjort sig temmelig umage med at vise, at den lange passage om, hvordan man appellerer til dom-

214. Ordenes etymologi kan have forårsaget disse oversættelsesvalg. Man bør dog huske på, at anvendelsen af disse ord i *Rh.Al.* er betingede af den konkrete, synkrone situation og ikke af ordenes eventuelle "logiske" anvendelse ud fra diakrone betragtninger.

215. Patillon (1997), p. 121-122.

mernes følelser, er en del af gennemgangen af *παλιλλογία/ἐπίλογος* og ikke et selvstændigt afsnit.²¹⁶

Patillons tredje og sidste argument er leksikalsk. Indledningsvis må det bemærkes, at denne type argument ikke har samme status som de to foregående. Forskelligt ordvalg i forskellige dele af en tekst som *Rh.Al.* er ikke i sig selv et argument for, at forfatteren ikke er den samme. Tænk bare på Aristoteles' *Retorik*.²¹⁷ Patillons eksempler er hverken af en type eller af et antal, som bør give anledning til mistanke. Patillons eneste eksempel på et skift i ordvalg i forhold til de centrale begreber i *Rh.Al.* er anvendelsen af *κακολογία* og *τὸ κακολογικόν* i 3. del i stedet for *ψόγος* og *τὸ ψεκτικόν* i 1. del. Begge par betegner tydeligvis det samme i de to dele, nemlig modparten til *ἐγκώμιον* og *τὸ ἐγκωμιστικόν*. Hvis Patillon vil sandsynliggøre, at der er tale om to forskellige forfattere i de to dele, er han nødt til at gå et skridt videre og analysere de to kapitler i henholdsvis 1. (kap. 3) og 3. del (kap. 35) – både leksikalsk og doktrinært. Da det ville føre for vidt at foretage en sådan undersøgelse her, vil jeg nøjes med at påpege ét interessant, hvis ikke afgørende fællestræk ved begge kapitler. I kap. 3 viser forfatteren, hvor mange forskellige måder en person kan stå i forhold til en – positiv eller negativ – begivenhed:

Δεῖ δὲ τὸν εὐλογοῦντα δεικνύειν τοῖς λόγοις ὡς τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τοῖς πράγμασιν ὑπάρχει τι τούτων ὑπ' αὐτοῦ κατεργασθὲν ἢ δι' αὐτοῦ πορισθὲν ἢ ἐκ τούτου ἐπισυμβαῖνον ἢ ἔνεκα τούτου γινόμενον ἢ οὐκ ἄνευ τούτου ἐπιτελούμενον· ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ τῷ ψέγοντι τὰ ἐναντία τούτων δεικτέον προσόντα τῷ ψεγομένῳ (1426a3-8).

Som Chiron rigtigt bemærker i sine noter,²¹⁸ er det netop denne passage, som forfatteren henviser til i gennemgangen af *τὸ ἐγκωμιστικόν* og *τὸ κακολογικόν* i kap. 35:

Καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ νεανίσκου ἡλικίᾳ τὴν πρόθεσιν ποιήσας καὶ προτιθέμενος ἢ τὰ ἔργα τοῦ ἐπαινουμένου ἢ τὸν τρόπον ἢ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ, καθάπερ εἴπομεν πρότερον ἐν ἀρχαῖς ἐπὶ τοῦ ἐγκωμιστικοῦ εἴδους, διεξιὼν ὅτι ὑπὸ τούτου τοῦ

216. Ved indledningen til passagen gentager forfatteren nærmest ordret formuleringen fra den indledende overordnede passage: *Εὖ δὲ διαθήσομεν ἡμᾶς καὶ τοὺς ἐναντίους κακῶς...* (1444b35). Han afslutter tilsvarende passagen med en formulering, der entydigt bekræfter det indledende indtryk: *Ἐκ τούτων μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐπιλόγοις εὐμενῶς μὲν αὐτούς, κακῶς δὲ τοὺς ἐναντίους διαθήσομεν* (1445a26-27).

217. Kennedy (2007), p. 23 (om *Retorikken*): 'Some problems with the work result from different parts having been written at different times, and though there are signs of revisions and addition of cross-references, Aristotle never completed the process, leaving not only precepts unapplied to public address, but also inconsistencies both in doctrine and in terminology – for example, his varying uses of *pistis* and *topos*'

218. Chiron (2002b), note 609 ad loc.

ἐπαινομένου ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ ὄντος τὸ καὶ τὸ γέγονεν ἔνδοξον ἢ ὅτι διὰ τούτου ἢ ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδεύματος ἢ ἐκ τούτου ἢ ἔνεκα τούτου <ἢ οὐκ ἄνευ τούτου> (1441a20-27).

Efter denne tilbagevisning af Patillons påstande på disse tre punkter, vil det være passende at fremhæve nogle af de mange grunde til at opfatte kap. 1-38.11 som én tekst af én forfatter. Det er muligt at påvise, at 3. del ligger i forlængelse af 1. og 2. del på et fremstillingsmæssigt (eller metodisk), tematisk og kompositorisk niveau. Man kan fx finde en slående lighed i fremstillingsformen i gennemgangen af *προκατάληψις* i 2. del (1432b11-1433b16 = kap. 18.1-15) og i behandlingen af den tredje funktion af *προίμιον* i den demegoriske tale (1436b15-1437b32 = kap. 29.6-26). Begge fremstillinger er udpræget rigoristiske i deres systematiske og hierarkiske fremgangsmåde. Nedenfor følger en skematisk oversigt over de to fremstillinger:

προκατάληψις som fællestype (18.1-18.15):

To relevante genstandsområder:

A. Publikums kritik (18.2-10).

To mulige institutionelle kontekster:

1. Folkeforsamlingstaler (18.2-4).

2. Retstaler (18.5-9).

Tidspunktet for publikums ytring af kritik:

a) Begyndelsen af talen (18.5-7).

b) Midt i talen (18.8-9).

Strategi efter antallet af kritikere:

b1) Få ytrer kritik (18.8).

b2) Flertallet ytrer kritik (18.9)

B. Modpartens (forventede) kritik (18.11-15).

Strategier efter rækkefølgen af taler:

1. Strategier, hvis man selv taler først (18.11-12).

2. Strategier, hvis modparten taler først (18.13-15).

παρασκευή-funktionen af *προίμιον* (29.6-26):

Tre mulige scenarier:

A. Publikum er venligt indstillet (29.7).

B. Publikum er neutralt indstillet (29.8-9).

C. Publikum er negativt indstillet (29.10-26).

To mulige typer tidspunkter, på hvilke årsagen til den negative indstilling kan findes.

1. Fortiden (29.11-16).

To mulige årsager og dertil hørende strategier til den negative indstilling:

- a. Talerens person (29.11-16).
- b. Talens budskab (29.16).²¹⁹

2. Nutiden (29.17-26).

Tre mulige årsager og dertil hørende strategier til den negative indstilling:

- a. Talerens person (29.17-22).
- b. Talens budskab (29.23-24).
- c. Talens form (29.25-26).

Der er en masse tematiske eller doktrinære linier mellem kap. 1-28 og kap. 29-38.11. Her vil blot blive nævnt de mest iøjnefaldende og uomgængelige ligheder. Udover selve rammen (de syv *εἴδη*) og de helt centrale begreber (*χρήσις* og *εὐπορία*²²⁰) anvender forfatteren alle fire fællestyper fra 1. og 2. del: 1) almenværdierne (*τὸ δίκαιον, τὸ συμφέρον, τὸ νόμιμον κτλ.*), 2) *αὔξεις* og *ταπείνωσις*, 3) *πίστεις* (både de almindelige og *ἐπίθετοι*) og 4) *τὰ ὑπόλοιπα*.²²¹ Men ligheder findes også helt ned på detaljeplan. Fx er der i 3. del et eksempel på den temmelig idiosynkratiske *εὐπορία*-teknik, som forfatteren illustrerede i sin gennemgang af den første fællestype i 1. del (1422a21-1423a11). I passagen om *βεβαιώσις* i den demegoriske tale skriver forfatteren følgende:

ἐὰν δὲ πιστεύηται τὰ πράγματα εὐθέως ῥηθέντα, τὰς μὲν πίστεις παραλείπτειν, τῷ δὲ δικάει καὶ τῷ νομίμῳ καὶ τῷ συμφέρουσι καὶ τῷ καλῷ καὶ τῷ ἡδέει καὶ τῷ ῥαδίῳ καὶ τῷ δυνατῷ καὶ τῷ ἀναγκαίῳ τὰς προειρημένους πράξεις βεβαιωτέον. Καὶ εἰ μὲν ὑπάρχει, πρῶτον τὸ δίκαιον τακτέον, διεξιόντας δι' αὐτοῦ τε τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ὁμοίου τῷ δικάει καὶ τοῦ ἐναντίου καὶ τοῦ κεκριμένου δικαίου (1439a7-14).

219. Den tredje årsag, talens form, er i sagens natur ikke relevant, før talen holdes. Af samme årsag indgår talens budskab heller ikke i forfatterens overvejelser før til allersidst, hvor han giver følgende korte instruks: *Δεῖ δὲ καὶ ἐπαγγέλλεσθαι [καὶ ὑπισχνεῖσθαι] δίκαια καὶ συμφέροντα καὶ καλὰ ἐπιδείξειν ἃ ὑπέσχου συμβουλεύειν (1437a27-28).*

220. Da det centrale emne i 3. del er *τάξις*, fokuserer forfatteren naturligvis ikke så meget på *εὐπορία* som i 1. del. Ikke desto mindre er der eksempler på formuleringer, der er identiske med dem fra 1. del, fx *πολλὰ δὲ ἕξεις λέγειν...* (1439a15-16) og *εὐπορήσομεν δὲ ἐλεεινὰ ποιεῖν ἅπερ ἂν ἐθέλωμεν...* (1439b26).

221. 1) *almenværdierne*: fx 1436b9-11, 1437a27-18, 1438b19, 1438b30-31, 1439a8-11, 1439a24-27, 1439a35-37, 1440a1-2 ff.; 2) *αὔξεις* og *ταπείνωσις*: fx 1439b5-10, 1440a21-23, 1441b27-28, 1443a7-10; 3) *alm. og ἐπίθετοι πίστεις*: fx 1438b32-1439a6, 1442b32-1443a3, 1443b24-1444a5; 4) *τὰ ὑπόλοιπα*: fx *προκατάληψις* (1437a1-5, 1437b21-23, 1437b38, 1439b1-11, 1442b4-5, 1442b16-20, 1443a5-1443b14, 1444a16-1444b7) og *παλλολλογία* (1439a22, 29, 1439b11-14, 1440a24-25, 1441b1-2, 8-11, 1444b20-1445a27, 1445b20-22).

Sidst men ikke mindst kan man pege på flere steder i 3. del, hvor forfatteren ikke bare forudsætter, men eksplicit refererer til stof i 1. og 2. del. I sin gennemgang af *προκατάληψις*-delen af den demegoriske tale kommer forfatteren ind på betydningen af at forøge sine egne påstandes vigtighed og samtidig nedtone modstandernes. Men i stedet for at uddybe, hvad han mener, henviser han til gennemgangen af fællestyperne *αὔξις* og *ταπείνωσις* (1426a19-1426b21 = kap. 3.6-14) i 1. del.²²² I behandlingen af *βεβαίωσις* i forsvarstalen finder vi en lige så umiskendelig reference til stof fra kap. 1-28. Forfatteren skriver, at man bør gøre modpartens *ἐπίθετοι πίστεις* utroværdige. Han giver ingen eksempler på, hvordan man kan gøre dette, men refererer til stoffet fra 2. del med samme formulering som før.²²³

I dette kapitel har jeg vist, at en *proces-unitarisk* læsning af 3. del og af *Rh.Al.* som helhed har et meget stærkere fundament i teksten end den radikale *produkt-analytiske* tolkning, som Patillon og Kennedy er talsmænd for. De tre punkter i Patillons argumentation er behandlet og tilbagevist hver for sig, og jeg har i stedet fremført argumenter for, at centrale fremstillingsmæssige og tematiske linier fortsætter fra 1. og 2. til 3. del, og at 3. del på et kompositorisk plan eksplicit refererer til og *forudsætter* afsnit i 1. og 2. del.

I det følgende kapitel er det hensigten at kombinere denne *proces-unitariske* læsning af *Rh.Al.* med Schiappa og Coles alternative rekonstruktion af den retoriske tradition i 5. og 4. århundrede.

Prolegomenon til en ny kontekstualisering af

Rhetorica ad Alexandrum

I enhver historisk kontekstualisering af et værk er der mindst to perspektiver eller dimensioner i spil. Udgangspunktet for den ene dimension er værket selv. I dette perspektiv kigger man fra værket ud på det umiddelbart omkringliggende intellektuelle og sociale landskab, som forfatteren og hans samtidige levede i. Dette perspektiv lægger vægt på det specifikke ved netop dette værk på denne tid på dette sted. Den anden dimension anskuer og placerer værket i et samlende blik ud over en lang række af kulturelle, sociale og intellektuelle begi-

222. 1439b5-6: Δεῖ δὲ τὰ μὲν ἐκείνων μικρὰ ποιεῖν, τὰ δὲ σαυτοῦ αὔξειν, ὡς ἐν ταῖς αὔξεσι προακήκοας (min understregning). Forfatteren må nødvendigvis henvise til det omtalte afsnit i 1. del, for op til dette punkt i 3. del har forfatteren slet ikke berørt *αὔξις-ταπείνωσις*-tematikken.

223. 1443b27-28: τοὺς τε μάρτυρας καὶ τὰς βασάνους καὶ τοὺς ὄρκους ἀπίστους ποιήσομεν, ὡς προακήκοας. Forfatteren refererer sandsynligvis til hele afsnittet om *ἐπίθετοι πίστεις*. Alle fire underafsnit inddrager strategier mhp. at styrke (*ἰσχυρόν* eller *πιστὸν ποιεῖν*) eller svække (*διαβάλλειν* eller *ἄπιστον ποιεῖν*) den pågældende *πίστις ἐπίθετος*.

venheder. Værket indordnes i et større narrativ, hvor det bare spiller en (og måske ikke særlig central) rolle blandt mange andre. Begge dimensioner er ikke bare vigtige og informative perspektiver på et værk. De er også uundgåelige og indbyrdes forbundne karakteristika ved menneskets evne til *historisk* forståelse.

Når jeg bruger tid og plads på at fremsætte dette måske ret ukontroversielle synspunkt, er det fordi det forekommer mig, at de seneste 50 års beskæftigelse med, hvad der traditionelt kaldes “den retoriske tradition”, har tildelt den anden dimension, “det store perspektiv”, uforholdsmæssig megen plads på bekostning af forståelsen af de enkelte tekster og det særegne ved deres forfatteres indsats og intellektuelle miljø. Med andre ord er den dynamik, som altid består mellem de to perspektiver, blevet skævvredet af en implicit antagelse om, at en lang række personers praktiske og teoretiske aktiviteter uproblematisk kan sammenfattes under ét som “den retoriske tradition”. Selvom en stor del af personerne faktisk ikke selv gav udtryk for, at de beskæftigede sig med *ῥητορική*, men snarere med *λόγος* eller *λόγων τέχνη*, er de blevet indrullet i kompositionen af én lang kæde ved navn “den retoriske tradition”, der spænder over flere århundreder, enorme landområder, forskellige typer tekster og indbyrdes inkommensurable, terminologiske leksika. I det indledende kapitel ‘The Nature of Rhetoric’ til bogen *Art of Persuasion in Greece* (1963) gav Kennedy meget klart udtryk for sin overordnede tilgang:

‘Though a practical and a philosophic tradition may be discerned, and though there were temporary vagaries, the history of ancient rhetoric is largely that of the growth of a single, great, traditional theory to which many writers and teachers contributed.’²²⁴

Når evalueringskriteriet er noget så abstrakt og anonymt som ‘the growth of a single, great, traditional theory’, er det ikke underligt, at *Rh.Al.* kan affærdiges med ordene ‘The treatise seems to have been little known subsequently and made no original contribution to the development of a theory of rhetoric, nor to the development of rhetorical terminology.’²²⁵ En sådan vurdering er udtryk for et næsten fuldstændigt ensidigt fokus på det “store perspektiv”. En så abstrakt tilgang er i mine øjne en forvridding af fremstillingen af de mange forskelligartede aktiviteter hen over århundrederne – aktiviteter der involverede forskellige objekter, begreber, metoder og interesser. Dette “store perspektiv” har imidlertid været instrumentelt for dannelsen og opretholdelsen af en lang række “kendsgerninger”, særligt om “den retoriske

224. Kennedy (1963), p. 9.

225. Kennedy (1994), p. 51.

tradition” i 5. og 4. århundrede. En stor del af disse “kendsgerninger” har for mange forskere nærmest opnået status af uantastede sandheder.

Cole og Schiappa har inden for de seneste 15 år gjort op med dette “store perspektivs” hegemoni og dets “kendsgerninger”. Særligt Schiappa har effektivt og overbevisende sammenfattet og afvist en mængde grundlæggende “kendsgerninger”, som flourerer i de allerfleste fremstillinger af “den retoriske tradition”.²²⁶ Jeg vil i det følgende forsøge at identificere de implicite antagelser om “den retoriske tradition”, som i mine øjne har spillet den største rolle for den traditionelle kontekstualisering af *Rh.Al.*

For det første deler Fuhrmann, Kennedy, Patillon og Chiron den opfattelse, at man kan identificere en selvstændig retorisk disciplin i 5. århundrede. Kendetegnende for denne disciplin var en praktisk og en teoretisk side. Den teoretiske side af disciplinen blev bl.a. formuleret i de såkaldte *τέχνηαι λόγων* eller *τέχνηαι ῥητορικαί*. Disse *τέχνηαι* indeholdt definitioner og analytiske (eller metaretoriske) fremstillinger af bl.a. 1) talens dele, 2) en række *πίσταις*, deriblandt sandsynlighedsargumentet (*τὸ εἰκός*) og 3) stil og stilistiske figurer. De analytiske fremstillinger var ledsaget af forskrifter om og eksempler på anvendelsen af disse elementer.²²⁷ For det andet synes de fire at antage, at man kan og – hvis man vil forstå “den retoriske tradition” bedst muligt – bør inddele “den retoriske tradition” i tre strømninger eller retninger: en teknisk, sofistisk og filosofisk. I denne skematiske rekonstruktion beskrives Teisias og/eller Korax’ aktiviteter som “teknisk retorik”, mens en række personer, fx Gorgias, Protagoras og Isokrates, betegnes som “retoriske sofister”. Platons og Aristoteles’ “filosofiske retorik” betragtes således som en reaktion på de “retoriske sofisters” amoralske succes- og ikke sandhedsorienterede undervisning og teori. Kennedy er den eneste af de fire, der har skrevet generelle fremstillinger af “den retoriske tradition” i det 5. og 4. århundrede, så det er klart, at denne skelnen ses tydeligst hos ham.²²⁸ Når de tre andre forskere fra tid til anden fremsætter mere overordnede beskrivelser af “den retoriske tradition”, giver de imidlertid ingen anledning til at antage, at de ikke skulle være enige med Kennedys fremstilling.²²⁹

226. Schiappa (1999), p. 3-82, er en tilbagevisning dels af 17 sådanne “kendsgerninger” (p. 3-29) dels af standardinddelingen af den “retoriske tradition” i tre strømninger: en teknisk (p. 30-47), sofistisk (p. 48-65) og filosofisk (p. 66-82).

227. Fuhrmann (1960), p. 122-144, men især p. 123-126; Kennedy (2007), p. 293-306, men især 302-303. Chiron (2002b), p. VII-X & CIV-CLV.

228. Kennedy (1980), især p. 16-17; for en knap så rigoristisk skematik, se Kennedy (2007), p. 7-15.

229. Fuhrmann (1960), p. 9, 121-122 & 131-144; Chiron (2002b), p. VII-IX; Patillon (1997), p. 104-105 & 124-125.

Denne række af antagelser centreret omkring indholdet af de såkaldte *τέχνηαι λόγων* fra 5. århundrede og en skematisk inddeling af “den retoriske tradition” har i mine øjne været medvirkende til, at alle fire forskere kontekstualiserer *Rh.Al.* som et “s sofistisk-retorisk” værk, hvis indhold i alt væsentligt er identisk med indholdet af det 5. århundredes såkaldt sofistiske doktriner både i praksis og teori, dvs. både i sofisternes undervisning og deres *τέχνηαι λόγων*. Et typisk eksempel på disse antagelsers indvirkning på kontekstualiseringen af *Rh.Al.* kan iagttages hos Kennedy:

‘The importance of the *Rhetorica ad Alexandrum* is not so much in its direct influence, which was apparently negligible, but in the fact that it represents better than anything else the tradition of sophistic rhetoric.’²³⁰

Jeg vil i det følgende søge at demonstrere, at begge centrale antagelser er uhensigtsmæssige hermeneutiske konstrukter, fordi de tilslører vigtige forskelle mellem de praktiske og teoretiske aktiviteter i henholdsvis 5. og 4. århundrede, og at de derfor bør opgives som retningsgivende for en kontekstualisering af *Rh.Al.* De to centrale antagelser er så nært forbundne, at en separat behandling af hver enkelt ikke kan gennemføres helt konsekvent. Ikke desto mindre kan en diskussion af den første antagelse danne et grundlag for kritikken af den anden antagelse, som er af mere overordnet karakter.

Den væsentligste påstand i den første antagelse er, at nogle grækere i midten eller sidste halvdel af 5. århundrede opfandt eller opdagede Retorikken som selvstændig disciplin for pædagogisk instruktion og teoretisk aktivitet.²³¹ Disse grækere identificeres ofte med Korax og/eller Teisias. Det teoretiske studie af Retorik og af disciplinens forskellige komponenter, fx teorien om talens dele og sandsynlighedsargumentet, skulle angiveligt have fundet sted ved den mundtlige undervisning og i affattelsen af *τέχνηαι λόγων*. Fuhrmanns fremstilling er et klart eksempel på denne opfattelse. Efter at have samlet en række indicier for sin tese, bl.a. i Gorgias’ overleverede tekster, kommer Fuhrmann til følgende konklusion:

‘Da sich nun den Quellen sowohl Einteilungsinhalte wie Dispositionsformen aus sophistischer Zeit entnehmen lassen, so darf vermutet werden, dass man schon damals beides miteinander verbunden hat, und zwar in den rhetorischen *Τέχνηαι*. Die Einprägsamkeit der gorgianischen Übungsreden ist evident; da die Schüler

230. Kennedy (1963), p. 115. For lignende kontekstualiseringer af *Rh.Al.* hos de tre andre forskere, se Fuhrmann (1960), p. 131-132; Patillon (1997) 104-105 & 124-125; Chiron (2002b), p. VII-IX & CIV-CVII.

231. I resten af kapitlet skriver jeg retorik med stort R, når der hermed menes et afgrænset, konceptuelt “område” eller “felt” for pædagogisk og teoretisk aktivitet.

der Beredsamkeit sicherlich theoretische Anweisungen ebenso auswendig lernen mussten wie Beispiele, so lag es nahe, hier wie dort auf eine die Gedächtnisarbeit erleichternde Schematisierung des Stoffes bedacht zu sein.²³²

I Fuhrmanns perspektiv er der følgelig intet til hinder for at opfatte *Rh.AL.* 'als echtes Erzeugnis des sophistisch-rhetorischen Unterrichtsbetriebes', dvs. som i alt væsentligt identisk med det 5. århundredes *τέχνη*.²³³ Tanken synes at være, at teoretikerne og pædagogerne i det 5. og 4. århundrede i vid udstrækning arbejdede med de samme pædagogiske og teoretiske metoder, de samme fremstillingsformer og de samme genstandsfelter; eller i det mindste at kontinuiteten fra 5. til 4. århundrede var så stærk, at man repræsenterer begge århundreder bedst muligt ved at betone lighederne fremfor forskellene. Schiappa og Cole har formuleret et markant alternativ til denne traditionelle betoning af *identiteten* og *kontinuiteten* i udviklingen fra midten af 5. århundrede til midten og slutningen af det 4. århundrede. Med baggrund i to lidt forskellige, men også overlappende tilgange lægger de begge megen vægt på, at man repræsenterer både den sidste halvdel af det 5. århundrede og forløbet i 4. århundrede mere nuanceret og korrekt, hvis man ikke antager en *identitet* eller altovervejende *kontinuitet*.²³⁴ Et af de væsentligste punkter i begges argumentation er, at Retorik, dvs. disciplinen retorik som selvstændigt, konceptualiseret "område" eller "felt" for pædagogisk og teoretisk aktivitet, ikke blev opdaget eller opfundet i midten af det 5. århundrede.²³⁵ Inspireret af Thomas Kuhns værker om videnskabshistorie har Schiappa gjort opmærksom på vigtigheden af at rekonstruere en bestemt periodes intellektuelle miljø ved at fokusere på de involverede personers *ipsissima verba*, og herunder især *termini technici*. Det er derfor af afgørende betydning, at vi intetsteds i teksterne fra 5. århundrede finder et specialiseret begreb (som fx *ῥητορικὴ*) med et tilhørende disciplinært vokabular, der tilsammen skulle have

232. Fuhrmann (1960), p. 131-132.

233. Fuhrmann (1960), p. 131: '...dieses Werk [sic *Rh.AL.*] weist sich somit nicht nur durch sein Inhalt als echtes Erzeugnis des sophistisch-rhetorischen Unterrichtsbetriebes aus, sondern stimmt auch in einer Reihe formaler und methodischer Eigentümlichkeiten mit Erscheinungen überein, die sich bis auf Protagoras, Prodikos und Gorgias zurückverfolgen lassen.'

234. Schiappa bygger en del af sin tese på det faktum, at ordet *ῥητορικὴ* slet ikke optræder i nogen tekster fra 5. århundrede, og at det er meget sjældent og næsten kun anvendt af Platon og Aristoteles i det 4. århundrede. Cole bemærker også dette faktum, men bygger mere sin argumentation på en overordnet (Havelock-inspireret) fortolkning af den græske udvikling fra et primært mundtligt baseret (og mytopoetisk) samfund til et meget skriftligt baseret (og efterhånden mere og mere – i hvert fald i nogle kredse – abstrakt-rationelt) samfund.

235. Schiappa (1999), p. 14-29 & (2003), p. 39-63. Cole (1991a), p. 1-30.

udgjort et “felt” eller “område” for en teoridannelse om Retorik.²³⁶ Det centrale begreb i intellektuelle kredse i 5. århundrede i denne forbindelse var nemlig efter alt at dømme ikke *ῥητορική*, men derimod det meget bredere og i den grad polysemiske *λόγος*.²³⁷ Dette er ikke stedet at uddybe denne alternative fremstilling af det 5. århundredes teoretiske og pædagogiske miljø. Essensen af det ovenstående er, at det ikke var Retorik, som det 5. århundredes teoretikere og pædagoger beskæftigede sig med, men derimod bl.a. *λόγος*.

Denne konklusion giver anledning til et nyt syn på den teoretiske status af indholdet af de *τέχναι λόγων*, som tilskrives forskellige personer i det 5. århundrede. I modsætning til det traditionelle syn på det 5. århundredes *τέχναι*, repræsenteret ovenfor af Fuhrmann, opstiller Schiappa og Cole en alternativ beskrivelse, der skelner mellem to forskellige betydninger af ordet *τέχνη*, hvoraf kun den ene hører hjemme i det 5. århundrede:

‘...the same word (*technē* = Lat. *ars*) can be used to apply both to the systematic, theoretical treatise (Aristotle’s *Technē Retorikē*, for example) and the practical demonstration text[...] What is known about the successors of Tisias and Corax suggests that they continued to deal in illustration rather than analysis, merely replacing sample instances of a single type of speech with a more diversified collection of reusable “speech components”²³⁸

Det 5. århundredes *τέχναι* kan således ikke beskrives som teoretiske håndbøger om Retorik, men snarere som modeltaler, der ligesom en mundtlig opførelse skulle illustrere forfatterens *τέχνη λόγων* – ‘hans færdighed udi *λόγοι*’. Undertiden fungerede de også som pædagogiske øvetaler.²³⁹ Man kan her tænke på Sokrates’ gengivelse af Prodikos’ *σύγγραμμα περὶ Ἡρακλέους*, ‘som han (Prodikos) også fremførte for rigtig mange’ (*ὅπερ δὴ καὶ πλείστοις ἐπιδείκνυται*, *Mem.* II.1.21-34) og Gorgias’ *Helenas pris* og *Palamedes*. Selvom Fuhrmann gerne vil se paralleller bl.a. i Gorgias’ overleverede tekster, kan man i mine øjne ikke sige, at nogen af de overleverede tekster fra 5. århundrede i nogen væsentlig henseende minder om, endsiges er identisk med *Rh.Al.*²⁴⁰ Traditionelt har man da også oftere taget udgangspunkt i

236. Man har traditionelt fundet det uproblematisk at bruge Platons dialog *Gorgias* som historisk kilde til det 5. århundredes disciplinære vokabular, når Platon i denne dialog lader figurerne, Sokrates og Gorgias, tale om *ῥητορική*, som om det var det mest naturlige emne for en samtale i den sidste halvdel af det 5. århundrede, se fx Kennedy (1963), p. 52-79, og for en mere reflekteret stillingtagen, der imidlertid fastholder samme opfattelse, Kennedy (1994), p. 7, note 3. Schiappa (1999), p. 14-29 argumenterer imidlertid – i mine øjne overbevisende – for at ‘the term is novel in the early fourth century B.C.E.’ (p. 16). Cole (1991a), p. 2, skriver: ‘the word *rhetoric* itself bears every indication of being a Platonic invention’; en opfattelse Schiappa tilslutter sig (1999), p. 15.

237. Schiappa (2003), p. 54-58.

238. Cole (1991a), p. 81 & 83.

239. Cole (1999a), p. 75-78.

240. Fuhrmann (1960), p. 128-131.

Platons *Phaidros*, når man har villet rekonstruere en “retorisk tradition” i det 5. århundrede.²⁴¹ Kennedy forklarer: ‘*Phaedrus*...is divided into two parts, which correspond to the two methods of rhetorical instruction current in fifth-century Greece.’²⁴² Disse to metoder beskrives lidt senere som ‘rhetorical exposition’ og ‘dialectical analysis of rhetoric.’²⁴³ Schiappa og Cole har imidlertid givet gode grunde til at antage, at Platon heller ikke her bør anses for en neutral historiker på det 5. århundredes vegne, men snarere har sin egen dagsorden,²⁴⁴ og at det under alle omstændigheder er usandsynligt, at der fandt dialektisk analyse af Retorik sted i det 5. århundrede.²⁴⁵ I det hele taget er de teorier eller doktriner, som moderne historikere bl.a. på baggrund af *Phaidros* har tilskrevet det 5. århundrede, med større sandsynlighed teoretiserede platoniske og aristoteliske fortolkninger af de modeltaler, som blev opført og var i omløb på skrift i det 5. århundrede.

Lad os tage et par eksempler på teorier, som ofte er blevet tilskrevet Korax og/eller Teisias eller hele “den retoriske tradition” i det 5. århundrede. Jeg vil se på teorien om talens dele og sandsynlighedsargumentet ($\tau\omicron\ \epsilon\acute{\iota}\kappa\omicron\varsigma$). Begge optræder i *Rh.Al.* og er traditionelt blevet betragtet som de mest “arkaiske” elementer. De er således blevet anvendt som de sikreste beviser på, at noget af stoffet i *Rh.Al.* går helt tilbage til midten af 5. århundrede.²⁴⁶ Patillon placerer kap. 29-37 ‘[dans] la tradition coraxienne ancienne’ alene på grundlag af, at det er ‘un traité ancien, conçu selon les parties du discours.’²⁴⁷ Chiron har samme basale, om end mere forbeholdne opfattelse af 3. del:

‘Cependant, l’influence de la plus ancienne rhétorique – sicilienne ou non – est indubitable. Le matériau des chap. 29-37 paraît remonter, par son contenu, par sa relative autonomie et par une approche assez sensiblement plus pratique de la rhétorique, à un exemplaire d’une ancienne famille de traités conçus selon le schéma des parties du discours... Certains de ses aspects, qu’on cherchera plus volontiers dans la 3e partie du traité, poussent leurs racines sans doute jusqu’au Ve siècle.’²⁴⁸

241. Kennedy (1994), p. 30-43. Fuhrmann (1960), p. 123-127.

242. Kennedy (1994), p. 39.

243. Kennedy (1994), p. 41.

244. Cole (1991a), p. 130-132.

245. Schiappa (1999), p. 23-29. Cole (1991a), p. 130-132.

246. Chiron (2002b), p. XXXIX, note 83.

247. Patillon (1997), p. 104.

248. Chiron (2002b), p. CIV & CVLL.

I de traditionelle fremstillinger af “den retoriske tradition” anses Platons *Phaidros* (266d-267d) for at være den tidligste og vigtigste kilde til en teori om talens dele i 5. århundrede.²⁴⁹ Det er imidlertid muligt og – i mine øjne – sandsynligt, at præsentationen i høj grad er Platons eget værk, dvs. at dette er Platons teoretiserede fortolkning og systematiske fremstilling af sine mange forgængere, der hver gives æren for navngivelsen af forskellige komponenter eller *μέρη* af *λόγος*.²⁵⁰ Ifølge Schiappa kan selv Gorgias’ tekster (og faktisk alle overleverede tekster fra 5. århundrede) ikke siges at indeholde en ‘theory of arrangement’, fordi Gorgias simpelthen ikke omtaler, endsigse fremsætter regler for kompositionen af en tale.²⁵¹ I Gorgias’ overleverede tekster kan man ifølge Schiappa højst identificere ‘an undeclared theory of arrangement’. I det hele taget betjener Gorgias sig af en form for ‘ring composition’, dvs. en fremstillingsform som er karakteristisk for arkaiske og klassiske digtere og prosaforfattere i almindelighed.²⁵² Kunsten er her at undlade at tillægge en tidligere periode en given teori, bare fordi den synes så indlysende for os selv. Noget sådant er især fristende, fordi vi i vid udstrækning lærer retorik “på aristotelisk” og (ubevidst) anser det for en slags standard eller universelt mønster. Schiappa har derfor ret – i hvert fald i mine øjne -, når han vurderer, at Teisias og/eller Korax efter alt at dømme ikke kodificerede den traditionelle terminologi for talens dele, og når han konkluderer:

‘The innovation of the canonical quadripartite division of speeches cannot be dated with confidence before the fourth century B.C.E.’²⁵³

Et af de elementer i *Rh.Al.*, som i tidens løb oftest er blevet anset for at være et af de sikreste tegn på, at mindst en del af stoffet i *Rh.Al.* går tilbage til 5. århundrede, synes altså at være et fænomen fra det 4. århundrede. Et fænomen, som vor forfatter kan have haft større andel i at udvikle og definere, end man tidligere har antaget. En vurdering af, hvilken rolle han mere præcist kan have haft, kræver en komparativ undersøgelse af en stor mængde materiale, som inkluderer *post-festum*-redaktioner af taler holdt i en politisk-institutionel kontekst (af fx Lysias og Demosthenes), modeltaler (af fx Isokrates) og teoretiske værker (af Aristoteles). Mit

249. Kennedy (1994), p. 30-33. De andre kilder, der mere entydigt knytter “opdagelsen” eller “opfindelsen” af talens dele til Korax og/eller Teisias, er de meget senere *Prolegomena in Hermogenem*. Se Radermacher (1952), p. 28-35.

250. Cole (1991a), p. 131, noterer ‘the multivalence of the term *logos*’ og omtaler muligheden for, at teoretikerne i 5. århundrede analyserede de forskellige dele af *λόγος* på vidt forskellige måder, fx som sætnings typer, syntaktiske elementer, dele af en bestemt tale og offentlige taler: ‘Items from any or all of these categories might have appeared in the table of contents of a typical *technē* – in such a way as to exclude the imposition of any single scheme of arrangement, be it traditional or chronological.’

251. Schiappa (1999), p. 105-110, i afsnittet “Did Gorgias Have a Theory of Arrangement?” (skrevet sammen med Wilfred E. Major).

252. Schiappa (1999), p. 105-108.

253. Schiappa (1999), p. 44.

ærinde i denne sammenhæng er langt mere beskedent. Jeg ønsker alene at vise, at vor forfatter sandsynligvis ikke kopierer en hundrede år lang tradition i sit værk, men derimod befinder sig i en proces, hvor teoretiseringen stadig er et relativt nyt fænomen, og hvor forfatteren derfor selv må strukturere sit værk med, hvad der synes at være selvvalgte tematikker, centrale begreber og metoder.

Iagttagelser gjort af Cole og Schiappa tyder på, at de andre teoretiske elementer i *Rh.Al.*, som oftest er blevet forbundet med det 5. århundrede, fx sandsynlighedsargumentet, også snarere er blevet dannet i det 4. århundrede. Man har traditionelt – igen med særlig reference til *Phaidros* (267a-b & 272d-273c) – søgt at føre sandsynlighedsargumentet, altså teorien om at argumentere med udgangspunkt i en logisk skelnen mellem “sandt” og “sandsynligt”, helt tilbage til Teisias (og Gorgias).²⁵⁴ I *Phaidros* (272d-273c) tillægger figuren Sokrates derudover Teisias, at han skulle have opfordret til at give det “sandsynlige” forrang fremfor det “sande”, selv hvis man faktisk kendte sagens “sande” omstændigheder. Gagarin har imidlertid vist, at ‘there is no evidence to support Plato’s claim, echoed nearly unanimously by modern scholars, that Greek orators and rhetoricians valued probability more highly than truth.’²⁵⁵ Der er derimod gode grunde til at formode, at der i løbet af 5. århundrede er blevet komponeret mundtlige og/eller skriftlige modeltaler, der tog udgangspunkt i nogle tilsyneladende paradoksale situationer. Disse taler fungerede som en form for ἐπιδείξεις, dvs. både som underholdning og som fremvisning af personens τέχνη λόγων – hans evne til at bruge og komponere λόγοι. Disse modeltaler er senere – måske via mundtlig overlevering – nået til Platon og Aristoteles, der naturligvis har omtolket dem og placeret deres “teoretiske forudsætninger” i den platoniske og aristoteliske begrebsverden.²⁵⁶

Resultatet af denne korte gennemgang turde altså være klart. Jeg har argumenteret for, at man ikke skal lade sig forføre af den sædvanlige tale om “den retoriske tradition” i 5. århundrede, fordi Retorik slet ikke var et studieobjekt eller en disciplin på det tidspunkt. Jeg har endvidere forsøgt at vise, at nogle af de teoretiske elementer i *Rh.Al.*, som fortolkere ofte – med henvisning til de såkaldte τέχναι λόγων – fremhæver som fænomener fra det 5. århundrede, med større sandsynlighed kan placeres i det 4. århundrede.

254. Fx Kennedy (1994), p. 32 & 42. Kennedy har en dårlig vane med at referere sine kilder og så lade dem stå for egen regning. Han angiver ofte ikke, i hvilket omfang kildens udsagn ifølge ham selv troværdigt gengiver teori og praksis i fx 5. århundrede. Ikke desto mindre er Kennedys referat på disse sider af en type, som lader os tro, at han anser beretningerne fra Platon og Aristoteles for at være historisk pålidelige. Se også Chiron (2002b), LXX-LXXV & CXV.

255. Gagarin (1994), p. 56.

256. Schiappa (1999), p. 36-39.

Den anden af de to fundamentale antagelser, som har ført til den typiske, men i mine øjne fejlagtige beskrivelse af *Rh.Al.* som “s sofistisk-retorisk” er, at man repræsenterer det 5. og 4. århundrede bedst muligt ved at inddеле “den retoriske tradition” i tre “strømninger”: en teknisk, sofistisk og filosofisk. I det følgende vil jeg forsøge at vise, hvorfor betegnelsen “s sofistisk-retorisk” i bedste fald er et meningsløst og i værste fald et vildledende hermeneutisk konstrukt, hvis man hermed mener at betegne en række enkeltpersoners praktiske og teoretiske aktivitet i et kontinuum fra midten af 5. århundrede til midten af 4. århundrede. Der opstår faktisk allerede problemer, hvis man forsøger at give begrebet “s sofistisk Retorik” indhold med henvisning til det 5. århundrede. For det første var der efter al sandsynlighed ingen i det 5. århundrede, som beskæftigede sig med Retorik som disciplin, dvs. som teoretisk og pædagogisk “felt” med tilhørende begrebsapparat. For det andet er det hverken muligt at udpege en afgrænset gruppe i 5. århundrede som “s ofisterne” eller at bestemme et entydigt og utrivelt indhold af adjektivet “s sofistisk”, hvis man undersøger det overleverede tekstmateriale fra 5. århundrede.²⁵⁷ Hvis man fx tror, at Diels & Kranz’ liste over sofister på nogen måde er definitiv, glemmer man bl.a., at Sokrates i manges (hvis ikke de flestes) øjne var blandt de kendteste sofister i det 5. århundredes Athen – en opfattelse der levede videre i det 4. århundrede.²⁵⁸ Det viser sig endvidere, at de personer, som traditionelt kaldes sofister, ikke har nogen særlige fællestræk – hverken på et praktisk-pædagogisk, teoretisk eller ideologisk niveau.²⁵⁹ Hvis man vil rekonstruere det intellektuelle miljø i det 5. århundrede, er betegnelsen “s sofistisk-retorisk” altså i bedste fald meningsløs og dermed aldeles uinformativ.²⁶⁰

Hvis man vil gå endnu længere og anvende betegnelsen til at identificere en “strømning” i “den retoriske tradition” i 5. og 4. århundrede, er betegnelsen direkte vildledende. Man må imidlertid antage, at det netop er, hvad Kennedy har i tankerne, når han skriver: ‘it [*Rh.Al.*] represents better than anything else the tradition of sophistic rhetoric.’²⁶¹ Som Schiappa har demonstreret, resulterer anvendelsen af så uklare og generelle abstrakter til fortolkningen af den græske intellektuelle historie i, at mange tekster – både fra 5. og 4. århundrede – tages til indtægt for synspunkter og hensigter, som ikke findes formuleret i værkerne eller fragmenterne selv.²⁶² Den anden centrale antagelse for kontekstualiseringen af *Rh.Al.* – de tre “strøm-

257. Schiappa (1999), p. 50-56. Cf. Hansen (1986), p. 196-198, der især hæfter sig ved det problematiske i at identificere bestemte historiske personer eller grupper som “s ofister”.

258. Hansen (1986), p. 197.

259. Schiappa (1999), p. 53-56. Cf. Hansen (1986), p. 194-195, der effektivt demonstrerer, at sofisterne ikke har ‘nogen fælles grundholdning til de emner, de har undervist i...’

260. Schiappa (1999), p. 30-34 & 50-56.

261. Kennedy (1963), p. 115. For lignende kontekstualiseringer af *Rh.Al.* hos de tre andre forskere, se Fuhrmann (1960), p. 131-132; Patillon (1997) 104-105 & 124-125; Chiron (2002b), p. VII-IX & CIV-CVII.

262. Schiappa (1999), fx p. 23 & *passim*.

ninger” som skematisk ramme for beskrivelsen af det praktiske og teoretiske landskab i 5. og 4. århundrede – er altså også et uhensigtsmæssigt hermeneutisk konstrukt, som udover at give et falsk billede af det 5. århundrede tilslører vigtige forskelle mellem 5. og 4. århundrede.

Afslutningsvis vil jeg pege på et par retninger, som en ny kontekstualisering af *Rh.Al.* kunne tænkes at gå i. Det vigtigste princip for denne alternative kontekstualisering af *Rh.Al.* er, at værket anskues som et fænomen fra (midten af) 4. århundrede. Det bør altså forstås i forhold til de emner og problematikker, som optager det 4. århundredes teoretikere og pædagoger. Et af de væsentligste spørgsmål i denne sammenhæng må være, hvilken pædagogisk kontekst *Rh.Al.* indgik i. Det er en udbredt – og sikkert korrekt – opfattelse, at *Rh.Al.* ikke er skrevet af en person med direkte tilknytning til Akademiet eller Lykeion. Den tredje, oplagte pædagogiske kontekst er Isokrates’ undervisning. På trods af en vis uenighed om antallet af ligheder mellem *Rh.Al.* og Isokrates’ værker er langt de fleste forskere enige om, at selv hvis forfatteren til *Rh.Al.* – eventuelt som elev – har været under Isokrates’ indflydelse, kan han under ingen omstændigheder beskrives som ‘un *épigone* du maître.’²⁶³

Rh.Al. synes altså at give os mulighed for at få et indblik i en pædagogisk diskurs, som ikke er knyttet direkte til nogen af de pædagogiske centre i 4. århundrede. I mine øjne må dette have to naturlige konsekvenser: 1) En rekonstruktion af forfatterens pædagogiske doktrin må koncentrere sig særligt om *Rh.Al.* selv; 2) En kontekstualisering af *Rh.Al.* må undersøge andre former for affinitet i det 4. århundredes pædagogiske diskurs end lærer-elev-forhold, fx fælles begreber, emneområder eller problematikker. Nedenfor følger et forsøg på en fortolkning af *Rh.Al.*s implicitte og eksplicitte pædagogiske doktrin. Til allersidst giver jeg et eksempel på den alternative form for kontekstualisering. Jeg ser på en tekst, der bærer andre ligheder med *Rh.Al.* end de tekster, man traditionelt sammenligner den med. Denne tekst er *περὶ τῶν τοῦς γραπτῶν λόγους γραφόντων ἢ περὶ σοφιστῶν* (herefter *Om sofisterne*) af Alkidamas.²⁶⁴

Alle *Rh.Al.*s tre dele samt det afsluttende kapitel byder på interessante passager, der enten eksplicit beskriver eller implicit illustrerer forfatterens pædagogiske synspunkter. Tekstens indledning giver et informativt, om end kortfattet indtryk af forfatterens pædagogiske mål. Den giver tilmed et indblik i forfatterens opfattelse af, hvilken rolle *Rh.Al.* som tekst skulle spille i det samlede pædagogiske program. Forfatterens pædagogiske mål er uden tvivl,

263. Chiron (2002b), p. CXLVII. Kennedy (1963), p. 115-116, afviser, at forfatteren til *Rh.Al.* skulle have været elev hos Isokrates. Kennedy (1994), p. 50-51, er knap så kategorisk, men fastholder, at ‘direct indebtedness to Isocrates is as tenuous as it is to Aristotle.’

264. Her anvendes teksten fra Radermacher (1952), p. 135-141. Dateringen af teksten er omdiskuteret, se Schiappa (1999), p. 20, note 7. Det spiller imidlertid ingen rolle for vor kontekstualisering, om teksten er “udgivet” i første halvdel eller i midten af 4. århundrede.

at taleren *in spe* opnår en færdighed i praktisk anvendelse (*χρησόμεθα*). Denne praktiske anvendelse kan i princippet både finde sted i politiske institutioner (*ἐν τε ταῖς κοιναῖς δημηγορίαις καὶ ταῖς περὶ τὰ συμβόλαια δικαιολογίαις*) og i private sammenhænge (*ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις*). Der er dog ingen tvivl om, at forfatterens primære mål med denne tekst er, at den kommende taler opnår en beherskelse af *πολιτικοὶ λόγοι*. En beherskelse af dette disciplinære område gøres mulig af et systematisk (*ἀπαριθμησαίμεθα*) kendskab til disciplinens forskellige dele (*ἐν ἑκάστων εἶδος ἀπολαβόντες*).²⁶⁵ Tekstens funktion er at danne grundlag for denne teoretiske del af uddannelsen. Forholdet mellem teoretisk viden og praktisk anvendelse er et gennemgående tema i *Rh.Al.* Indledningen til det lange afsnit om emnerne ved råds- og folkeforsamlingerne (1423a13-1425b33) giver et godt eksempel:

Πάλιν δὲ διορισώμεθα καὶ περὶ πόσων καὶ ποίων καὶ <ἐκ> τίνων ἔν τε τοῖς βουλευτερίοις καὶ ταῖς ἐκκλησίαις συμβουλευόμεν. Ἄν γὰρ τούτων ἕκαστα σαφῶς ἐπιστώμεθα, τοὺς μὲν ἰδίους λόγους αὐτὰ τὰ πράγματα καθ' ἑκάστην ἡμῖν συμβουλίαν παραδώσει, τὰς δὲ κοινὰς ιδέας ἐκ πολλοῦ προειδότες ἐπιφέρειν ἐφ' ἑκάσταις τῶν πράξεων ῥαδίως δυνησόμεθα (1423a13-19 = kap. 2.1).

Den opdelende metode overføres her til emnerne, som behandles i de politiske institutioner. Forfatteren synes at mene, at der går en naturlig linie fra teoretisk viden om de forskellige dele af disciplinen kommunikation til de relevante ekstra-kommunikative områder. Det særligt interessante ved denne passage er, at forfatteren giver os et indblik i sit syn på forholdet mellem den teoretiske viden og de konkrete anvendelseskontekster. Hvis man erhverver sig et præcist kendskab til de forskellige emner (*σαφῶς ἐπιστώμεθα*) og på forhånd kender de overordnede argumentatoriske modeller godt (*τὰς κοινὰς ιδέας ἐκ πολλοῦ προειδότες*), vil man ifølge forfatteren opleve, at man i enhver situation bliver forsynet med *ἴδιοι λόγοι*, dvs. argumenter og formuleringer, der passer til den konkrete situation. Dette sker, fordi man kombinerer sin viden om emnerne med de overordnede argumentatoriske modeller, fx de tre mulige synspunkter, man kan indtage til de kultiske forhold (1423a29-1423b32).

Den teoretisk-analytiske indføring i disciplinens forskellige dele kan dog ikke stå alene. I sin konklusion på 2. del forklarer forfatteren, hvordan han opfatter forholdet mellem teoretisk indføring og praktisk anvendelse. Selvom man besidder et solidt vidensgrundlag, er en grundig erfaring baseret på praktiske øvelser forudsætningen for effektiv og ubesværet kommunikation:

265. *Rh.Al.* 1421b14-17 (= kap. 1.2): οὕτω δ' ἂν ἐτοιμότατον λέγειν περὶ αὐτῶν δυνηθείημεν, εἰ καὶ ἐν ἑκάστων εἶδος ἀπολαβόντες ἀπαριθμησαίμεθα τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις.

᾿Ωστε τὰς κοινὰς δυνάμεις ἀπάντων τῶν εἰδῶν καὶ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς χρήσεις αὐτῶν ἐκ τῶν προειρημένων εἰδότες, ἂν ἐθίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ γυμνάσωμεν ἀναλαμβάνειν αὐτὰς κατὰ τὰ προγυμνάσματα, [καὶ] πολλὴν εὐπορίαν καὶ γράφοντες καὶ λέγοντες ἐξ αὐτῶν ἔξομεν (1436a22-27 = kap. 28.4).

Det er svært at vurdere, hvad den præcise betydning af *προγυμνάσματα* er her. Chirons forslag om, at vi skal forestille os noget, der minder om Gorgias' pædagogiske praksis, tror jeg ikke meget på.²⁶⁶ Som vist ovenfor drejede det 5. århundredes pædagogiske praksis sig primært om indlæringen af modeltaler, der illustrerede afsenderens *τέχνη λόγων* og gav andre mulighed for at lære ham kunsten efter ved imitation. Vores forfatter beskriver meget generelt sin pædagogiske praksis med ordene: *γυμνάσωμεν ἀναλαμβάνειν αὐτὰς κατὰ τὰ προγυμνάσματα*. Men hvad betyder det? Hvis vi antager, at *αὐτὰς* refererer til *τὰς χρήσεις αὐτῶν* ovenfor, kunne en mulig betydning af *ἀναλαμβάνειν* være, at man tager anvendelsestemaet op igen – denne gang ikke i et teoretisk-analytisk, men derimod i et praktisk perspektiv – i øvelserne (*κατὰ τὰ προγυμνάσματα*). Med andre ord går øvelserne ud på at overføre tekstens teoretiske stof om forholdet mellem *χρήσις* og den abstrakte *εἶδος*-kategori til konkrete situationer ved at øve sig – måske på typiske situationer, der minder om dem i de offentlige institutioner. Målet med den teoretiske indlæring og de praktiske øvelser er *εὐπορία* i skriftlig og mundtlig komposition, dvs. en evne til at finde de rette formuleringer og argumenter i forskellige situationer, hvoraf nogle er oplagte til skriftlig forberedelse, mens andre må klares mundtligt. Forfatteren beskriver ikke så ofte, hvilke situationer han anser for mere egnede til den ene form for komposition end den anden. I en del tilfælde kan man dog regne ud, hvad han må have haft i tankerne. I det foregående kapitel opstillede jeg en skematisk oversigt over to afsnit i *Rh.Al.* Begge disse afsnit forudsætter, at taleren komponerer mundtligt eller i hvert fald, at han er meget lidt bundet til sit eventuelle manuskript. Forfatteren forsyner os nemlig begge steder med strategier, som kun kan fungere, hvis man imødegår modpartens eller publikums kritik og tilråb med improvisation.

I indledningen til *Rh.Al.s* afsluttende kapitel finder vi forfatterens eneste eksplicite tilkendegivelse af, at han anser evnen til *ex tempore* komposition for talerens vigtigste mål. Sætningen er en smule uklar, fordi den indledningsvis refererer til både mundtlig og skriftlig komposition (*δεῖ δὲ καὶ λέγοντας καὶ γράφοντας ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι κατὰ τὰ προειρημένα τοὺς λόγους ἀποδιδόναι*, 1445b24-25). Ikke desto mindre må vi antage, at den anden halvdel af sætningen (*καὶ συνεθίζειν αὐτοὺς τούτοις ἅπασιν ἐξ ἐτοίμου χρήσθαι*, 1445b26) alene drejer sig om mundtlig komposition. Det kan selvfølgelig tænkes, at forfatteren refererer til både

266. Chiron (2002b), note 463 ad loc.

skriftlig og mundtlig komposition. I så fald må vi skulle forstå ἐξ ἐτοίμου som evnen til at kunne skrive en tale på stedet og ikke sidde og nørkle med den over længere tid. Ikke desto mindre opfatter jeg udtrykket ἐξ ἐτοίμου som noget, der knytter sig til det samme øjeblik, man holder talen, dvs. evnen til at stå midt på folkeforsamlingen og holde et indlæg, der passer til den konkrete kommunikative kontekst. Jeg forestiller mig et indlæg, som hverken tærsker langhalm på de foregående taleres pointer eller argumenterer imod påstande, som slet ikke er blevet fremført, men som derimod sætter sagen i et nyt perspektiv og argumenterer imod de tidligere taleres påstande.

Det afsluttende kapitel – set i et pædagogisk perspektiv – indeholder det mest vidtrækkende synspunkt i hele *Rh.Al.* Her vender forfatteren nemlig fokus fra uddannelsen i kommunikation (ἡ ἐπιμέλεια περὶ τοὺς λόγους) til en omsorg for livet som helhed (περὶ τὸν βίον τὸν αὐτοῦ). Grundtanken synes at være, at man med fordel kan overføre eller “oversætte” en række af de principper, som gælder for kommunikation, til generelle livsprincipper (διακοσμοῦντα ταῖς ἰδέαις ταῖς εἰρημέναις). For måden, man indretter sit liv på, kan bidrage til at overbevise andre og til opnåelsen af et godt omdømme.²⁶⁷

Alt i alt synes den foreliggende teksts fornemste funktion altså at være at give det nødvendige analytisk-teoretiske vidensgrundlag for de praktiske øvelser, der skal forbedre talerens evne til at kommunikere naturligt og ubesværet *ex tempore*. Derudover er tekstens teoretiske principper (ἰδέαι) for kommunikation på visse punkter ikke kun tiltænkt anvendelse i kommunikative kontekster. Forfatteren forestiller sig simpelthen, at de kan “oversættes” til livet som helhed.

Da det står klart, at *Rh.Al.* ikke kan forbindes direkte med et af de kendte pædagogiske centre i 4. århundrede, vil jeg kort give et eksempel på en alternativ kontekstualisering af *Rh.Al.* Det karakteristiske ved denne type kontekstualisering er, at der ikke søges lærer-elevforhold, men derimod andre former for affinitet såsom fælles emneområder, begreber og problematikker. Alkidamas’ tekst *Om sofisterne* er på mange måder anderledes end *Rh.Al.* Den er først og fremmest meget polemisk og selvscenesættende. Den er for det andet fyldt med stilistiske virkemidler af en type, som vi i *Rh.Al.* kun møder i det uægte, indledende brev. Den beskæftiger sig imidlertid med mange af de samme emneområder og problematikker som *Rh.Al.* I det følgende vil jeg fremhæve og kort kommentere nogle af de mest iøjnefaldende ligheder. Den måske allermost åbenlyse lighed mellem de to tekster er deres fælles

267. *Rh.Al.* 1445b32-34: συμβάλλεται γὰρ ἡ περὶ τὸν βίον παρασκευὴ καὶ πρὸς τὸ πείθειν καὶ πρὸς τὸ δόξης ἐπιεικοῦς τυγχάνειν.

ideal, nemlig talerens ubesværede og naturlige mundtlige komposition *ex tempore*.²⁶⁸ Begge forfattere er opmærksomme på den grundlæggende forskel mellem mundtlig og skriftlig komposition. Selvom Alkidamas i nogle passager virker meget polemisk over for skriftlig komposition, forekommer forfatterne at dele den grundlæggende vurdering af de to genrer, som Alkidamas giver udtryk for i en af sine mere moderate passager.²⁶⁹

Det er imidlertid ikke doktrinære lighedspunkter, men derimod primært fælles emneområder og problematikker, der skal optage os her. En af de væsentligste fælles problematikker er den samtidige, folkelige opfattelse af skrevne taler og træning i kommunikation. I *Rh.Al.* behandles dette særlig grundigt i underafsnittet om *προκατάληψις* i forsvarstalen i 3. del (1444a16-1444b7). Nogle af de mest anvendte midler til at tilsværte modparten er ifølge forfatteren “anklager” for at holde skrevne taler (*γεγραμμένους λόγους λέγομεν*, 1444a19) eller for at uddanne sig i kommunikation (*λέγειν μελετώμεν*, *ibid.*). Dette er ikke juridiske anklager, for der er, som forfatteren til *Rh.Al.* ganske rigtigt gør opmærksom på, intet ulovligt i disse ting. Det handler derimod om noget mere fundamentalt, nemlig troværdighed og publikums velvilje. Ser vi nærmere på en passage hos Alkidamas, finder vi nøjagtig samme problematik:

*εἰ γὰρ οἱ τοῖς ὀνόμασιν ἐξειργασμένοι καὶ μᾶλλον ποιήμασιν ἢ λόγοις ἐοικότες καὶ τὸ μὲν αὐτόματον καὶ πλέον ἀληθείαις ὅμοιον ἀποβεβληκότες, μετὰ παρασκευῆς δὲ πεπλάσθαι καὶ συγκείσθαι δοκοῦντες, ἀπιστίας καὶ φθόνου τὰς τῶν ἀκούοντων γνώμας ἐμπιμπλάσι...(afsnit 12).*²⁷⁰

Dette er ifølge Alkidamas netop årsagen til, at folk gør sig så umage med at komponere de skrevne taler på en måde, så de helt og aldeles ligner improviserede taler. De folk, som skriver taler til domstolene, dvs. de folk, som vi ofte kalder logografer, undgår bevidst alt for præcise formuleringer og efterligner i stedet stilen hos de folk, som taler *ex tempore*.²⁷¹ Som vi ser hos forfatteren til *Rh.Al.*, er denne problematik nært beslægtet med den folkelige opfattelse af træning i kommunikation (*τὸ λέγειν μελετᾶν*). En “anklage” for noget sådant stiller også spørgsmålstegn ved talerens troværdighed, selvom årsagen ikke er den samme. Den

268. *Rh.Al.* 1445b24-26.: *δεῖ δὲ[...]*συνεθίζειν αὐτοὺς τούτοις ἅπασιν [τὰ προειρημένα] ἐξ ἐτοίμου χρῆσθαι. *Om sofisternes*, afsnit 3: *εἰπεῖν μὲν γὰρ ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἐπιεικῶς, καὶ ταχεῖα χρῆσασθαι τῶν ἐνθυμημάτων καὶ τῶν ὀνομάτων εὐπορία[...]* οὔτε φύσεως ἀπάσης οὔτε παιδείας τῆς τυχούσης ἐστίν.

269. *Om sofisternes*, afsnit 30: *ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν οὐ παντελῶς ἀποδοκιμάζω τὴν γραφικὴν δύναμιν, ἀλλὰ χεῖρῳ τῆς αὐτοσχεδιαστικῆς ἡγούμενος εἶναι, καὶ τοῦ δύνασθαι λέγειν πλείστην ἐπιμέλειαν οἰόμενος χρῆναι ποιείσθαι, τούτους εἴρηκα τοὺς λόγους.*

270. Sætningen er ifølge Radermacher (og MSS) ikke komplet, fordi ingen hovedsætning følger den hypotaktiske konditionalsætning.

271. *Om sofisternes*, afsnit 13: *οἱ γὰρ εἰς τὰ δικαστήρια τοὺς λόγους γράφοντες φεύγουσι τὰς ἀκριβείας καὶ μιμοῦνται τὰς τῶν αὐτοσχεδιαζόντων ἐρμηνείας, καὶ τότε κάλλιστα γράφειν δοκοῦσιν, ὅταν ἤκιστα γεγραμμένοι ὁμοίους πορίσωνται λόγους.*

øvede taler oplever mistillid, når han synes at være lidt for meget på hjemmebane i den givne kommunikative (ofte juridiske) kontekst i modsætning til den uerfarne, almindelige borger, som publikum oplever som uoprigtig, fordi han holder en skreven tale. Ifølge forfatteren til *Rh.Al.* er problemet for taleren, der bliver “anklaget” for τὸ λέγειν μελετᾶν, at publikum per refleks ser ham som en potentiel φιλόδικος συκοφάντης (1444a28-34). Disse undertiden overlappende behandlinger af fælles problematikker i *Rh.Al.* og hos Alkidamas viser, at begge forfattere delte et grundlæggende syn på det demokratiske samfunds sociale og institutionelle strukturer og disse strukturers sammenhæng med den særlige skeptiske mentalitet i den almindelige befolkning.²⁷²

Det sidste emne, jeg vil beskæftige mig med, er de to forfatteres opfattelse af idealforholdet mellem forudgående forberedelse og selve talens fremførelse. En lang række af strategierne i *Rh.Al.*, særligt i 3. del, forudsætter, at taleren dels forbereder sig på, hvad modparten sandsynligvis vil sige, både i saglig og usaglig henseende, og dels undlader at lade sig binde af et skriftligt forlæg. Forudsætningen for dette er, som vist ovenfor, en analytisk-teoretisk indføring i kommunikationens forskellige dele og praktiske øvelser. *Om sofisterne* giver os ingen information til at be- eller afkræfte, at Alkidamas lagde tilsvarende vægt på den teoretiske indføring. Til gengæld kan der ikke herske megen tvivl om, at han anså (praktisk) uddannelse i kommunikation for en uundværlig forudsætning for at kunne tale *ex tempore* (αὐτοσχεδιάζειν). Hovedbegrundelsen for hans indledende kritik af nogle af de såkaldte sofisters ensidige beskæftigelse med skriftlig komposition er, at de er ligeså amatøragtige som almindelige borgere, når det kommer til evnen til mundtlig komposition.²⁷³ Forudsætningen for denne praktiske færdighed er, som Alkidamas formulerer det, ikke en hvilken som helst (ud)dannelse (οὔτε παιδείας τῆς τυχούσης, afsnit 3). Skriftlig komposition er derimod let – selv for de u(ud)dannede (καὶ τοῖς ἀπαιδευτοῖς ῥάδιον πέφυκεν, afsnit 4). Hvad indholdet af denne uddannelse i kommunikation mere præcist skulle være, fortæller Alkidamas hen i mod slutningen af teksten:

τοῖς μὲν γὰρ ἐνθυμήμασι καὶ τῇ τάξει μετὰ προνοίας ἡγούμεθα δεῖν χρῆσθαι τοὺς ῥήτορας, περὶ δὲ τὴν τῶν ὀνομάτων δήλωσιν αὐτοσχεδιάζειν (afsnit 33).

Denne formulering betyder selvfølgelig ikke, at Alkidamas ikke mente, at man skulle tilbyde eller modtage undervisning i udformningen af de enkelte sætninger, dvs. sandsynligvis det, vi i dag kalder stil og stilistiske figurer. Men Alkidamas fokuserer her på opgavefordelingen mellem den forudgående forberedelse og selve fremførelsessituationen. Alkidamas identifi-

272. Cf. *Om sofisterne*, afsnit 11, hvor Alkidamas via en effektiv modstilling af demokrati og tyranni viser, hvorfor skrevne taler ikke fungerer i et samfund med demokratiske institutioner.

273. *Om sofisterne*, afsnit 1: τοῦ δύνασθαι λέγειν ὁμοίως τοῖς ἰδιώταις ἀπίρως ἔχουσι.

cerer to aspekter af talens komposition, som man bør overveje og strukturere på forhånd: talens hovedpunkter og overordnede sammenhæng. Betragter man *Rh.AL.* i dette lys, synes forfatteren at have en tilsvarende opfattelse af forholdet mellem forudgående forberedelse og mundtlig fremførelse. Forfatterens hovedinteresse er tydeligvis ikke stilistiske figurer (selvom de kort behandles), men derimod indlæringen af forskellige strategier, som man kan anvende i forberedelsen til selve talen eller ved selve fremførelsen af talen. De to forfattere synes altså bl.a. at dele en interesse i betydningen af de politisk-institutionelle strukturer og den folkelige mentalitet og i principielle overvejelser om forholdet mellem uddannelse, forudgående forberedelse og selve fremførelsen.

Det primære mål med dette kapitel var at vise, at den traditionelle kontekstualisering af *Rh.AL.* som et "s sofistisk-retorisk" værk, der i fremgangsmåde, form og indhold er direkte sammenligneligt, hvis ikke identisk med "sofisternes" *τέχναι λόγων* i 5. århundrede, ikke kan opretholdes. Det skyldes, at to centrale antagelser om "den retoriske tradition", som har dannet grundlag for den traditionelle kontekstualisering af *Rh.AL.*, har vist sig som uholdbare i lyset af Schiappas og Coles alternative fremstilling af fremkomsten af Retorikken som selvstændig disciplin. En ny kontekstualisering må derfor forsøge at give et samlet billede af berøringsfladerne mellem *Rh.AL.* og andre tekster fra det 4. århundrede. Det er sandsynligt, at forfatteren til *Rh.AL.* ikke har været direkte forbundet med Platons, Aristoteles' eller Isokrates' undervisning. Den naturlige følge af dette er, at man søger efter andre berøringsflader (fx fælles emner og begreber) end lærer-elev-forhold. I slutningen af dette kapitel har jeg med udgangspunkt i en sammenligning af *Rh.AL.* og Alkidamas' *Om sofisternes* forsøgt at give et konkret eksempel på, i hvilken retning en ny kontekstualisering af *Rh.AL.* kan bevæge sig.

Bibliografi

Tekstudgaver

Burnet, John: *Platonis Opera II*. 1901, Oxford.

- *Platonis Opera III*. 1903, Oxford.

Chiron, Pierre: *Pseudo-Aristote - Rhétorique à Alexandre* (Budé-udgave). Paris, 2002. (= Chiron 2002b).

Dodds, Eric R.: *Plato: Gorgias – A Revised Text with Introduction and Commentary*. 1959, Oxford.

Fuhrmann, Manfred: *Anaximenes Ars Rhetorica*. Teubner, 1966.

Grenfell, B.P. & **Hunt**, A.S.: *Papyrus Hibeh 26*. London, 1906.

Kassel, Rudolf: - *Aristotelis Ars Rhetorica*. De Gruyter, 1976.

Mathieu, Georges: *Isocrate, Discours. Tome III*. Budé, 1960.

Reinhardt, Tobias: *Topica – Edited with a translation, introduction, and commentary*. Oxford, 2003.

Rackham, H.: *Rhetoric to Alexander*. Loeb, 1937.

Radermacher, Ludwig: *Artium scriptores (Reste der voraristotelischen Rhetorik)*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 227 (1952). Band, 3. Abhandlung.

Rahn, Helmut: *Quintilianus, Marcus Fabius: Ausbildung des Redners: 12 Bücher. Erster Teil* (Buch 1-VI). Darmstadt, 1988.

Spengel, Leonhard von: *Anaximenes Ars Rhetorica quae uulgo fertur Aristotelis ad Alexandrum*. 1844.

Vettori, Pier: *Commentarii in tres libros Aristotelis de arte dicendi*. Firenze, 1548.

Sekundærlitteratur

Buchheit, Vincenz: *Untersuchungen zur Theorie des Genos epideiktikon von Gorgias bis Aristoteles*. München, 1960.

Campe, C.: "Ueber die vermeinte Rhetorik des Anaximenes". *Philologus* 9 (1854), p. 106-128. (= 1854a)

- "Die angebliche Rhetorik des Anaximenes von Lampsakus". *Philologus* 9 (1854), p. 279-310 (= 1854b).

Chiron, Pierre: "À Propos d'une Série de Pisteis dans la Rhétorique à Alexandre (Ps. Aristote,

Rhetorica ad Alexandrum, ch. 7-14)”. *Rhetorica* 16, 1998, p. 349-91.

- “Observations sur le Lexique de la Rhétorique à Alexandre”. *Ktema* 24, 1999, p. 313-40.

- “La tradition manuscrite de la Rhétorique à Alexandre. Prolégomènes à une nouvelle édition critique”. *La Revue d’histoire des textes* 30 (2000).

- “La Lettre Dédicatoire Apocryphe mise en tête de la Rhétorique à Alexandre: Un Faux si Impudent?”. I Mimouni, S.C. (ed.): *Apocryphité: Histoire d’un Concept Transversal aux Religions du Livre*. Turnhout, 2002, p. 51-76 (= Chiron 2002a).

- “The Rhetoric to Alexander”. p. 90-106 i Worthington (2007).

Cole, Thomas: *The Origins of Rhetoric in Ancient Greece* (= 1991a). 1991, London.

- “Who Was Corax?” (1991b) *Illinois Classical Studies*, 16 (1991), p. 65-84.

Denniston, John D.: *Greek Prose Style*. Greenwood, 1979 (genoptryk).

Dover, Kenneth J.: *Greek Popular Morality in the Time of Plato and Aristotle*. Blackwell, 1974.

- *The Evolution of Greek Prose Style*. Oxford, 1997.

Fuhrmann, Manfred: *Das systematische Lehrbuch*. Göttingen, 1960.

Gagarin, Michael: “Probability and Persuasion: Plato and Early Greek Rhetoric”. I *Persuasion: Greek Rhetoric in Action*, ed. Worthington, Ian, p. 46-68. London, 1994.

Habinek, Thomas: *Ancient Rhetoric and Oratory*. Blackwell, 2005.

Hansen, Mogens Herman: “Sofisterne”. I *Det athenske demokrati – i samtidens og eftertidens syn*, ed. Thomsen, Rudi, p. 191-205, bind 1. Sfinx, 1986.

- *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*. 1999, Bristol Classical Press (1. udg. udkom i 1991 hos Blackwell Publishers).

Hastrup, Thure: *Græsk og romersk talekunst*. København, 1976.

Havelock, Eric A.: *Preface to Plato*. Blackwell, 1963.

- *The Literate Revolution in Greece and Its Cultural Consequences*. Princeton, 1982.

Kahn, Charles H.: *Plato and the Socratic Dialogue*. 1996, Cambridge.

Kennedy, George A.: “The Earliest Rhetorical Handbooks”. *American Journal of Philology*, 70 (No. 2), 1959, p. 169-178.

- “Review of *Das systematische Lehrbuch: ein Beitrag zur Geschichte der Wissenschaft in der Antike* by Manfred Fuhrmann“. *The American Journal of Philology*, 83 (No. 2), 1962, p. 218-220. (= 1962a)

- *Art of Persuasion in Greece*. Princeton, 1963.
- "Rec. Fuhrmann. ed." *The American Journal of Philology*, 90, 1969, p. 371-73.
- *Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times*. Chapel Hill, 1980.
- *A New History of Classical Rhetoric*. Princeton, 1994.
- *Comparative Rhetoric - An Historical and Cross-Cultural Introduction*. Oxford, 1998.
- *Aristotle on Rhetoric - A Theory of Civic Discourse* (2. udgave). Oxford, 2007.

Mirhady, David: "Non-technical pisteis in Aristotle and Anaximenes". *American Journal of Philology* 112, 1991, p. 5-28.

- "Aristotle, *The Rhetorica ad Alexandrum* and the tria genera causarum". Fortenbaugh & Mirhady (1994), p. 54-65

Noël, Marie-Pierre: "Gorgias et l'Invention des ΓΟΡΓΙΕΙΑ ΣΧΗΜΑΤΑ". *Revue des Études Grecques*, 112, 1999/1, p. 193-211.

Patillon, Michel: "Aristote, Corax, Anaximène et les autres dans la Rhétorique à Alexandre". *Revue des Études Grecques*, 110, 1997, p. 104-25.

Schiappa, Edward: "Did Plato coin Rhētorikē?" *American Journal of Philology*, 120 (1989), p. 460-73.

- *The Beginnings of Rhetorical Theory in Classical Greece*. 1999, Yale.
- *Protagoras and Logos: A Study in Greek Philosophy and Rhetoric*. Columbia, 20032 (1. udg. 1991).
- (med David Timmerman): *The Disciplining of Discourse: Terms of Art in Rhetorical Theory in Classical Greece*. Kommende.

Smyth, Herbert W.: *Greek Grammar*. Harvard, 19562.

Usher, Stephen: *Symbolic Oratory*. p. 220-235 i Worthington (2007).

Wendland, Paul: „Die Schriftstellerei des Anaximenes von Lampsakos. III. Anaximenes' Rhetorik“, *Hermes*, 39 (1904), p. 499-542.

- „Zu Anaximenes Rhetorik“, *Hermes* 51 (1916), p. 487-490.

Wilamowitz-Möllendorff, Ulrik von: *Lesefrüchte*. XLVI. *Hermes*, 34, 1899, p. 618-623.

Worthington, Ian (ed.): *A Companion to Greek Rhetoric*. Blackwell, 2007.